

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МЄДВЕДЄВА ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 342.951:351.746.1

ДИСЕРТАЦІЯ

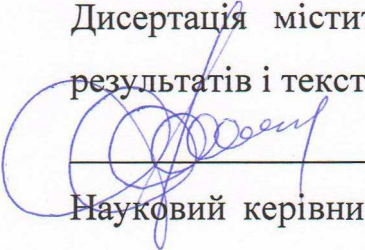
**АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО РОЗГЛЯДАЮТЬСЯ СЛУЖБОЮ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 Тетяна МЄДВЕДЄВА

Науковий керівник: Маслюк Оксана Василівна, кандидат юридичних наук,
доцент.

Ужгород – 2026

АНОТАЦІЯ

Медведєва Т.О. Адміністративно-деліктне провадження у справах про правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). – Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», МОН України, Ужгород, 2026.

У дисертації проведено комплексне наукове дослідження адміністративно-деліктного провадження у справах про правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових досліджень, що присвячені вивченню адміністративно-деліктного провадження у справах про правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, рекомендацій та висновків, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано доцільність концептуального відмежування державної безпеки від оборони та воєнної безпеки як самостійного об'єкта правової охорони, що охоплює протидію загрозам невоєнного та гібридного характеру;

- виокремлено поліцейсько-адміністративну, адміністративно-превентивну та гібридну моделі відповідної діяльності органів безпеки, визначено їх ключові ознаки та функціональне призначення;

удосконалено:

- розуміння поняття адміністративно-деліктного провадження як врегульованої нормами адміністративно-процесуального права публічно-владної діяльності, спрямованої не лише на застосування адміністративної відповідальності, а й на забезпечення справедливого процесу та захист прав

особи, що визначальною ознакою має визнаватися його функціональна подвійність, яка проявляється у поєднанні карально-превентивної та правозахисної спрямованості;

науковий підхід до стадійності провадження шляхом виокремлення їх функціонального призначення у контексті адміністративної юрисдикції спеціального правоохоронного органу, зокрема визначено взаємозв'язок між стадійністю, принципом пропорційності та забезпеченням балансу між інтересами державної безпеки і правами людини;

класифікацію гарантій діяльності СБУ шляхом виокремлення загальних, спеціальних та універсальних гарантій з урахуванням специфіки оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності, де особливе значення відіграє необхідність прийняття спеціального Дисциплінарного статуту Служби безпеки України як інструменту підвищення ефективності правового регулювання та забезпечення балансу між службовою дисципліною і дотриманням прав людини;

набуло подальшої розробки:

- обґрунтування доцільності розгляду адміністративних правопорушень у сфері державної безпеки як самостійної функціональної групи деліктів, об'єднаних спільним родовим об'єктом – державною безпекою, незалежно від їх формального розміщення у структурі КУпАП;

розуміння багаторівневої моделі участі СБУ у публічно-управлінських та адміністративно-юрисдикційних правовідносинах, яка поєднує суб'єктно-інституційний, процедурно-діяльнісний і нормативно-правовий виміри, в межах якої розвинено підхід до визначення правосуб'єктності СБУ з урахуванням людиноцентричної парадигми адміністративного права та стандартів демократичного цивільного контролю над сектором безпеки, що дозволило запропонувати авторське доповнення системи принципів діяльності СБУ принципами ефективності та співмірності застосування контррозвідувальних і оперативно-розшукових заходів, що дозволяє

нормативно закріпити баланс між потребами державної безпеки та гарантіями прав і свобод людини.

Визначено, що адміністративно-деліктне провадження є самостійним різновидом адміністративного процесу, що забезпечує реалізацію адміністративної відповідальності шляхом нормативно визначеної, стадійної та доказової діяльності уповноважених органів і посадових осіб. Його правова природа має комплексний характер, поєднуючи публічно-владне реагування на адміністративний проступок із процедурними гарантіями захисту прав, свобод і законних інтересів учасників провадження. Визначальними рисами цього інституту виступають формалізованість, юрисдикційна спрямованість, санкційний потенціал, офіційність і можливість застосування заходів забезпечення, що обумовлює підвищені вимоги до дотримання принципів законності, пропорційності та справедливого процесу. Система принципів адміністративно-деліктного провадження виконує орієнтуючу й гарантійну функції, забезпечуючи баланс між публічним інтересом у підтриманні правопорядку та приватним інтересом особи у справедливому розгляді справи. У сучасних умовах доктринальне уточнення поняття, ознак і правової природи провадження має істотне практичне значення для уніфікації процесуальних стандартів і вдосконалення правозастосовної діяльності, зокрема в органах зі спеціальним правовим статусом.

Підтверджено, що запобігання правопорушенням, які посягають на державну безпеку України, має комплексний характер і потребує системного поєднання нормативно-правових, інституційних та організаційних механізмів. Визначальним методологічним кроком є чітке теоретико-правове окреслення поняття «державна безпека» та його співвідношення з категоріями національної безпеки, оборони й воєнної безпеки. Обґрунтовано, що державна безпека є складовою національної безпеки, проте не зводиться до оборони, оскільки охоплює захист державності, суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та стійкості функціонування публічної влади, зокрема від загроз невоєнного та гібридного характеру. Ефективність адміністративно-

правового механізму забезпечення державної безпеки залежить від якості правотворчості, визначеності компетенції суб'єктів владних повноважень (насамперед СБУ) та належного правореалізаційного й контрольного інструментарію. Акцентовано, що важливим є розмежування «запобігання» як превентивної діяльності та «протидії» як реагування на вже виявлені загрози. З огляду на відсутність уніфікованого легального визначення державної безпеки, обґрунтовується потреба вдосконалення законодавчої дефініції у Законі України «Про національну безпеку України».

Ключові слова: адміністративно-деліктне провадження; адміністративна відповідальність; державна безпека; Служба безпеки України; адміністративна юрисдикція; адміністративний процес; гарантії прав людини; запобігання правопорушенням; принцип пропорційності, публічне адміністрування, запобігання правопорушенням.

SUMMARY

Miedviedieva T.O. Administrative-delict proceedings in cases of offenses considered by the Security Service of Ukraine. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law». – Uzhgorod National University, Uzhgorod, 2026.

The dissertation conducts a comprehensive scientific study of administrative-delict proceedings in cases of offenses considered by the Security Service of Ukraine.

The scientific novelty of the results obtained lies in the fact that the work is one of the first in domestic legal science of comprehensive scientific studies devoted to the study of administrative-delict proceedings in cases of offenses considered by the Security Service of Ukraine. As a result of the study, a number of new scientific provisions, recommendations and conclusions were formulated, in particular:

for the first time:

- the feasibility of conceptually separating state security from defense and military security as an independent object of legal protection, encompassing counteraction to non-military and hybrid threats, was substantiated;

- the police-administrative, administrative-preventive and hybrid models of the relevant activities of security agencies were identified, their key features and functional purpose were determined;

- the understanding of the concept of administrative tort proceedings as a public-authority activity regulated by the norms of administrative procedural law, aimed not only at the application of administrative liability, but also at ensuring a fair trial and protecting the rights of the individual, which should be recognized as a defining feature of its functional duality, which is manifested in the combination of punitive-preventive and human rights orientation;

scientific approach to the stages of proceedings by identifying their functional purpose in the context of the administrative jurisdiction of a special law enforcement body, in particular, the relationship between stages, the principle of proportionality

and ensuring a balance between the interests of state security and human rights has been determined;

classification of guarantees of the activities of the SBU by identifying general, special and universal guarantees taking into account the specifics of operational-search and counterintelligence activities, where the need to adopt a special Disciplinary Statute of the Security Service of Ukraine as a tool for increasing the effectiveness of legal regulation and ensuring a balance between official discipline and observance of human rights is of particular importance;

has been further developed:

- justification of the expediency of considering administrative offenses in the field of state security as an independent functional group of torts united by a common generic object - state security, regardless of their formal placement in the structure of the Code of Administrative Offenses;

understanding of the multi-level model of SBU participation in public-administrative and administrative-jurisdictional legal relations, which combines the subject-institutional, procedural-activity and normative-legal dimensions, within which an approach to determining the legal personality of the SBU has been developed, taking into account the human-centric paradigm of administrative law and standards of democratic civil control over the security sector, which made it possible to propose an author's addition to the system of principles of SBU activity with the principles of efficiency and proportionality of the use of counterintelligence and operational-search measures, which allows normatively to consolidate the balance between the needs of state security and guarantees of human rights and freedoms. It is determined that administrative tort proceedings are an independent type of administrative process that ensures the implementation of administrative responsibility through normatively defined, staged and evidentiary activities of authorized bodies and officials. Its legal nature is complex, combining public-authority response to an administrative offense with procedural guarantees for the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of the participants in the proceedings. The defining features of this institution are formality, jurisdictional

focus, sanction potential, officiality and the possibility of applying security measures, which leads to increased requirements for compliance with the principles of legality, proportionality and fair trial. The system of principles of administrative tort proceedings performs an orientation and guarantee function, ensuring a balance between the public interest in maintaining law and order and the private interest of the individual in a fair consideration of the case. In modern conditions, the doctrinal clarification of the concept, features and legal nature of the proceedings is of significant practical importance for the unification of procedural standards and the improvement of law enforcement activities, in particular in bodies with a special legal status.

It is confirmed that the prevention of offenses that encroach on the state security of Ukraine is of a complex nature and requires a systematic combination of regulatory, institutional and organizational mechanisms. The defining methodological step is a clear theoretical and legal framework.

The concept of «state security» and its correlation with the categories of national security, defense and military security. It is substantiated that state security is a component of national security, but is not reduced to defense, since it covers the protection of statehood, sovereignty, territorial integrity, constitutional order and the stability of the functioning of public authority, in particular from threats of a non-military and hybrid nature. The effectiveness of the administrative and legal mechanism for ensuring state security depends on the quality of lawmaking, the certainty of the competence of subjects of power (primarily the SBU) and the appropriate law-enforcement and control tools. It is emphasized that it is important to distinguish between «prevention» as preventive activity and «counteraction» as a response to already identified threats. Given the lack of a unified legal definition of state security, the need to improve the legislative definition in the Law of Ukraine «On National Security of Ukraine» is substantiated.

Keywords: administrative tort proceedings; administrative responsibility; state security; Security Service of Ukraine; administrative jurisdiction;

administrative process; human rights guarantees; prevention of offenses; principle of proportionality; public administration; prevention of offenses.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Медведєва Т. О. Адміністративні правопорушення, підвідомчі Службі безпеки України: доктринальний зміст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 12. С. 375–378. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-12/82>.
2. Медведєва Т. О. Поняття та правова природа адміністративно-деліктного провадження. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 3 (88). С. 392–396. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.56>.
3. Медведєва Т. О. Принципи адміністративно-деліктного процесу: зміст, система та реалізація. *Право та державне управління*. 2025. № 3. С. 352–358. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.3.46>.
4. Медведєва Т. О. Адміністративно-деліктне провадження у сфері забезпечення державної безпеки: між репресивною функцією та процесуальними гарантіями. *Право і суспільство*. 2025. № 6. С. 725–729. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.102>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію дисертації:

5. Медведєва Т. О. Адміністративно-деліктне провадження: поняття, ознаки та функціонально-процесуальна природа. *Proceedings of the International scientific conference “Modern Achievements in Legal Science and Practice”*, Riga, the Republic of Latvia, March 19–20, 2025. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2025. P. 253–256. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-67>.
6. Медведєва Т. О. Служба безпеки України у системі адміністративно-деліктної юрисдикції. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної

конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 175–177. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-47>.

7. Мєдведєва Т. О. Принципи мовної визначеності та встановлення об'єктивної істини в адміністративно-деліктному провадженні. *Права людини та публічне врядування* : матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 590–591. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-158>.

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО РОЗГЛЯДАЮТЬСЯ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	21
1.1. Поняття, ознаки, принципи та правова природа адміністративно-деліктного провадження	21
1.2. Адміністративні правопорушення, підвідомчі Службі безпеки України: нормативно-теоретична характеристика	44
1.3. Процесуально-правові засади розгляду СБУ справ про адміністративні правопорушення у сфері державної безпеки.....	74
1.4 Зарубіжний досвід здійснення адміністративно-деліктного провадження державними органами безпеки	96
Висновки до розділу 1	133
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ТА ГАРАНТІЇ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	144
2.1. Служба безпеки України як суб'єкт адміністративно-деліктного провадження	144
2.2. Стадії адміністративно-деліктного провадження у справах, що розглядаються Службою безпеки України.....	173
2.3. Гарантії діяльності Служби безпеки України у сфері запобігання посяганням на державну безпеку та правові наслідки їх порушення.....	189
Висновки до розділу 2	209
ВИСНОВКИ.....	218
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:.....	223
ДОДАТКИ.....	246

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність обраної теми зумовлена зростанням ролі адміністративно-деліктних механізмів у системі забезпечення державної безпеки України в умовах воєнного стану, гібридних загроз та трансформації національної системи безпеки. Служба безпеки України як спеціальний державний орган, наділений правоохоронними та контррозвідувальними повноваженнями, виступає важливим суб'єктом адміністративно-деліктних правовідносин, зокрема у частині виявлення, припинення та розгляду окремих категорій адміністративних правопорушень, що безпосередньо або опосередковано посягають на державну безпеку. Водночас адміністративно-деліктне провадження у справах, підвідомчих Службі безпеки України, залишається недостатньо дослідженим у вітчизняній адміністративно-правовій науці.

Чинне законодавство, зокрема Кодекс України про адміністративні правопорушення, спеціальні закони та підзаконні нормативно-правові акти, визначає повноваження СБУ щодо складання протоколів, застосування заходів адміністративного примусу та участі у провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Однак нормативна регламентація адміністративно-деліктного провадження за участю СБУ має фрагментарний характер, що ускладнює практику її застосування та створює ризики порушення прав і свобод людини. Особливої актуальності набуває проблема дотримання процесуальних гарантій осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності, у контексті поєднання спеціальних повноважень СБУ з вимогами принципів законності, пропорційності та верховенства права.

Недостатній рівень наукової розробленості тематики адміністративно-деліктного провадження у справах, що розглядаються Службою безпеки України, зумовлює потребу у системному дослідженні його правової природи, стадій, суб'єктного складу та процесуальних особливостей. Важливим є також аналіз співвідношення адміністративно-деліктного провадження із кримінальним процесом та оперативно-розшуковою діяльністю СБУ, а також

вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Отже, обрана тема є актуальною, теоретично та практично значущою, відповідає сучасним викликам у сфері забезпечення державної безпеки та спрямована на розвиток адміністративно-правової науки й удосконалення правового регулювання адміністративно-деліктних проваджень за участю Служби безпеки України.

Проблематика адміністративно-деліктного провадження у справах про правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України, у вітчизняній юридичній науці висвітлена недостатньо системно та переважно опосередковано. Наявні наукові напрацювання зосереджені, як правило, на загальнотеоретичних питаннях адміністративної відповідальності, адміністративно-деліктного права та провадження у справах про адміністративні правопорушення, а також на аналізі суб'єктів адміністративної юрисдикції, без виокремлення специфіки процесуальної діяльності саме Служби безпеки України.

У межах адміністративно-правової доктрини ґрунтовно розроблено понятійний апарат і базові категорії адміністративно-деліктних відносин, принципи та стадійність провадження, процесуальні гарантії прав особи, а також питання компетенції органів публічної влади щодо застосування заходів адміністративного примусу. Вагомий внесок у формування цих підходів зробили українські вчені-адміністративісти, зокрема В. Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, І. П. Голосніченко, С. Г. Стеценко, Т. О. Коломоєць, В. М. Гаращук, О. Ф. Андрійко, М. М. Тищенко, у працях яких розкрито зміст адміністративної відповідальності, правову природу адміністративного проступку, особливості адміністративного примусу та процесуальні засади здійснення адміністративної юрисдикції.

Водночас дослідження, присвячені Службі безпеки України, здебільшого акцентують увагу на питаннях її правового статусу як спеціального органу, контррозвідувальної та оперативно-розшукової

діяльності, забезпечення державної таємниці, протидії загрозам національній і державній безпеці, а також на кримінально-правових і кримінально-процесуальних аспектах діяльності СБУ. Унаслідок цього адміністративно-деліктні повноваження Служби безпеки України, її місце у системі суб'єктів адміністративної юрисдикції, процесуальна специфіка розгляду окремих категорій адміністративних правопорушень, а також гарантії прав осіб у таких провадженнях залишаються поза межами комплексного наукового аналізу.

Окремі процесуальні та інституційні аспекти адміністративно-деліктного провадження розробляються також у працях, присвячених діяльності інших правоохоронних і контрольних органів (зокрема, органів внутрішніх справ, митних і податкових органів). Однак висновки, сформульовані в межах таких досліджень, не завжди можуть бути повною мірою екстрапольовані на діяльність СБУ, оскільки її адміністративно-деліктні функції реалізуються у специфічному контексті поєднання адміністративної юрисдикції з оперативно-розшуковими та контррозвідувальними повноваженнями, а також з підвищеними вимогами до режиму секретності та захисту державної безпеки.

Таким чином, наявний стан наукової розробки проблеми характеризується наявністю ґрунтовної загальної теоретико-методологічної бази адміністративно-деліктного права, водночас із відсутністю цілісного дослідження адміністративно-деліктного провадження у справах про правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України. Саме це зумовлює актуальність, наукову новизну та практичну значущість подальшої доктринальної розробки обраної теми в межах дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Зміст дисертаційного дослідження корелює з положеннями Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, Концепції реформування Служби безпеки України, затвердженого Указом Президента України від 20 березня 2008 року № 249/2008, а також із Законом України «Про національну безпеку України»,

яким визначено систему суб'єктів забезпечення національної безпеки, їх повноваження та основні напрями діяльності. Водночас робота пов'язана з реалізацією норм Закону України «Про Службу безпеки України», Кодексу України про адміністративні правопорушення, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», які регламентують адміністративно-деліктні повноваження СБУ та процесуальні аспекти розгляду справ про адміністративні правопорушення. Дослідження виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет» у межах комплексних наукових тем, присвячених удосконаленню адміністративно-правового регулювання діяльності правоохоронних органів, розвитку адміністративної юрисдикції та забезпеченню процесуальних гарантій прав і свобод людини, що відповідає пріоритетним напрямам фундаментальних і прикладних наукових досліджень у галузі правових наук, визначених Національною академією правових наук України.

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у визначенні на підставі аналізу доктринальних та нормативних джерел проблематики адміністративно-деліктного провадження у справах про правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України, що посягають на державну безпеку.

Для досягнення вказаної мети в дисертаційній роботі поставлено й вирішено такі основні *задачі*:

- встановити поняття, ознаки та правова природа адміністративно-деліктного провадження;
- охарактеризувати адміністративні правопорушення, підвідомчі Службі безпеки України в межах здійснення їх нормативно-теоретичної характеристики;
- визначити процесуально-правові засади розгляду СБУ справ про адміністративні правопорушення у сфері державної безпеки;

- дослідити зарубіжний досвід здійснення адміністративно-деліктного провадження державними органами безпеки;
- описати Службу безпеки України як суб'єкта адміністративно-деліктного провадження;
- здійснити характеристику стадій адміністративно-деліктного провадження у справах, що розглядаються Службою безпеки України;
- обґрунтувати гарантії діяльності Служби безпеки України у сфері запобігання посяганням на державну безпеку та правові наслідки їх порушення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з здійсненням адміністративно-деліктного провадження у справах про правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України.

Предметом дослідження є адміністративно-деліктне провадження у справах про правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, застосування яких забезпечило комплексний і системний аналіз адміністративно-деліктного провадження у справах про адміністративні правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України. Базовим методологічним підґрунтям є діалектичний метод, який дозволив розкрити адміністративно-деліктне провадження як динамічне правове явище, що розвивається у взаємозв'язку з трансформаціями системи державної безпеки та адміністративного законодавства (розділи I, II).

Історико-правовий метод використано для аналізу еволюції нормативно-правового регулювання адміністративної відповідальності та процесуальних повноважень Служби безпеки України, а також становлення інституту адміністративно-деліктного провадження у справах, пов'язаних із посяганнями на державну безпеку (підрозділи 1.1–1.3). Формально-догматичний метод застосовано для дослідження чинного адміністративного законодавства, уточнення поняття адміністративно-деліктного провадження,

визначення ознак адміністративних правопорушень, підвідомчих СБУ, та з'ясування процесуально-правових засад їх розгляду (підрозділи 1.1–1.3, 2.1).

Логіко-нормативний метод дав змогу систематизувати норми матеріального і процесуального адміністративного права, що регламентують стадії адміністративно-деліктного провадження та правовий статус Служби безпеки України як суб'єкта адміністративної юрисдикції (підрозділи 2.1, 2.2). Системно-структурний метод використано для характеристики структури провадження та системи гарантій діяльності СБУ у сфері запобігання посяганням на державну безпеку (підрозділ 2.3). Порівняльно-правовий метод застосовано під час аналізу зарубіжного досвіду діяльності органів безпеки (підрозділ 1.4). Методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції сприяли формулюванню теоретичних висновків і практичних рекомендацій.

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, Служби безпеки України, законодавство зарубіжних держав тощо.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані, акумульовані Службою безпеки України, інформація Єдиного державного реєстру судових рішень України та офіційних електронних ресурсів суб'єктів публічного адміністрування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових досліджень, що присвячені вивченню адміністративно-деліктного провадження у справах про правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, рекомендацій та висновків, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано доцільність концептуального відмежування державної безпеки від оборони та воєнної безпеки як самостійного об'єкта

правової охорони, що охоплює протидію загрозам невоєнного та гібридного характеру;

- виокремлено поліцейсько-адміністративну, адміністративно-превентивну та гібридну моделі відповідної діяльності органів безпеки, визначено їх ключові ознаки та функціональне призначення;

удосконалено:

- розуміння поняття адміністративно-деліктного провадження як врегульованої нормами адміністративно-процесуального права публічно-владної діяльності, спрямованої не лише на застосування адміністративної відповідальності, а й на забезпечення справедливого процесу та захист прав особи, що визначальною ознакою має визнаватися його функціональна подвійність, яка проявляється у поєднанні карально-превентивної та правозахисної спрямованості;

науковий підхід до стадійності провадження шляхом виокремлення їх функціонального призначення у контексті адміністративної юрисдикції спеціального правоохоронного органу, зокрема визначено взаємозв'язок між стадійністю, принципом пропорційності та забезпеченням балансу між інтересами державної безпеки і правами людини;

класифікацію гарантій діяльності СБУ шляхом виокремлення загальних, спеціальних та універсальних гарантій з урахуванням специфіки оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності, де особливе значення відіграє необхідність прийняття спеціального Дисциплінарного статуту Служби безпеки України як інструменту підвищення ефективності правового регулювання та забезпечення балансу між службовою дисципліною і дотриманням прав людини;

набуло подальшої розробки:

- обґрунтування доцільності розгляду адміністративних правопорушень у сфері державної безпеки як самостійної функціональної групи деліктів, об'єднаних спільним родовим об'єктом – державною безпекою, незалежно від їх формального розміщення у структурі КУпАП;

- розуміння багаторівневої моделі участі СБУ у публічно-управлінських та адміністративно-юрисдикційних правовідносинах, яка поєднує суб'єктно-інституційний, процедурно-діяльнісний і нормативно-правовий виміри, в межах якої розвинено підхід до визначення правосуб'єктності СБУ з урахуванням людиноцентричної парадигми адміністративного права та стандартів демократичного цивільного контролю над сектором безпеки, що дозволило запропонувати авторське доповнення системи принципів діяльності СБУ принципами ефективності та співмірності застосування контррозвідувальних і оперативно-розшукових заходів, що дозволяє нормативно закріпити баланс між потребами державної безпеки та гарантіями прав і свобод людини.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення теоретичних і прикладних проблем реалізації адміністративно-деліктного провадження у справах про правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України;

– *правотворчій та правозастосовній діяльності* – результати дослідження містять низку пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства, викладені рекомендації можуть бути використані для підвищення ефективності практичної діяльності суб'єктів правозастосування щодо запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку;

– *навчальному процесі* – у викладанні студентам закладів вищої освіти дисциплін «Адміністративне право України» для підготовки відповідних підрозділів підручників і навчальних посібників із курсу «Адміністративне право України» та при розробці навчальних посібників, підручників тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації були оприлюднені на 3 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме «Proceedings of the International scientific

conference “Modern Achievements in Legal Science and Practice» (Riga, the Republic of Latvia, March 19–20, 2025), «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 5 грудня 2025 р.), «Права людини та публічне врядування» (м. Чернівці, 30 травня 2025 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 7 наукових працях, з яких 4 статті опубліковані у наукових фахових виданнях України та апробовані на 3 науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки, у т. ч. основного тексту – 211 сторінок. Список використаних джерел налічує 219 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО РОЗГЛЯДАЮТЬСЯ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. Поняття, ознаки, принципи та правова природа адміністративно-деліктного провадження

Актуальність дослідження поняття, ознак та правової природи адміністративно-деліктного провадження зумовлена його ключовою роллю у механізмі реалізації адміністративної відповідальності та забезпечення законності у сфері публічного управління. Саме в межах адміністративно-деліктного провадження відбувається офіційна оцінка протиправної поведінки, встановлення юридично значущих обставин справи, ухвалення владного рішення та застосування заходів адміністративного примусу, що безпосередньо впливає на права, свободи й законні інтереси фізичних і юридичних осіб.

Незважаючи на тривалий період існування інституту адміністративної відповідальності, у сучасних умовах адміністративно-деліктне провадження перебуває в стані доктринальної та нормативної трансформації. У правозастосовній практиці й досі простежуються суперечності щодо його місця в системі адміністративного процесу, співвідношення з адміністративною юрисдикцією, адміністративними процедурами та адміністративним судочинством. Відсутність усталеного підходу до визначення правової природи цього провадження ускладнює формування єдиних процесуальних стандартів, зокрема щодо стадійності, доказування, меж дискреції посадових осіб і обсягу гарантій захисту особи.

Особливої актуальності дослідження набуває в умовах підвищення ролі органів публічної влади зі спеціальним правовим статусом, до яких належить Служба безпеки України. Адміністративно-деліктні провадження, що здійснюються такими органами, поєднують публічно-владний,

правоохоронний і квазі-юрисдикційний характер, що потребує чіткого теоретичного обґрунтування їх правової природи. Без належного концептуального визначення адміністративно-деліктного провадження складно забезпечити баланс між публічним інтересом у сфері державної безпеки та дотриманням прав і свобод особи.

Крім того, актуальність теми посилюється необхідністю адаптації адміністративно-деліктного провадження до сучасних стандартів належного врядування, принципів верховенства права, юридичної визначеності та справедливого процесу. З огляду на триваючі дискусії щодо реформування адміністративно-деліктного законодавства, уточнення поняття, ознак і правової природи цього провадження має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення.

Проблематика поняття, ознак та правової природи адміністративно-деліктного провадження є предметом наукового інтересу українських учених-адміністративістів, однак характеризується відсутністю єдності підходів. У межах наукових досліджень адміністративного права та адміністративного процесу сформовано різні концепції розуміння адміністративного процесу, адміністративної юрисдикції та провадження у справах про адміністративні правопорушення, що безпосередньо впливає на трактування адміністративно-деліктного провадження.

У працях українських учених, зокрема В. Б. Авер'янова[1], Ю. П. Битяка[4], А. Т. Комзюка[12], В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко[54], Т. О. Коломоєць[52], адміністративно-деліктне провадження розглядається через призму адміністративної відповідальності, юрисдикційної діяльності органів публічної адміністрації та процесуальної форми реалізації владних повноважень. При цьому одні автори акцентують увагу на його юрисдикційному характері та каральній спрямованості, інші – на процесуальних гарантіях, стадійності й необхідності застосування принципів адміністративного процесу.

Водночас у сучасній науковій літературі недостатньо дослідженими залишаються питання чіткого відмежування адміністративно-деліктного провадження від інших видів адміністративних проваджень, визначення його системних ознак та узгодження матеріально-правових і процесуальних елементів адміністративної відповідальності. Окремі аспекти правової природи адміністративно-деліктного провадження, зокрема у діяльності органів зі спеціальним статусом, висвітлюються фрагментарно та не утворюють цілісної концепції.

Таким чином, наявні наукові напрацювання створюють необхідне теоретичне підґрунтя для подальших досліджень, однак не вичерпують проблематику поняття, ознак і правової природи адміністративно-деліктного провадження. Це зумовлює потребу в комплексному доктринальному переосмисленні зазначеного інституту з урахуванням сучасних умов розвитку адміністративного права та практики його.

Проблематика дослідження зумовлена потребою уточнення на сучасному етапі розвитку українського суспільства поняття й принципів адміністративно-деліктного провадження. Огляд наукових джерел засвідчує, що впродовж останніх років до цієї теми в різному обсязі зверталися В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка[5], Д.І. Бородін[15], Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко[77], О. В. Кузьменко, Р. С. Мельник[22], С. О. Мосьондз, М. М. Тищенко, В. П. Перепелюк, О.В. Панасюк[92] та інші дослідники. Опрацювання їхніх праць дає підстави стверджувати, що переважно увага науковців зосереджувалася на визначенні місця й значення адміністративно-деліктного процесу в системі адміністративного права України.

Варто підкреслити, що такий вектор наукового пошуку загалом є обґрунтованим. Водночас низка питань, пов'язаних із розкриттям змісту адміністративно-деліктного провадження та формулюванням його принципів, і надалі не отримала належного висвітлення в доктрині адміністративного права. Саме це й актуалізує необхідність подальшого теоретичного осмислення зазначеного інституту.

Провадження у справах про адміністративні проступки (адміністративно-деліктне провадження) слід розуміти як врегульовану законодавством процесуальну діяльність, спрямовану на з'ясування фактичних обставин справи про адміністративний проступок, встановлення істини у справі та ухвалення рішення відповідно до вимог чинного законодавства. Адміністративно-процесуальна діяльність, що здійснюється у межах конкретної адміністративної справи, у науковій і практичній площині зазвичай позначається як провадження в адміністративній справі або адміністративне провадження [55, с. 197].

Завданням адміністративно-деліктного провадження є: своєчасне, всебічне, повне та неупереджене встановлення фактичних обставин кожної справи; розгляд і вирішення справи згідно з нормами чинного законодавства; забезпечення належного виконання прийнятої постанови та контроль за цим процесом; виявлення чинників і обставин, які сприяють скоєнню адміністративних правопорушень; а також формування у громадян правосвідомості, поваги до закону та готовності дотримуватися правопорядку.

Нормативне регулювання цього провадження здійснюється сукупністю правових норм, зосереджених насамперед у розділах IV та V Кодексу України про адміністративні правопорушення (глави 18–33). У цих положеннях закріплено завдання провадження (ст. 245) та визначено обставини, за наявності яких провадження не може бути розпочате або підлягає закриттю (ст. 247). Також законодавець фіксує низку засад (принципів) провадження, зокрема рівність осіб перед законом (ст. 249), вимоги законності, елементи змагальності та інші процесуальні орієнтири [49].

КУпАП регламентує доказову основу провадження, визначаючи види доказів (ст. 251), а також встановлює вимоги до ключових процесуальних документів. Зокрема, деталізуються правила складення протоколу про адміністративне правопорушення (статті 254–257) та зміст і форма постанови у справі (статті 283–286). Окремий блок норм присвячено заходам забезпечення провадження, серед яких адміністративне затримання,

особистий огляд, вилучення речей і документів (ст. 260 та пов'язані з нею положення). Крім того, закон визначає процесуальні права учасників провадження (статті 268–275), строки та процедуру розгляду справ (статті 277–279), порядок оскарження й опротестування постанов (статті 287–297), а також механізм виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення (глави 25–33, статті 298–330) [90].

Наявність детальної процесуальної регламентації, інституту доказів, процесуальних документів, механізмів оскарження та заходів забезпечення зближує адміністративно-деліктне провадження з кримінальним процесом. Разом із тим воно має істотні відмінності: йому не притаманна складна процедура досудового розслідування, спрощено порядок порушення справи, а в окремих випадках – і порядок її розгляду. Зокрема, закон допускає ситуації, коли протокол про адміністративний проступок не складається, а рішення ухвалюється у скороченому порядку.

Процедурна спрощеність провадження проявляється також у встановленні порівняно стислих строків розгляду справ: 15, 7, 5, 3 або 1 доба залежно від категорії правопорушення (ст. 277). Такий підхід обумовлений тим, що адміністративні проступки переважно мають очевидний характер, швидко фіксуються, а їх розгляд, як правило, не потребує значного часу й складних процесуальних дій, характерних для кримінальних проваджень.

Аналіз чинного законодавства України у сфері адміністративних проступків дає підстави виокремити два різновиди адміністративно-деліктного провадження: загальне (звичайне) та спрощене. Загальне провадження застосовується у переважній більшості випадків і характеризується детальною процесуальною регламентацією. Його визначальною рисою є обов'язковість фіксації факту проступку шляхом складення протоколу про адміністративне правопорушення, що виступає базовим процесуальним документом для подальшого розгляду справи.

Натомість спрощене провадження використовується щодо обмеженого кола адміністративних проступків, прямо окреслених у ст. 258 КУпАП.

Зазначена процедура характеризується скороченням кількості процесуальних дій та підвищеним рівнем оперативності реагування на правопорушення. На відміну від загального порядку, спрощена процедура не передбачає складання протоколу, а рішення про накладення адміністративного стягнення — як правило, у вигляді штрафу чи попередження — приймається уповноваженою посадовою особою, яка безпосередньо зафіксувала факт вчинення правопорушення.

До правопорушень, за якими провадження може здійснюватися у спрощеній формі, належать, зокрема, порушення правил пожежної безпеки в лісах (ст. 77) у випадках накладення штрафу посадовими особами, визначеними законодавством (інженерами підрозділів охорони та захисту лісу, льотчиками-спостерігачами баз авіаційного захисту лісів, лісничими та іншими особами, переліченими у відповідних нормах про підвідомчість). Також до цієї категорії віднесено порушення правил карантину тварин і ветеринарно-санітарних вимог (ст. 107), якщо стягнення накладається органами державної ветеринарної інспекції; викидання сміття чи інших предметів з вікон або дверей вагонів, а також перехід залізничних колій у заборонених місцях (ч. 3 ст. 109).

Крім того, спрощений порядок передбачено для випадків пошкодження внутрішнього обладнання вагонів та скла в пасажирських поїздах, а також куріння у вагонах приміських поїздів і в інших невстановлених місцях у поїздах місцевого та далекого сполучення або в метрополітені (ст. 110). Аналогічно врегульовано пошкодження внутрішнього обладнання морських суден і куріння у місцях, де це заборонено (ст. 115) [25].

Окрему групу складають правопорушення у сфері експлуатації річкових та маломірних суден, зокрема керування суднами, які не зареєстровані у встановленому порядку або не пройшли технічного огляду, перевищення швидкості, стоянка в заборонених місцях, недотримання навігаційних знаків, порушення правил маневрування, подання звукових сигналів і вимог щодо бортових вогнів та знаків (ч. 1, 3, 5 ст. 116). У спрощеному провадженні

можуть розглядатися також випадки викидання сміття або інших предметів за борт (ст. 116-2), а також порушення правил безпеки під час висадки та посадки пасажирів на річкових і маломірних суднах і куріння у невстановлених місцях на річкових суднах (ч. 1, 3 ст. 117) та інші правопорушення, передбачені законодавством.

Принципи здійснення адміністративно-деліктного процесу відіграють визначальну роль у його функціонуванні як різновиду правової діяльності, що пояснюється, як обґрунтовує О.В. Панасюк тим, що принципи мають здатність у найбільш узагальненій та абстрактній формі відображати соціальну реальність, забезпечують повноту такого відображення та слугують своєрідними орієнтирами для побудови й застосування процесуальних норм [93, с. 83-85].

Адміністративно-деліктний процес ґрунтується на низці ключових принципів, серед яких традиційно виокремлюють законність; охорону інтересів держави та особи; публічність (офіційність); самостійність і незалежність суб'єктів юрисдикції під час ухвалення рішень; гласність; поєднання диспозитивності та імперативності; рівність учасників процесу перед законом; оперативність та економічність; здійснення провадження державною мовою; встановлення об'єктивної (матеріальної) істини; забезпечення права на захист.

Базовим серед названих є принцип законності, який закріплено у ст. 7 КУпАП «Забезпечення законності при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення». Норма виходить із того, що жодна особа не може бути піддана заходам впливу у зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше як на підставах і в порядку, визначених законом. Водночас законодавець підкреслює, що провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється на основі суворого додержання законності, що означає обов'язок уповноважених органів і посадових осіб діяти виключно в межах компетенції, у передбаченій процедурній формі та з дотриманням установлених процесуальних гарантій.

Додержання вимог закону під час застосування заходів впливу за адміністративні правопорушення, як підкреслюють І.В. Ковбас та П.І. Крайній, забезпечується цілою системою юридичних гарантій [47, с. 39-40]. До них належать, зокрема, постійний контроль з боку вищих органів і посадових осіб, прокурорський нагляд, можливість оскарження прийнятих рішень, а також інші передбачені законом механізми. У такому значенні принцип законності підкреслює адміністративно-деліктний процес як суто правову, формалізовану діяльність, що може здійснюватися виключно на основі спеціальних процесуальних норм, про що наголошується у наукових розробках В.Б. Авер'янова [2, с. 145].

Юридична визначеність цього принципу проявляється й у тому, що компетенція органів та посадових осіб, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, прямо встановлюється Кодексом України про адміністративні правопорушення. Зокрема, у КУпАП закріплено як загальні підходи до розмежування повноважень між юрисдикційними органами, так і конкретні приписи щодо підвідомчості окремих категорій справ. Саме така нормативна деталізація покликана унеможливити довільне втручання у сферу прав особи та забезпечити, щоб застосування заходів впливу відбувалося в межах визначеної законом процедури.

Поряд із законністю вагоме значення має принцип охорони інтересів держави та особи, який відображає демократичну спрямованість адміністративного процесу [16]. Його зміст полягає в тому, що органи та посадові особи, які розглядають індивідуальні справи й ухвалюють рішення, повинні забезпечувати не лише публічний інтерес – охорону державних інтересів і громадського порядку, – а й належний захист прав і свобод людини та законних інтересів підприємств, установ і організацій. Таким чином, адміністративно-деліктне провадження має виконувати балансуєчу функцію, поєднуючи завдання охорони правопорядку із гарантуванням правового захисту учасників провадження.

Особа, щодо якої здійснюється провадження, має право на отримання юридичної допомоги та може залучати захисника. Відповідні положення закріплено у ст. 271 КУпАП, яка передбачає участь у розгляді справи про адміністративне правопорушення адвоката або іншого фахівця у галузі права, що відповідно до закону уповноважений на надання правової допомоги – як особисто, так і за дорученням юридичної особи. Такі особи наділяються низкою процесуальних прав: вони можуть ознайомлюватися з матеріалами справи, заявляти клопотання, а також за дорученням особи, яка запросила правничу допомогу, подавати від її імені скарги на рішення органу (посадової особи), що розглядає справу, і реалізовувати інші права, передбачені законодавством України.

Системне та неухильне забезпечення балансу інтересів держави й особи безпосередньо детермінує ефективність адміністративно-деліктного процесу та становить обов'язок кожного органу чи посадової особи, до компетенції яких належить розгляд і вирішення адміністративної справи. Їхнє завдання полягає не лише у створенні умов для реалізації сторонами наданих їм прав, а й у здійсненні контролю за тим, аби використання процесуальних можливостей мало добросовісний характер і не порушувало ані публічних інтересів, ані прав інших учасників провадження.

Принцип публічності (офіційності) адміністративно-деліктного провадження виявляється насамперед у тому, що така процедура є формою реалізації публічної відповідальності [60]. Її публічний характер проявляється в тому, що заходи адміністративної відповідальності встановлюються державою, ініціатива щодо порушення справи, як правило, належить представникам публічної влади, а всі стадії провадження – від порушення й розгляду справи до застосування та виконання адміністративного стягнення – здійснюються у межах владної, офіційної діяльності.

Крім того, публічність (офіційність) виражається у державному забезпеченні адміністративно-деліктного процесу. Провадження здійснюється від імені держави і тими суб'єктами, яких держава наділила відповідними

повноваженнями. Збирання доказів і матеріалів у справі, організація розгляду та ухвалення процесуального рішення становлять обов'язок компетентних органів та їх посадових осіб. Важливим є і те, що така діяльність забезпечується за рахунок держави, а участь особи у провадженні та оформлення матеріалів не пов'язані з обов'язком сплачувати будь-які збори чи платежі. Саме таким чином забезпечується доступність адміністративно-деліктного провадження для громадян і реальність реалізації ними процесуальних прав.

Принцип самостійності та незалежності суб'єктів юрисдикції у процесі прийняття рішень полягає в тому, що відповідні органи та посадові особи здійснюють свої повноваження автономно та без стороннього впливу. Самостійність означає, що суб'єкт юрисдикції не вправі передавати, розподіляти чи покладати свій обов'язок і відповідальність за ухвалення рішення на будь-який інший орган або посадову особу. Незалежність, своєю чергою, передбачає здійснення розгляду справ і прийняття рішень виключно в межах наданої законом компетенції, без урахування оцінок обставин справи з боку осіб чи органів, які не наділені відповідними повноваженнями на законних підставах.

Розгляд і вирішення справ, що належать до компетенції певного органу чи посадової особи, є їх прямим юридичним обов'язком. Державний орган не має права ухилятися від здійснення таких повноважень або перекладати їх на інших суб'єктів. Нормативне закріплення зазначеного принципу міститься у статті 217 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Повноваження посадових осіб, які розглядають справи про адміністративні правопорушення», яка встановлює, що відповідні категорії справ можуть розглядатися виключно визначеними законом посадовими особами та лише в межах їх компетенції [49].

Принцип гласності в адміністративно-деліктному провадженні відображає забезпечення прозорості процесу та реальної доступності процесуальної інформації для його учасників [11]. Він передбачає, по-перше,

право учасників безпосередньо ознайомлюватися з усіма матеріалами конкретної справи, а по-друге – здійснення її розгляду у відкритому порядку. Вимога відкритості означає, що орган або посадова особа, уповноважені на розгляд справи, зобов'язані завчасно та належним чином повідомити учасників провадження про час і місце розгляду [21]. Водночас суб'єкт юрисдикційного розгляду та ухвалення рішення не вправі безпідставно відмовляти заінтересованим особам у задоволенні клопотання щодо їхньої присутності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення. Нормативне закріплення цієї засади міститься, зокрема, у статті 249 КУпАП «Відкритий розгляд справ про адміністративні правопорушення», яка допускає можливість розгляду справи за місцем роботи або проживання особи, що притягається до адміністративної відповідальності.

Принцип поєднання диспозитивності та імперативності характеризує специфіку правового регулювання поведінки суб'єктів адміністративно-деліктного процесу. Його зміст полягає в одночасному існуванні, з одного боку, елементів диспозитивності – тобто можливості реалізовувати окремі процесуальні права за власним розсудом, а з іншого – елементів імперативності, що виражаються в обов'язку діяти відповідно до приписів закону та в межах установленної процедури без свободи вибору. Зазначене поєднання зумовлює диференціацію обсягу процесуальної автономії різних учасників провадження: найвищий ступінь диспозитивності та відповідно найнижчий рівень імперативних обмежень притаманний особі, яка притягається до адміністративної відповідальності.

Для суб'єктів адміністративної юрисдикції характерним є найвищий ступінь імперативності та, відповідно, мінімальний рівень диспозитивності, що зумовлено їх владно-організаційною природою та обов'язком діяти виключно в межах компетенції й у спосіб, визначений законом. Натомість щодо особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, законодавець переважно застосовує диспозитивну модель правового регулювання, надаючи їй комплекс процесуальних можливостей, зокрема:

право ознайомлюватися з матеріалами справи, надавати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання, користуватися правовою допомогою, виступати рідною мовою та за потреби користуватися послугами перекладача, а також оскаржувати постанову у справі. Поряд із цим у певних категоріях адміністративних проступків закон встановлює імперативні приписи щодо обов'язкової участі такої особи у розгляді справи.

Принцип рівності учасників процесу перед законом у адміністративно-деліктному провадженні є процесуальним відображенням конституційної засади рівності громадян України [76]. У сфері адміністративно-деліктного процесуального регулювання цей принцип конкретизовано, зокрема, через статтю 248 КУпАП «Розгляд справи на засадах рівності громадян», яка закріплює, що всі громадяни є рівними перед законом незалежно від походження, соціального й майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин. Як наслідок, забороняється утворення будь-яких особливих юрисдикційних органів чи спеціальних процедур розгляду справ стосовно окремих категорій осіб, виділених за зазначеними ознаками.

Принцип оперативності та економічності адміністративно-деліктного процесу має на меті забезпечити своєчасний, раціональний та ефективний розгляд справ про адміністративні правопорушення за умови мінімальних затрат процесуальних ресурсів. Втілення цього принципу досягається, з одного боку, через нормативне закріплення чітких строків розгляду справ із урахуванням характеру й рівня складності конкретного провадження, а з іншого – завдяки впровадженню спрощених процесуальних форм, насамперед можливості накласти адміністративне стягнення безпосередньо на місці вчинення правопорушення без оформлення протоколу, що дозволяє заощадити час і матеріальні ресурси.

Відповідно до статті 277 КУпАП законодавець диференціює строки розгляду справ про адміністративні правопорушення, встановлюючи п'ять

основних часових меж. Загальний строк розгляду справ становить п'ятнадцять діб. Протягом однієї доби підлягають розгляду справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 42-2, частиною першою статті 44, статтями 44-1, 106-1, 106-2, 162, 173, 173-1, 173-2, 178, 185 і частиною першою статті 185-3, а також статтями 185-7, 185-10, 188-22, 203–206-1 КУпАП. У триденний строк розглядаються справи, передбачені статтями 146, 160, 160-2, 185-1, 212-7–212-20 КУпАП. П'ятиденний строк встановлено для розгляду справ, передбачених статтями 46-1, 51 і 176 КУпАП, тоді як у семиденний строк підлягають розгляду справи, передбачені статтями 101–103 КУпАП [49].

Окремо закон визначає спеціальний строк для судового розгляду справ про корупційні адміністративні правопорушення та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, які мають бути розглянуті судами у п'ятиденний строк з моменту надходження протоколу.

Принцип здійснення адміністративно-деліктного провадження національною мовою зумовлюється багатонаціональним складом населення України та має нормативне закріплення у законодавстві. Його зміст полягає в тому, що мовний режим провадження визначається пріоритетом української мови як державної, водночас гарантується можливість використання інших мов у випадках і порядку, передбачених законом, з метою забезпечення реальної доступності правосуддя (юрисдикційної діяльності) для всіх учасників процесу.

Так, відповідно до статті 3 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [118], у діяльності державних і громадських органів, а також підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях компактного проживання більшості громадян іншої національності, поряд з українською допускається застосування мови відповідної національності або іншої мови, прийнятної для населення відповідної місцевості. Стаття 5 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [118] гарантує громадянам право звертатися до державних, громадських та інших організацій мовою, що

є прийнятною для сторін спілкування; при цьому відмова посадової особи прийняти чи розглянути звернення лише з мотивів незнання мови звернення тягне юридичну відповідальність, установлену законодавством.

Мовний режим адміністративно-деліктного провадження отримує безпосередню нормативну конкретизацію у статті 19 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» («Мова провадження у справах про адміністративні правопорушення»). Відповідно до її приписів, провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється українською мовою як державною.

Разом із тим законодавець закріплює додаткові процесуальні гарантії для осіб, які не володіють мовою, що використовується під час провадження: таким особам забезпечується можливість надавати пояснення та виступати рідною мовою, а також користуватися послугами перекладача. Зазначені положення мають характер правових гарантій, спрямованих на забезпечення належної реалізації процесуальних прав і законних інтересів учасника провадження та на запобігання обмеженню його прав з мовних підстав [118].

Як зазначає В.О. Іванцов, принцип установлення об'єктивної (матеріальної) істини у адміністративно-деліктному провадженні полягає у вимозі всебічного, повного та неупередженого з'ясування фактичних обставин справи [42, с. 138-140]. Його реалізація передбачає належне збирання, перевірку, оцінювання та врахування всього масиву доказової інформації, необхідної для правильного вирішення справи. З огляду на це встановлення об'єктивної істини у справах про адміністративні проступки виступає базовим функціональним завданням адміністративного провадження.

Зазначений принцип покладає на посадових осіб, які здійснюють розслідування та розгляд справ, обов'язок досліджувати всі юридично значущі обставини у їх взаємозв'язку та в тому реальному вигляді, в якому вони фактично існували. Такий підхід має на меті запобігання однобічності й упередженості під час встановлення фактичної основи справи та формування висновків, що лежать в основі процесуального рішення.

У доктринальному тлумаченні положень статті 251 КУпАП «Докази» акцентується, що одним із ключових завдань провадження у справах про адміністративні правопорушення є повне й об'єктивне з'ясування обставин конкретної справи, що забезпечує досягнення істини у провадженні. Додержання цього принципу мінімізує ризики суб'єктивізму, підвищує обґрунтованість висновків і слугує гарантією ухвалення справедливого та правомірного рішення.

Принцип права на захист, як обґрунтовує І.О. Іванцов, у адміністративно-деліктному провадженні виявляється у забезпеченні особі [41, с. 48-50], яка притягається до юридичної відповідальності, комплексу процесуальних гарантій і правових засобів, необхідних для обґрунтування своєї позиції, спростування пред'явлених тверджень, доведення невинуватості або наведення обставин, що виключають чи пом'якшують відповідальність. Вказана особа наділяється відповідними процесуальними правами на всіх стадіях провадження, що покликано забезпечити реальну, а не формальну можливість захисту.

Згідно зі статтею 268 КУпАП, особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право ознайомлюватися з матеріалами справи, надавати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання, оскаржувати постанови у справі, а також користуватися юридичною допомогою адвоката під час її розгляду та здійснювати інші процесуальні дії, передбачені законом. Сукупність цих прав формує процесуальний механізм реалізації права на захист і виступає запобіжником проти необґрунтованого притягнення до відповідальності.

Водночас у контексті гарантій справедливого розгляду справи значення має участь у провадженні й інших осіб, безпосередньо заінтересованих у результаті, насамперед потерпілого. Згідно зі статтею 269 КУпАП потерпілим вважається особа, якій унаслідок адміністративного правопорушення завдано моральної, фізичної чи майнової шкоди. Коли потерпілого зазначено у протоколі про адміністративне правопорушення, він із моменту складення

цього документа набуває визначених законом процесуальних прав. Так, потерпілий, як і особа, яку притягають до адміністративної відповідальності, має право знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, заявляти клопотання (зокрема про витребування доказів або призначення експертизи), а також оскаржувати процесуальні рішення в установленому порядку.

Оскарження дій і рішень органів та посадових осіб у зв'язку з притягненням до адміністративної відповідальності становить один із ключових інструментів реалізації права на захист у адміністративно-деліктному провадженні. Його нормативне регулювання забезпечується комплексом положень КУпАП (зокрема ст.ст. 7, 267, 268, 281, 283, 287–289, 291–293 тощо), які визначають процесуальні передумови, межі та порядок перегляду відповідних процесуальних актів [49]. Право на оскарження будь-яких дій і рішень у справі про адміністративне правопорушення виступає однією з найвагоміших гарантій охорони прав та законних інтересів як особи, щодо якої ведеться провадження, так і потерпілого [182, с. 34-50]. Воно водночас є дієвим засобом забезпечення законності, процесуальним механізмом контролю за обґрунтованістю прийнятих рішень та підставою для перевірки правомірності постанови у справі.

Характерною особливістю правового регулювання є відсутність у КУпАП спеціальних вимог до форми скарги. Аналогічно Закон України «Про звернення громадян» від 12 жовтня 1996 р. не встановлює окремих приписів щодо цього різновиду скарг. Така нормативна конструкція фактично посилює доступність і свободу реалізації права на оскарження, мінімізуючи формалізм у зверненні особи за захистом.

Суб'єктний склад оскарження охоплює: 1) особу, яку притягають до адміністративної відповідальності; 2) потерпілого (за наявності); 3) їхніх законних представників; 4) адвоката як професійного представника та суб'єкта надання правничої допомоги.

Концептуальною засадою права на захист у цьому провадженні є презумпція доброчинності особи та її юридично визначена форма –

презумпція невинуватості. Її зміст полягає в тому, що особа вважається невинуватою доти, доки протилежне не буде доведено та встановлено у порядку, передбаченому законом. Із цього випливає розподіл доказового тягара: обов'язок доведення покладається на сторону обвинувачення (орган, що ініціює притягнення), тоді як особа, щодо якої здійснюється провадження, не зобов'язана доводити власну невинуватість, хоча й має право на подання доказів і аргументів на свій захист.

Наслідком дії презумпції невинуватості є також правило вирішення сумнівів на користь особи, яку притягають до відповідальності: будь-які сумніви щодо доведеності обставин справи, які не були усунені під час її розгляду, підлягають тлумаченню на користь цієї особи. У процесуальному вимірі це правило може зумовлювати ухвалення виправдувальної постанови у випадках, коли недостатність або суперечливість доказів унеможлиблює встановлення складу адміністративного правопорушення з необхідним ступенем переконливості.

Подальше теоретичне осмислення адміністративно-деліктного провадження потребує, передусім, уточнення його поняття та системних ознак, оскільки саме вони визначають місце цього інституту в системі адміністративного процесу, обумовлюють зміст процесуальної форми реалізації адміністративної відповідальності та окреслюють межі допустимого втручання публічної влади у сферу прав і свобод особи. У науковій літературі поняття адміністративно-деліктного провадження нерідко розкривається через категорії «провадження у справах про адміністративні правопорушення», «адміністративно-юрисдикційне провадження», «деліктне адміністративне провадження», що відображає різні методологічні підходи до співвідношення матеріально-правових і процесуальних елементів адміністративної відповідальності [53, с. 34-40]. Водночас для забезпечення концептуальної визначеності доцільним є застосування такого узагальненого підходу, за якого поняття охоплює функціональне призначення провадження, його предмет, процедурну форму та суб'єктний склад.

У доктринальному вимірі адміністративно-деліктне провадження може бути визначене як врегульована нормами адміністративно-процесуального законодавства діяльність уповноважених органів (посадових осіб) та інших учасників процесу, спрямована на виявлення й процесуальну фіксацію адміністративного проступку, всебічне та об'єктивне встановлення обставин справи, її юридичну кваліфікацію, ухвалення постанови щодо притягнення або непритягнення особи до адміністративної відповідальності, а також забезпечення виконання прийнятого рішення і реалізацію механізмів його перегляду. У такому розумінні адміністративно-деліктне провадження постає не як сукупність формальних процедурних кроків, а як особливий різновид публічно-владної правозастосовної діяльності, що здійснюється в юридично визначеній формі та породжує правові наслідки для учасників [166]. Системоутворюючою ознакою цього провадження є те, що його предметом виступає справа про адміністративне правопорушення, яка передбачає наявність деліктного факту, потребу його доказування та потенційну можливість застосування адміністративного стягнення або іншого заходу впливу.

Юрисдикційна природа адміністративно-деліктного провадження зумовлює його віднесення до особливої групи адміністративних проваджень, у яких орган публічної влади не лише організовує управлінський процес, а й здійснює владну оцінку поведінки особи, встановлює юридично значущі факти та ухвалює індивідуальне рішення у формі постанови. Саме рішення у справі, прийняте компетентним суб'єктом, концентрує у собі юридичний підсумок доказування та правової кваліфікації і водночас створює підстави для примусового виконання. У цьому сенсі адміністративно-деліктне провадження має санкційний потенціал і характеризується підвищеним рівнем «втручальності», оскільки здатне обмежувати права і свободи особи не лише у фінансовому вимірі (через штраф), а й у сфері особистої свободи та майнових прав (через заходи забезпечення, вилучення речей, затримання, тимчасові обмеження тощо). Така обставина об'єктивно вимагає посилення процедурних

гарантій і суворішого контролю за дотриманням принципів законності, пропорційності та справедливого процесу.

Ознаки адміністративно-деліктного провадження виявляються насамперед у його нормативній визначеності та формалізованості. Процесуальна форма тут виконує роль юридичного «каркаса», який спрямовує дії уповноважених осіб, дисциплінує розсуд і забезпечує передбачуваність публічно-владних рішень. Регламентація компетенції, підвідомчості, строків, порядку складання протоколу, правил розгляду справи, вимог до постанови та процедур оскарження формує умови, за яких адміністративна відповідальність реалізується не довільно, а у чітко визначених межах. Формалізація, однак, не може ототожнюватися з надмірним бюрократизмом: її призначенням є забезпечення юридичної визначеності, однакового застосування норм, дотримання прав учасників і контролю за правомірністю державного втручання.

Водночас адміністративно-деліктне провадження характеризується публічно-владною та офіційною природою. Ініціатива щодо порушення справи, як правило, належить представникам публічної адміністрації, а значна частина процесуальних дій здійснюється незалежно від волевиявлення приватних осіб. Офіційність означає, що уповноважений суб'єкт не може ухилятися від реагування на виявлене правопорушення, зобов'язаний забезпечити належну фіксацію факту проступку, зібрати необхідні матеріали, організувати розгляд та ухвалити рішення. Разом із тим офіційність не заперечує диспозитивних елементів, притаманних участі особи, яка притягається до відповідальності, і потерпілого; навпаки, вона має поєднуватися з реальними можливостями учасників впливати на встановлення обставин справи через подання доказів, клопотань, заперечень і через використання механізму оскарження.

Деліктна спрямованість адміністративно-деліктного провадження полягає у тому, що його функціональним базисом є реакція держави на порушення адміністративно-правової заборони, що зумовлює карально-

превентивну домінанту провадження: з одного боку, воно забезпечує застосування санкції як негативної правової оцінки протиправної поведінки, а з іншого – виконує превентивну функцію шляхом запобігання повторним правопорушенням і загального впливу на правосвідомість. Саме ця санкційність, як підкреслює А. Школик, відмежовує адміністративно-деліктне провадження від адміністративних процедур «позитивного адміністрування», у яких держава, як правило, надає дозволи, реєструє, підтверджує статуси або організовує надання публічних послуг без застосування каральних наслідків [184, с. 138-140].

Структурною характеристикою адміністративно-деліктного провадження є його стадійність. Провадження розгортається як послідовність взаємопов'язаних етапів, кожен з яких має власні завдання, набір процесуальних дій та юридичний результат. Навіть за умови спрощення окремих процедур, зокрема у випадках накладення стягнення без складання протоколу, провадження зберігає стадійну логіку: фіксація факту правопорушення, надання особі можливості висловитися, прийняття рішення та забезпечення можливості його перегляду. Стадійність виступає не лише формою організації процесу, а й гарантією від поспішних і необґрунтованих рішень, оскільки передбачає послідовну перевірку фактів і юридичної кваліфікації.

Невід'ємною ознакою адміністративно-деліктного провадження є його доказовий характер. У межах цього процесу встановлення фактичної основи справи здійснюється через збирання, перевірку й оцінку доказів. Доказування має бути спрямоване на встановлення всіх юридично значущих обставин, включаючи подію правопорушення, вину особи, характер і розмір заподіяної шкоди (за наявності), обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, а також підстави для закриття провадження. Доказова діяльність, з огляду на короткі строки розгляду та часто «очевидний» характер правопорушень, не може підмінюватися формальною констатацією; навпаки, саме в умовах процедурної економії підвищується вимога до обґрунтованості

висновків і до процесуальної чистоти отримання доказів. У цьому контексті значущим є правило тлумачення неусунутих сумнівів на користь особи, а також необхідність дотримання балансу між завданнями оперативності та вимогами справедливого процесу.

Специфіка адміністративно-деліктного провадження проявляється і в поєднанні імперативного та диспозитивного елементів правового регулювання. Для суб'єктів адміністративної юрисдикції визначальною є імперативність: вони зобов'язані діяти в межах компетенції й відповідно до приписів закону, без можливості довільно змінювати процедуру або ухилятися від розгляду справи. Для особи, яка притягається до відповідальності, та для потерпілого характерною є відносно ширша диспозитивність у реалізації процесуальних прав, що проявляється у можливості подавати докази, заявляти клопотання, заперечувати, користуватися правничою допомогою, обирати лінію захисту та ініціювати перегляд рішення. Саме ця конструкція забезпечує процесуальну рівновагу між владним суб'єктом і приватною особою в умовах властивої публічному праву асиметрії.

Окремою системною ознакою адміністративно-деліктного провадження є особливий суб'єктний склад та компетенційна детермінованість [161, с. 156-160]. Розмежування повноважень між органами та посадовими особами, уповноваженими складати протоколи, застосовувати заходи забезпечення та розглядати справи, має фундаментальне значення для законності та юридичної визначеності. Водночас участь у процесі таких осіб, як захисник, законний представник, перекладач, експерт, свідок, надає провадженню ознак комплексної процесуальної взаємодії, де забезпечення прав кожного учасника є умовою легітимності кінцевого рішення. Для органів зі спеціальним статусом, які поєднують правоохоронні функції з повноваженнями адміністративної юрисдикції, питання суб'єктної структури та розмежування процесуальних ролей набуває додаткової ваги, оскільки ризик «концентрації» владних функцій у межах одного органу об'єктивно потребує посилення процедурних запобіжників.

Зі специфікою суб'єктного складу тісно пов'язана ще одна ознака – можливість застосування заходів забезпечення провадження та адміністративного примусу. У межах адміністративно-деліктного процесу такі заходи виступають допоміжним інструментом, який має забезпечити належний розгляд справи та виконання постанови. Проте вони одночасно є формою істотного втручання у сферу прав людини, а тому вимагають суворого дотримання законних підстав, строків, належного документування та контролю за пропорційністю їх застосування. Наявність у провадженні інструментів примусу додатково підкреслює його репресивний потенціал і потребу в послідовній реалізації принципів верховенства права та юридичної визначеності.

Важливою ознакою є варіативність процесуальної форми, що проявляється у співіснуванні загального та спрощеного порядків. Спрощені процедури покликані забезпечити оперативність реагування у випадках очевидних правопорушень, коли складність доказування мінімальна, а характер санкції стандартний. Проте спрощення не повинно перетворюватися на редукцію правових гарантій; навпаки, воно має бути організоване так, щоб зберігалися ключові елементи справедливого процесу, включаючи поінформованість особи про зміст обвинувачення, можливість надати пояснення, право на правничу допомогу та доступний механізм оскарження. Саме тому доктринально важливим є розуміння спрощеного провадження як модифікації процесуальної форми, а не як «винятку» з фундаментальних гарантій.

Кінцево-цільовою характеристикою адміністративно-деліктного провадження є його орієнтація на досягнення правового результату у формі індивідуального правозастосовного акта та забезпечення його виконання. Постанова у справі концентрує у собі підсумок оцінки доказів, правової кваліфікації та визначення заходу впливу, а виконання постанови завершує реалізацію адміністративної відповідальності. У зв'язку з цим адміністративно-деліктне провадження слід розглядати як комплексний

інститут, що охоплює не лише юрисдикційний етап ухвалення рішення, а й виконавчу стадію, без якої адміністративна санкція не набуває реального змісту [211]. Одночасно саме на стадіях виконання та перегляду рішення проявляється здатність провадження забезпечувати законність у динаміці: можливість оскарження, контроль за законністю застосування примусу, перегляд постанови й усунення порушень є необхідними елементами правової охорони особи.

Відмежування адміністративно-деліктного провадження від суміжних правових форм дозволяє точніше визначити його сутність. Від адміністративного судочинства воно відрізняється тим, що первинний розгляд справи здійснюється переважно адміністративними органами або посадовими особами, а не судом, і відбувається в процедурі, яка зазвичай є менш формалізованою та оперативнішою. Водночас зв'язок із судовим контролем через оскарження постанов підсилює вимоги до якості процесуальних гарантій і обґрунтованості рішень адміністративної юрисдикції. Від дисциплінарних проваджень адміністративно-деліктне провадження відмежовується відсутністю внутрішньо організаційного характеру та службової підлеглості як бази відповідальності: дисциплінарне реагування має інший матеріально-правовий фундамент і інші цілі, тоді як адміністративно-деліктне провадження спрямоване на захист публічного порядку шляхом застосування загальнообов'язкових адміністративно-правових санкцій.

Таким чином, поняття та ознаки адміністративно-деліктного провадження мають розкриватися як взаємопов'язані елементи єдиної теоретичної конструкції. Поняття фіксує сутнісні параметри цього інституту – його предмет, цілі, суб'єктний склад та процесуальну форму, тоді як ознаки конкретизують зміст і межі провадження, дозволяючи відмежувати його від інших адміністративних процедур та процесів і встановити критерії його належного функціонування. Адміністративно-деліктне провадження водночас є інструментом публічно-владного реагування на правопорушення і процесуальною гарантією, що має забезпечувати справедливе, пропорційне та

юридично визначене застосування адміністративної відповідальності. Саме в цій подвійності – правоохоронній та гарантійній – полягає його сучасна правова природа, яка потребує подальшого доктринального уточнення з урахуванням тенденцій розвитку адміністративного права, стандартів верховенства права та практики застосування адміністративних санкцій у діяльності органів публічної влади, включаючи органи зі спеціальним правовим статусом.

1.2. Адміністративні правопорушення, підвідомчі Службі безпеки України: нормативно-теоретична характеристика

Дослідження проблематики запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, має комплексний і багатовимірний характер, що зумовлено сукупністю нормативно-правових, інституційних та науково-теоретичних чинників. У процесі розкриття зазначеної проблематики першочергового значення набуває з'ясування змісту категорії «державна безпека», визначення її сутності та місця в системі об'єктів правової охорони. Саме чітке теоретико-правове окреслення цього поняття створює методологічне підґрунтя для подальшого аналізу правопорушень у відповідній сфері та механізмів їх запобігання.

Встановлення змісту правопорушень, що загрожують державній безпеці, тісно пов'язане з дослідженням проблем протидії організованій злочинності, забезпечення належного рівня правопорядку та стабільності суспільних відносин. У ширшому соціально-правовому вимірі така діяльність може бути розцінена як форма реалізації публічного обов'язку держави щодо служіння народу та захисту його базових інтересів. Функціональна спрямованість заходів із запобігання правопорушенням у сфері державної безпеки полягає насамперед у забезпеченні охорони прав і свобод людини та громадянина, а також законних інтересів суспільства і держави, що відповідає конституційним засадам, закріпленим у статті 3 Конституції України,

відповідно до яких людина, її життя і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [59].

Отже, доктринальне осмислення категорії «державна безпека» потребує її інтерпретації у взаємозв'язку з низкою суміжних нормативно-правових концептів, зокрема «безпека людини», «особиста безпека», «національна безпека», «право на оборону» та «суверенітет». Такий підхід зумовлений тим, що державна безпека не існує ізольовано як самодостатній об'єкт правової охорони, а формується в системі багаторівневих суспільних відносин, у яких пріоритет людини як найвищої соціальної цінності поєднується з потребою забезпечення стійкості державних інститутів, територіальної цілісності та конституційного ладу. Водночас у науковій літературі відсутній усталений, універсально визнаний підхід до визначення сутності та змісту поняття «державна безпека», що зумовлює методологічну фрагментарність досліджень у цій сфері. Аналогічна ситуація простежується і на нормативному рівні: попри значну кількість актів, які регламентують відповідні суспільні відносини, законодавство не містить єдиного легального визначення державної безпеки, що ускладнює вироблення цілісних правозастосовних стандартів і концептуальних рамок превентивної діяльності.

Показовим у цьому контексті є законодавче визначення категорії «оборона України», закріплене у Законі України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII «Про оборону України». Відповідно до цього акта оборона України розуміється як система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних та інших заходів держави, спрямованих на підготовку до збройного захисту держави та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Наведене нормативне визначення демонструє комплексний, міжгалузевий характер діяльності держави у сфері забезпечення безпеки, а також підкреслює, що оборона як складова гарантування суверенітету й територіальної цілісності охоплює не лише воєнний вимір, а й широкий спектр інституційних та

правових заходів, які опосередковано формують і зміст державної безпеки як об'єкта правової охорони [137].

У вітчизняній науковій літературі категорія «оборона» аналізується з позицій різних методологічних підходів, що зумовлено її комплексним змістом та міжгалузевим характером правового регулювання. Одним із найбільш поширених у працях представників адміністративно-правової науки є підхід, відповідно до якого оборона розглядається як діяльність держави з реалізації певної сукупності організаційних, економічних і політичних заходів, спрямованих на забезпечення територіальної цілісності та недоторканності держави. У межах цього підходу акцент робиться на управлінсько-організаційній природі оборони, яка проявляється у функціонуванні системи органів публічної влади, координації їх повноважень, мобілізації ресурсів та прийнятті владно-управлінських рішень, необхідних для протидії загрозам.

Характерною рисою зазначеної концепції є пов'язування оборонної діяльності з дією спеціальних правових режимів, насамперед воєнного стану, в умовах якого відбувається трансформація звичайних управлінських механізмів у режим підвищеної централізації та оперативності, а також можливе тимчасове встановлення додаткових обмежень прав і свобод з метою забезпечення публічного інтересу. Відтак оборона трактується як особливий різновид публічного адміністрування, що функціонує в умовах підвищених безпекових ризиків і передбачає застосування специфічних інструментів державного управління для гарантування збереження територіальної цілісності, суверенітету та безперервності діяльності державних інституцій (Ю.П. Битяк [4], В.Б. Аверьянов [3], А.В. Кумейко[66], В.В. Сокурєнко [170] та ін.). В. В. Сокурєнко акцентує увагу на методологічній доцільності комплексного, взаємопов'язаного тлумачення категорій «національна безпека», «воєнна безпека» та «оборона», розглядаючи їх як елементи єдиного концептуального поля без виокремлення «державної безпеки» як самостійної аналітичної категорії. У межах такого підходу зазначені поняття постають не

як ізольовані феномени, а як взаємообумовлені складові системи забезпечення безпеки, що функціонує на підставі єдиної цільової настанови та спільних правових і організаційних механізмів.

Концептуальним базисом цього розуміння є орієнтація на захист фундаментальних засад державності – передусім територіальної цілісності та державного суверенітету. Саме вимога забезпечення недоторканності території та гарантування суверенної спроможності держави, за логікою автора, виступає системною підставою для визначення змісту заходів у сфері національної й воєнної безпеки та оборони. Таким чином, оборона трактується як функціонально спрямована діяльність, що інтегрується у ширший контекст безпекової політики держави й реалізується через комплекс узгоджених заходів, спрямованих на нейтралізацію зовнішніх загроз, підтримання стабільності державних інститутів і забезпечення стійкості правопорядку в умовах підвищених ризиків [171, с. 36–37].

Отже, у межах адміністративно-правової доктрини домінує підхід, за якого національна безпека та оборона розглядаються як взаємопов'язані й взаємообумовлені категорії, що формують єдину систему забезпечення захисту держави. За цієї методологічної оптики проблематика державної безпеки, як правило, не виокремлюється в самостійний предмет аналізу, а фактично «розчиняється» у ширших конструктах національної та воєнної безпеки й оборонної діяльності. Така позиція пояснюється прагненням акцентувати управлінсько-організаційний вимір безпекових заходів та їх нормативно-інституційне забезпечення, однак водночас вона звужує аналітичні можливості щодо точного визначення змісту державної безпеки як окремого об'єкта правової охорони.

У рамках зазначеного підходу особливого значення набуває встановлення рівня обороноздатності держави як критерію оцінки дієвості та результативності заходів військового захисту. Обороздатність у цьому контексті постає як інтегральний показник спроможності держави забезпечити протидію зовнішнім загрозам, підтримати стійкість системи державного

управління та гарантувати безперервність функціонування ключових інституцій у кризових умовах. Відтак оцінювання обороноздатності набуває не лише воєнно-стратегічного, а й правового значення, оскільки відображає ефективність правових режимів, інституційних механізмів і управлінських рішень, що спрямовані на забезпечення безпеки.

Водночас у працях представників військової науки простежується інший акцент у співвідношенні оборони та державної безпеки. Оборона, зокрема, нерідко визначається переважно через функціональну спрямованість на припинення та відвернення нападу на територію держави, тобто як комплекс дій і заходів, орієнтованих на недопущення збройної агресії або нейтралізацію її наслідків. За такого підходу державна безпека постає як ширший контекст, у межах якого оборона виконує роль спеціалізованого інструмента захисту територіальної цілісності та суверенітету, однак сама сутність державної безпеки потребує додаткового теоретико-правового наповнення поза межами суто воєнного виміру [27]. Показовими у цьому контексті є висновки, сформульовані І. І. Грушко, який пропонує розглядати потреби національної оборони не лише як сукупність воєнно-стратегічних завдань, а як особливу сферу державних безпекових інтересів. Такий підхід методологічно зміщує акцент із вузького розуміння оборони як реакції на збройну агресію до ширшого бачення оборонної діяльності як елементу комплексної системи забезпечення державної безпеки. У запропонованій інтерпретації «потреби національної оборони» охоплюють коло публічних інтересів, пов'язаних із гарантуванням суверенітету, територіальної цілісності, стабільності конституційного ладу та безперервності функціонування державних інститутів. Відтак оборона постає не лише як суто військовий компонент безпекової політики, а як багатоаспектна діяльність, що інтегрує політичні, організаційні, правові, інформаційні та ресурсні заходи, спрямовані на нейтралізацію загроз різного походження. Така концептуалізація дозволяє розглядати оборонні потреби як специфічну групу державних інтересів у сфері безпеки, що потребують окремого правового забезпечення, чіткої

інституційної координації та процедурних механізмів реалізації. З теоретико-правової точки зору, підхід І. І. Грушко є важливим тим, що він створює підґрунтя для більш чіткого відмежування категорій «національна безпека», «державна безпека» та «оборона» через призму інтересів, які підлягають охороні. У такій логіці державна безпека може розкриватися як ширша система охоронюваних державою цінностей і інтересів, тоді як національна оборона – як її функціонально спеціалізований сегмент, спрямований на гарантування захищеності базових параметрів державності [28, с. 178-182; 29, с. 230-234].

У наукових працях В. П. Шкідченка та В. Д. Кохно здійснено спробу розмежування та водночас співвіднесення понять «воєнна безпека» й «оборона» на основі функціонально-критеріального підходу. На думку зазначених учених, визначальним критерієм розуміння оборони є здатність держави відвернути та відбити зовнішню воєнну агресію із застосуванням збройної сили, що зумовлює її спрямованість переважно на нейтралізацію загроз зовнішнього характеру. У такій інтерпретації оборона постає як спеціалізований інструмент збройного захисту держави, орієнтований на збереження територіальної цілісності та суверенітету в умовах прямого воєнного протистояння. Натомість воєнна безпека трактується В. П. Шкідченком і В. Д. Кохно значно ширше – як здатність держави своєчасно реагувати не лише на зовнішні, а й на негативні внутрішньодержавні загрози, що можуть поставити під сумнів цілісність країни та стабільність її політичної й соціально-економічної системи. За такого підходу воєнна безпека охоплює комплекс заходів, спрямованих на запобігання кризовим явищам, які потенційно можуть трансформуватися у збройний конфлікт або істотно послабити обороноздатність держави. Забезпечення воєнної безпеки, за висновками зазначених авторів, не зводиться виключно до розвитку військової сфери чи нарощування оборонного потенціалу. Воно передбачає реалізацію скоординованої системи заходів у площині внутрішньої та зовнішньої політики, підтримання належного рівня економічної безпеки, а також

забезпечення економічної спроможності держави задовольняти базові потреби населення в умовах збройного нападу або дії правового режиму воєнного стану. Таким чином, воєнна безпека постає як багатовимірна категорія, у межах якої оборона виконує важливу, але не вичерпну функцію, що додатково підкреслює необхідність комплексного підходу до дослідження державної безпеки як цілісного об'єкта правової охорони [183, с. 6].

Натомість у дослідженні О. І. Погібка обґрунтовується відмінна, фактично протилежна концептуальна позиція щодо співвідношення категорій «оборона», «воєнна безпека» та «національна безпека». Автор виходить із того, що воєнна безпека не є ширшим поняттям порівняно з обороною і не може розглядатися як автономний, самодостатній напрям безпекової політики, який охоплює оборонну складову. Навпаки, у запропонованій інтерпретації воєнна безпека визначається як один із елементів (складових) оборони, тобто як функціонально підпорядкована частина більш загального оборонного комплексу. Змістовно такий підхід передбачає, що оборона охоплює весь спектр державних заходів, пов'язаних із підготовкою до збройного захисту та відсічі агресії, тоді як воєнна безпека виступає її внутрішнім компонентом, який забезпечує належний рівень готовності, стійкості та спроможності держави до реагування на воєнні загрози. Відповідно, логіка автора тяжіє до інтегративного розуміння оборони як «надкатегорії», що включає воєнну безпеку, мобілізаційні процеси, ресурсне забезпечення, організацію управління в особливий період тощо. Водночас О. І. Погірко проводить чітке розмежування воєнної безпеки (як складової оборони) та національної безпеки, підкреслюючи їх різний обсяг і функціональне призначення. За такої позиції національна безпека виступає ширшим суспільно-політичним і правовим феноменом, що охоплює різноманітні сфери життєдіяльності держави й суспільства (політичну, економічну, соціальну, інформаційну, екологічну тощо), тоді як оборона і воєнна безпека концентруються переважно на військовому вимірі протидії загрозам. Запропонований підхід є методологічно значущим, оскільки демонструє наявність різних моделей

категоріального упорядкування безпекових понять та підтверджує потребу у виробленні більш узгоджених доктринальних критеріїв співвіднесення «державної безпеки», «національної безпеки», «оборони» та «воєнної безпеки» [100].

Як зауважує В. Й. Пашинський, чинне законодавче розуміння національної безпеки значною мірою ґрунтується на домінуванні оборонної функції держави, що зумовлює її звужене тлумачення. За такого підходу національна безпека фактично ототожнюється з проблематикою воєнної загрози та збройного захисту, тоді як інші її складові – політична, економічна, соціальна, інформаційна, гуманітарна та правова – опиняються на периферії правового регулювання або сприймаються як похідні від оборонної спроможності держави. Це, на думку вченого, не дозволяє повною мірою відобразити комплексний характер національної безпеки як багатовимірного явища, що охоплює всю систему життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави. Звуження сутності національної безпеки до виконання функції оборони негативно впливає як на теоретичне осмислення цієї категорії, так і на практику формування та реалізації державної безпекової політики. Воно обмежує можливості превентивного реагування на загрози немілітарного характеру, знижує значення інституцій цивільної безпеки та ускладнює розроблення збалансованих механізмів захисту прав і свобод людини. У цьому контексті позиція В. Й. Пашинського актуалізує необхідність переосмислення законодавчих підходів до визначення національної безпеки та їх узгодження з сучасними уявленнями про багаторівневу систему безпеки, в якій оборона є важливим, проте не єдиним елементом забезпечення стійкого розвитку держави [135;99, с. 24-31].

Продовжуючи наукове дослідження, метою якого є концептуальне з'ясування змісту поняття «державна безпека» як основоположного для цієї дисертаційної роботи, варто звернутися до конституційних норм, які закладають вихідну нормативну основу відповідних суспільних відносин. У цьому контексті ключового значення набуває стаття 17 Конституції України,

у якій закріплено, що захист суверенітету й територіальної цілісності України, а також забезпечення її економічної та інформаційної безпеки визнаються найважливішими функціями держави та справою всього українського народу. Окремо підкреслено, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Наведене конституційне положення має істотне методологічне значення для розуміння державної безпеки, оскільки воно, по-перше, фіксує базові об'єкти охорони, які перебувають під підвищеним захистом держави (суверенітет, територіальна цілісність, економічна та інформаційна безпека), а по-друге, розмежовує загальнодержавну функцію забезпечення безпеки та спеціалізовану функцію оборони, покладену на Збройні Сили України. Таким чином, уже на конституційному рівні простежується комплексний характер безпекового виміру діяльності держави, що не обмежується виключно збройним захистом, а включає також економічний і інформаційний компоненти.

Важливо також, що ст. 17 Конституції України підкреслює загальносупільну природу безпеки, визначаючи її «справою всього українського народу». У правовому сенсі це означає не лише політико-ціннісне визнання пріоритетності безпеки як умови існування державності, а й обґрунтування публічного характеру заходів, спрямованих на нейтралізацію загроз. Відповідно, категорія «державна безпека» може бути концептуалізована як інтегральний стан захищеності ключових атрибутів державності та базових сфер життєдіяльності країни, що забезпечується системою взаємопов'язаних інституційних, організаційних і правових заходів, у межах яких оборона є одним, хоча й пріоритетним, сегментом загальної безпекової функції держави [59].

Відтак оборону доцільно інтерпретувати як підготовку, підтримання у стані готовності та, за наявності відповідних підстав, активізацію налагодженого механізму взаємопов'язаних комплексних заходів, засобів і

інструментів, спрямованих на забезпечення збройного захисту держави та відсіч агресії. Її функціональне призначення полягає насамперед у гарантуванні територіальної цілісності, недоторканності державних кордонів і суверенітету в умовах збройного нападу або збройного конфлікту. У цьому сенсі оборона має виразно спеціалізований характер і орієнтована на реагування на загрози воєнного походження, що обумовлює специфіку її правового режиму, інституційного забезпечення та інструментарію реалізації.

Разом із тим оборона не може бути ототожнена з категоріями «державна безпека» та «національна безпека», оскільки останні є ширшими за обсягом і відображають багатовимірний характер безпекових відносин. Державна безпека охоплює захищеність основоположних атрибутів державності та стабільність функціонування публічної влади, включаючи протидію як зовнішнім, так і внутрішнім загрозам політичного, економічного, інформаційного та іншого характеру. Національна безпека, своєю чергою, характеризується ще більшою системністю, оскільки фокусується на забезпеченні життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави у сукупності безпекових сфер.

Отже, оборона доцільно розглядати як окремий, інституційно та функціонально спеціалізований компонент загальної безпекової політики держави, який забезпечує збройний захист у разі воєнної агресії. Натомість державна та національна безпека становлять ширші категорії, що включають оборону як важливий елемент, але не вичерпуються нею, оскільки охоплюють також превентивні, стабілізаційні та гарантійні механізми захисту від широкого кола загроз сучасної державності [156].

У рішенні Ради національної безпеки і оборони України, введеному в дію Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021, воєнна безпека України концептуалізується як одна з базових передумов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження державності та забезпечення сталого розвитку держави. Важливо, що вказане положення зміщує акцент із вузького тлумачення воєнної безпеки як суто оборонної

спроможності до її ширшого нормативно-ціннісного виміру, у межах якого воєнна безпека постає як умова підтримання демократичного устрою та функціонування держави відповідно до принципів верховенства права.

Змістовно воєнна безпека пов'язується не лише з протидією воєнним загрозам, а й із гарантуванням розвитку України на засадах найвищих конституційно значущих цінностей, серед яких визначено демократію, свободу, гідність, безпеку та добробут громадян незалежно від їх національної належності. Така нормативна рамка засвідчує, що воєнна безпека розглядається як інтегральний компонент загальної безпекової політики держави, який забезпечує стійкість державності та створює умови для реалізації прав людини і громадянина, а також для стабільного суспільного розвитку в умовах наявних та потенційних загроз [150].

Слід зауважити, що наведені Вами положення кореспондують насамперед із Стратегією воєнної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021, а не з актом від 25 березня 2023 року. У цій Стратегії воєнна безпека визначається як базова передумова збереження держави та сталого розвитку, а безпекове середовище описується крізь призму воєнних загроз, що мають як зовнішній, так і внутрішній вимір.

У межах такого нормативного підходу воєнна безпека та оборона концептуалізуються як сфера, у якій ключовим чинником ризику є застосування воєнної сили або її ескалація, а також сукупність «гібридних» засобів впливу (інформаційно-психологічних, кібернетичних, економічних тощо), що супроводжують збройну агресію та спрямовані на підірив суверенітету і територіальної цілісності держави. Стратегія прямо фіксує, що агресивна зовнішня і воєнна політика Російської Федерації може призвести до подальшої ескалації збройної агресії, а на національному рівні Російська Федерація розглядається як воєнний противник, який системно застосовує комплекс воєнних і невоєнних засобів, формуючи умови тривалого конфлікту.

Водночас державна безпека як науково-теоретична категорія потребує відмежування від воєнної безпеки та оборони за критерієм домінуючого об'єкта посягання і характеру загроз. Якщо воєнна безпека фокусується на нейтралізації загроз, пов'язаних із воєнним насильством, збройною агресією та забезпеченням спроможностей до всеохоплюючої оборони, то державна безпека у ширшому сенсі охоплює стійкість державних інститутів, конституційного ладу, суверенітету, критично важливих функцій публічної влади, а також протидію діяльності, що спрямована на їх підрив (зокрема розвідувально-підривним, диверсійним, терористичним, інформаційним і кібернетичним впливам). За такого підходу порушення воєнної безпеки здебільшого пов'язується з воєнно-силовим сценарієм або його безпосереднім наближенням, тоді як порушення державної безпеки може реалізовуватися і поза межами власне збройного конфлікту – через дестабілізацію управлінських процесів, підрив легітимності влади, втручання у функціонування державних механізмів і стратегічних комунікацій.

Отже, у нормативно-доктринальній площині доцільно виходити з того, що воєнна безпека/оборона і державна безпека є взаємопов'язаними, але не тотожними категоріями: перша концентрується на відсічі та стримуванні воєнної агресії й організації всеохоплюючої оборони, друга – на забезпеченні інституційної та функціональної спроможності держави протидіяти загрозам суверенітету, конституційному ладові та ключовим публічно-владним функціям, включно із загрозами гібридного характеру [150].

Ефективність функціонування адміністративно-правового механізму забезпечення державної безпеки безпосередньо детермінується спроможністю системи запобігати правопорушенням у відповідній сфері, що, зокрема, належить до компетенції правоохоронних органів держави. Проблематика нормативно-правового визначення компетенції правоохоронних органів, а також сталі процеси їх інституційного реформування загалом і у сфері оборони зокрема, безумовно позначаються на результативності протидії протиправним проявам у сфері державної безпеки України. Нормативно-

правове регулювання діяльності, пов'язаної із застосуванням заходів із запобігання правопорушенням у сфері державної безпеки, перебуває у прямій залежності від належного рівня правотворчої діяльності. Згідно із Законом України «Про правотворчу діяльність» передбачено спеціальні процедури ухвалення нормативно-правових актів в умовах воєнного стану та за інших надзвичайних адміністративно-правових режимів [146].

Зокрема, згідно з ч. 3 ст. 7 Закону України «Про правотворчу діяльність» визначено, що нормативно-правовий акт, прийнятий (виданий) у період дії воєнного чи надзвичайного стану, а також за умов запровадження правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, у разі його ухвалення (видання) без дотримання вимог статей цього Закону, перелічених у п. 1 ч. 2 цієї статті, має тимчасовий характер і приймається (видається) на обмежений строк, прямо визначений у самому акті [146]. Водночас на рівні чинного законодавства дотепер відсутнє легальне закріплення змісту понять «правове регулювання» та «нормативно-правовий акт». У межах теоретико-правових досліджень нормативно-правове регулювання розглядається як цілеспрямований вплив права на сферу суспільних відносин за допомогою визначеної системи засобів та інструментів, у межах якої провідна роль належить нормам законодавчих актів [174, с. 216-220]; упорядкування та нормативне закріплення суспільних відносин з метою забезпечення їх системності [162, с. 164-166]; регламентація діяльності суб'єктів шляхом ухвалення нормативно-правових актів, які виступають інструментом уніфікованого та багаторазового правозастосування [169, с. 490]; санкціонований і забезпечений державою механізм нормативного впорядкування діяльності особи [75, с. 31].

Оскільки правове регулювання є складовою реалізації права, воно становить ту стадію, на якій усталений звичай, правова ідея чи принцип набувають форми норми, тобто перетворюються на загальнообов'язкове правило поведінки, дія якого поширюється на невизначене коло осіб у межах певної території [185, с. 162].

Ознаками нормативно-правового регулювання суспільних відносин виступають: його соціальна зумовленість виникнення та поширення; державне санкціонування; позитивна спрямованість впливу; а також функціональна орієнтація на нормативне впорядкування діяльності особи [162, с. 162–163].

З урахуванням наведеного висновку про те, що забезпечення вимог державної безпеки являє собою сукупність заходів впливу на суспільний розвиток, які мають комплексний характер, його невід'ємною складовою виступає формування належного адміністративно-правового підґрунтя для запобігання правопорушенням [97, с. 40–48]. Адміністративно-правові норми, закріплені у військово-адміністративних актах, виконують регулятивну функцію у сфері забезпечення державної безпеки. Їх призначення полягає в упорядкуванні, організації та вдосконаленні суспільних відносин, що виникають у процесі публічного управління обороною держави. До ключових завдань таких норм належать: по-перше, регламентація діяльності військових установ і підрозділів шляхом визначення порядку їх формування та функціонування, встановлення інструктивних приписів, вимог до військових частин і правил здійснення ними службової діяльності; по-друге, забезпечення внутрішнього порядку, що охоплює нормативне врегулювання дисципліни, підпорядкування, військової підготовки, проходження військової служби, ведення військового обліку тощо; по-третє, закріплення процедур і механізмів контролю за дотриманням законності у сфері державної безпеки; по-четверте, гарантування прав та законних інтересів військовослужбовців через формування системи відповідних гарантій і визначення порядку надання житла, медичної допомоги, соціального забезпечення тощо; по-п'яте, регулювання військово-цивільних відносин шляхом встановлення правових засад взаємодії військових і цивільних інституцій у сфері оборони та державної безпеки. Отже, зазначені норми мають істотне значення для належного функціонування системи державної безпеки, оскільки сприяють формуванню військово-правового порядку та забезпечують організаційно-правову основу здійснення оборонної діяльності.

Таким чином, правове регулювання суспільних відносин у сфері державної безпеки здійснюється переважно в межах адміністративного права, у межах якого визначаються засади адміністративної відповідальності, адміністративних процедур та адміністративного контролю, зокрема.

Водночас важливим є розмежування та встановлення співвідношення адміністративно-правового регулювання і адміністративно-правового забезпечення діяльності у сфері запобігання правопорушенням, пов'язаним із недотриманням вимог державної безпеки. Адміністративно-правове забезпечення відповідної сфери суспільного життя, у тому числі державної безпеки, реалізується через формування належного нормативно-правового та організаційно-адміністративного підґрунтя регулювання відповідних відносин, у зв'язку з чим адміністративно-правове регулювання слід розглядати як елемент адміністративно-правового механізму. У цьому контексті В. А. Ліпкан наголошує, що адміністративно-правове регулювання у сфері державної безпеки потребує застосування комплексних заходів впливу, що охоплюють як створення умов для ефективної правотворчої діяльності, так і гарантування належного рівня правореалізації та правоохоронної діяльності [70, с. 11].

Розмежування категорій «запобігання» та «протидія» є концептуально важливим для визначення меж компетенційного впливу суб'єкта владних повноважень на об'єкт управління. У науковому дискурсі та правозастосовній практиці у сфері забезпечення державної безпеки України зазначені поняття використовуються доволі широко. Попри зовнішню подібність, вони відрізняються за змістовим обсягом, функціональним призначенням і організаційно-правовими наслідками, а їх чітке розмежування є передумовою коректної кваліфікації дій суб'єктів сектору безпеки, насамперед Служби безпеки України, а також формування ефективної державної політики у сфері національної безпеки.

Запобігання правопорушенням у сфері державної безпеки доцільно тлумачити як систему завчасних організаційно-правових, оперативно-

розшукових, інформаційно-аналітичних і профілактичних заходів, спрямованих на виявлення, нейтралізацію або усунення причин, умов і передумов, здатних зумовити вчинення правопорушень. У такому розумінні йдеться про діяльність, орієнтовану на недопущення протиправних посягань до моменту формування конкретного злочинного наміру або його реалізації.

Запобіжна діяльність має переважно проактивний характер, оскільки пов'язана з прогнозуванням потенційних загроз, виявленням уразливих сфер державного й суспільного життя, здійсненням профілактичної роботи, а також інформаційно-аналітичним забезпеченням управлінських рішень. Її реалізація здійснюється компетентними органами публічної влади, зокрема СБУ, у межах встановлених повноважень та відповідної превентивної політики.

Натомість протидію правопорушенням у сфері державної безпеки слід розглядати як комплекс переважно реактивних заходів, що застосовуються після виявлення ознак загрози або встановлення факту вчинення правопорушення. У цьому випадку метою є припинення протиправної діяльності, нейтралізація небезпеки, мінімізація або усунення наслідків, відновлення належного стану безпеки, а також встановлення винних осіб і притягнення їх до юридичної відповідальності.

Отже, визначальна відмінність між відповідними поняттями полягає у часово-функціональній площині: запобігання передуює правопорушенню, тоді як протидія є відповіддю на вже актуалізовану загрозу або вчинене діяння. З огляду на це відрізняються і форми, методи та інструменти реалізації: запобігання зорієнтоване на профілактику, моніторинг і аналіз ризиків, тоді як протидія – на реагування, припинення, нейтралізацію та застосування заходів відповідальності.

Водночас у доктринальному вимірі запобігання може розглядатися як складова ширшої категорії протидії, оскільки остання охоплює не лише превентивні заходи, а й інші напрями діяльності – оперативно-розшукові та процесуальні інструменти, спеціальні заходи безпеки, інформаційно-психологічні впливи тощо. У цьому контексті запобігання виступає одним із

найбільш результативних напрямів протидії, адже дає змогу локалізувати загрозу на ранніх стадіях її формування.

У площині діяльності Служби безпеки України зазначені категорії набувають особливої практичної значущості. Закон України «Про Службу безпеки України» серед основних завдань СБУ передбачає запобігання, виявлення, припинення та розслідування злочинів, що посягають на державну безпеку, унаслідок чого її діяльність поєднує як превентивні компоненти (моніторинг, попередження, інформаційне забезпечення), так і компоненти протидії (викриття, затримання, нейтралізація загроз).

Узагальнюючи, запобігання та протидія правопорушенням у сфері державної безпеки є взаємопов'язаними, однак не тотожними правовими категоріями. Їх коректне розмежування сприяє підвищенню ефективності діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, уточненню пріоритетів роботи правоохоронних органів і формуванню дієвих механізмів реагування на загрози державності.

Р. В. Ігонін зазначає, що адміністративно-правове забезпечення будь-якої сфери суспільного життя не може бути реалізоване без попереднього окреслення змісту компетенційного та інституційного впливу суб'єктів владних повноважень на відповідний об'єкт дослідження [44, с. 36–40].

Протилежним підходом до визначення співвідношення адміністративно-правового регулювання та адміністративно-правового забезпечення є їх ототожнення, що видається спірним і таким, що має дискусійний характер [173, с. 65].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правотворчу діяльність» визначено коло питань, на які поширюється його дія, а саме: планування правотворчої діяльності; розроблення проєктів нормативно-правових актів; прийняття (видання) таких актів; доведення їх до відома населення; набрання ними чинності; ведення обліку нормативно-правових актів; забезпечення їх дії, зокрема усунення прогалин і подолання колізій; а також здійснення контролю за реалізацією нормативно-правових актів (правовий моніторинг).

Водночас правотворча діяльність, що здійснюється з метою забезпечення потреб оборони та державної безпеки, має узгоджуватися з принципами, закріпленими зазначеним Законом. Разом із тим ч. 2 ст. 1 Закону України «Про правотворчу діяльність» встановлює винятки, тобто визначає суспільні відносини, на які дія цього Закону не поширюється. Зокрема, йдеться про відносини, що виникають у процесі:

реалізації права на народне волевиявлення у формі референдуму (за винятком перевірки відповідності проєкту нормативно-правового акта, що виноситься на референдум, принципам правотворчої діяльності, визначеним Законом);

оголошення загальної чи часткової мобілізації, введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, оголошення за поданням Президента України стану війни та укладення миру, використання Збройних Сил України й інших утворених відповідно до законів України військових формувань, здійснення повноважень у сфері національної безпеки і оборони, а також здійснення зовнішньополітичної діяльності;

введення надзвичайного стану, а також оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

застосування Бюджетного кодексу України;

реалізації інших суспільних відносин, за винятком випадків, прямо передбачених Законом і пов'язаних із правотворчою діяльністю [146].

Таким чином, правотворча діяльність, спрямована на дієве забезпечення потреб державної безпеки, повинна провадитися з дотриманням як загальноправових засад її реалізації, так і спеціальних принципів правового регулювання. До загальноправових принципів, визначених ч. 1 ст. 3 Закону України «Про правотворчу діяльність», належать, зокрема, принцип верховенства права, який охоплює, але не обмежується вимогами законності, юридичної визначеності, недопущення зловживання владними повноваженнями, рівності перед законом і недискримінації, забезпечення доступу до правосуддя; принцип пріоритетності утвердження та гарантування

прав і свобод людини, а також дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини; принципи демократичності, пропорційності, необхідності та обґрунтованості, системності, наукової обґрунтованості та ресурсної забезпеченості правотворчого процесу.

Водночас правотворчість у сфері державної безпеки має ґрунтуватися й на системі спеціально-правових принципів, обумовлених особливостями відповідних суспільних відносин, до яких передусім належать вимоги щодо забезпечення конфіденційності обігу інформації, що містить відомості, віднесені до державної та/або службової таємниці.

Таким чином, правотворча діяльність у сфері забезпечення вимог державної безпеки, як зазначає В. Й. Пашинський, насамперед має здійснюватися з урахуванням визначених меж компетенції суб'єктів владних повноважень, серед яких важливе місце посідає Служба безпеки України [96, с. 53–69].

Серед спеціальних наказів (підзаконних нормативно-правових актів), що конкретизують адміністративно-правове регулювання запобігання правопорушенням у сфері державної безпеки, доцільно виокремити, зокрема, такі:

1) Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 23.12.2020 року № 383 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю» (визначає масив відомостей, що підлягають охороні як державна таємниця, і тим самим формує нормативні передумови для запобігання правопорушенням, пов'язаним із незаконним обігом секретної інформації) [120];

2) Наказ Служби безпеки України від 17.08.2006 року № 550 «Про затвердження Інструкції про порядок здійснення Службою безпеки України контролю за обігом документів, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави» (регламентує контрольні та організаційні механізми охорони інформації з обмеженим доступом) [122];

3) Наказ Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України від 20.02.2025 року № 54/112 «Про взаємодію Служби безпеки України та Національної поліції України під час організації розшуку осіб», що встановлює сучасні процедурні засади співпраці між СБУ та Національною поліцією щодо організації розшуку осіб, у тому числі внесення відповідної інформації до бази даних «Розшук» та здійснення міжнародного розшуку через Інтерпол тощо, що має важливе значення для своєчасного виявлення та реагування на загрози у сфері державної безпеки) [109];

4) Спільний Наказ Міністерства оборони України, Служби безпеки України 13.01.2014 року № 24/6 «Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії Державної служби України з надзвичайних ситуацій і Служби безпеки України у сфері запобігання виникненню та реагування на надзвичайні ситуації» (закріплює алгоритми міжвідомчої взаємодії у превентивній площині та під час реагування на загрози та інциденти) [121];

5) Наказ Міністерства оборони України 25.10.2016 року № 560 «Про затвердження Положення про воєнізовану охорону об'єктів Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, Інструкції з організації та несення вартової служби воєнізованою охороною на об'єктах Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту» (нормативно визначає охоронні та режимні заходи як інструменти недопущення правопорушень на військових об'єктах) [125].

Допустимим є висновок, що адміністративно-правове забезпечення державної безпеки становить комплекс правотворчих і правореалізаційних засобів впливу, спрямованих на дотримання та охорону цілісності державного кордону, формування умов для упередження посягань і нейтралізації загроз, а також на організацію належного спротиву, що зумовлюється обсягом компетенції відповідних суб'єктів владних повноважень.

Подальше уточнення методологічних засад дослідження діяльності із запобігання правопорушенням у сфері державної безпеки потребує визначення її співвідношення з категорією «національна безпека». Відповідно

до Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека трактується як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз (ст. 1). Водночас державна безпека визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [135].

Отже, забезпечення потреб та вимог державної безпеки вимагає дотримання системного та комплексного підходів, що дозволяє зробити висновок про те, що державна безпека є складовою системи національної безпеки, що полягає у подоланні негативних впливів, що може вчинюватися на охоронювані законом національні інтереси, та що не пов'язується із збройним нападом.

Розуміння змісту державної безпеки та системи державних інтересів має виходити із розуміння змісту охоронюваного законом інтересу, що сформований у міжнародній та європейській практиках. Доволі поширеним є підхід до розуміння інтересу як певна потреба та напрями її задоволення [18, с. 133]. Інтерес може тлумачитися як сукупність дій суб'єкта, спрямованих на реалізацію та задоволення його потреб [36, с. 13].

Інтереси виступають соціальною основою формування права та його нормативного змісту. Право конструюється через визначення системи суспільних цінностей, які потребують нормативного закріплення, а також через вироблення ефективних способів їх охорони. Відтак усе, що набуває форми правової норми, за своєю суттю становить цінність для суспільства, а тому потребує належних правових засобів і гарантій, спрямованих на забезпечення його захисту та ефективної реалізації [14, с. 177-180].

Р.А. Калюжний та Г. М. Красноступ виділяє правові та неправові форми забезпечення соціальних інтересів; при цьому вченими аргументується, що володіння правовими формами забезпечення реалізації соціальних інтересів

відноситься до прерогативи держави, тоді як неправові (або організаційні) форми полягають у здійсненні адміністрування впровадження нормативних положень чинного законодавства. Наведені підходи до класифікації реалізації інтересу як соціальної категорії, на думку Р.А. Калюжного та Г. М. Красноступ, дозволяють виокремити систему форм його забезпечення та гарантування, серед яких виокремлюється: правоустановча, правозастосовна, правовиконавча (правореалізаційна) та правосуддя. Важливою складовою правозастосування вченими визначено забезпечення з боку держави попередження чи запобігання вчиненню правопорушень, що полягає у здійсненні заходів державного контролю та нагляду, профілактики деліктних форм діяльності суб'єктів, належності функціонування системи виконання покарання та адміністративних стягнень [45, с. 100].

Обґрунтованим видається висновок, сформульований у працях А.Є. Кубка, щодо недоцільності ототожнення державних інтересів з інтересами посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування. Учений розкриває зміст державних інтересів крізь призму синергетичних взаємозв'язків, пов'язаних із системою соціальних потреб і відповідних наративів. Соціальні інтереси, набуваючи якості державних, умовно проходять етап їх легалізації, тобто нормативного визнання та закріплення. На переконання А.Є. Кубка, система державних інтересів передусім проголошується в Конституції України та охоплює пріоритетність захисту державного суверенітету, забезпечення територіальної цілісності, запобігання посяганням на засади державної безпеки й конституційного ладу, розвиток міжнародного співробітництва у сфері безпеки, імплементацію та гармонізацію національного законодавства відповідно до стандартів Європейського Союзу, а також підвищення ефективності запобігання правопорушенням [62, с. 166].

У дисертаційному дослідженні Л. О. Золотухіної публічний інтерес визначається як сукупність визнаних державою історично усталених і ситуативних, об'єктивно наявних потреб, прагнень та цілей громадських

об'єднань, окремих соціальних груп, територіальних громад, суспільства, нації й інших учасників правовідносин, механізм реалізації та захисту яких встановлюється відповідно до чинного законодавства України [38, с. 25]. Дослідницею обґрунтовано авторський підхід до розуміння публічного інтересу як адміністративно-правової категорії. Зокрема, Л. О. Золотухіна пропонує класифікувати публічні інтереси за низкою критеріїв, серед яких:

за суб'єктним складом (публічний інтерес груп людей, територіальних громад, суспільства, націй, народів, держав, міжнародних організацій);

за територією поширення (локальний; обмежений межами адміністративно-територіальних одиниць; регіональний, що охоплює кілька територіальних одиниць; державний – у межах однієї держави; міжнародний – у межах кількох держав; а також внутрішній і зовнішній);

за часом існування (постійний, періодичний, короткостроковий, довгостроковий);

за значенням для носія публічного інтересу (фундаментальний і другорядний);

за сферою реалізації (у сфері оборони, громадського порядку, економіки, енергетики, будівництва, медицини, культури тощо);

за способом взаємодії носіїв публічного інтересу (спільний публічний інтерес та взаємний публічний інтерес) [38, с. 25-26; 39, с. 63-67]. У наукових дослідженнях Ю. О. Легези публічний інтерес розглядається у взаємозв'язку з категоріями соціального та державного інтересу, при цьому останній тлумачиться крізь призму забезпечення територіальної цілісності держави та створення умов для її соціально-економічного розвитку [40, с. 39-48].

Об'єктивізація та суб'єктивізація державних інтересів зумовлюються сукупністю чинників, що відображають специфіку історико-політичного розвитку й становлення держави, а також характер функціональної спрямованості діяльності її інституцій. До об'єктивних детермінант належать: домінуючий у суспільстві політико-правовий режим, стан і рівень налагодженості міжнародного співробітництва, характер взаємозв'язків

держави зі світовою спільнотою, а також інші об'єктивні умови розвитку соціуму. Водночас суб'єктивні чинники формування системи державних інтересів охоплюють рівень правової свідомості суспільства, ідеологічні установки впливових соціальних груп, а також психологічне ставлення до цінності права й держави [167, с. 42-49].

Визначення системи державних інтересів, як зауважує Т. І. Бутченко, має здійснюватися крізь призму розуміння функцій держави, покликаних забезпечувати задоволення суспільних потреб [17, с. 36-40].

Спроби нормативного окреслення категорії «інтерес» простежуються як у судовій практиці, так і в процесах правотворення. Одним із ранніх прикладів правозастосовного пошуку змісту поняття «охоронюваний законом інтерес» є правова позиція, сформульована Конституційним Судом України у рішенні у справі № 3-рп/99 від 8 квітня 1999 року. У цьому рішенні було обґрунтовано підхід, за яким категорії «державні інтереси» та «інтереси держави» фактично розглядаються як тотожні. Конституційний Суд України визначив державні інтереси як закріплені нормами чинного законодавства (передусім Конституції України) потреби у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) заходів і програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності та державного кордону України, гарантування державної, економічної, інформаційної й екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, а також захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання тощо [165].

Зазначена правова позиція засвідчила оціночний характер категорії «державний інтерес». Водночас встановлення наявності або відсутності державного інтересу у конкретній справі віднесено до сфери повноважень відповідного суб'єкта владних повноважень, який уповноважений оцінювати фактичні та юридичні обставини, що зумовлює здійснення такої оцінки в межах процесуальної дискреції органу державної влади (у розглянутій справі – органів прокуратури) [165].

У тісному теоретико-прикладному взаємозв'язку з категорією «державний інтерес» перебуває поняття «національний інтерес», які у сукупності формують концептуальне підґрунтя для нормативного наповнення категорії «державна безпека». Так, Закон України «Про національну безпеку України» визначає національні інтереси України як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності й добробут громадян [135].

Тлумачення наведеної законодавчої дефініції було здійснено в низці наукових праць. Зокрема, І. В. Пантелейчук обґрунтовує підхід, за яким зміст категорії «національний інтерес» доцільно визначати через усвідомлення системи цінностей суспільства та людства, що виступають цільовими орієнтирами розвитку держави. Незважаючи на зміну стратегічних пріоритетів, переосмислення цілей і функцій держави, національні інтереси зберігають значення стабілізуючого орієнтира суспільно-політичних трансформацій і визначають вектор державної політики [94].

У дослідженнях окремих представників західної наукової традиції простежується тенденція до зближення, а подекуди й фактичного ототожнення категорій національних і державних інтересів [218;209;198].

У наукових публікаціях одним із перших термін «національний інтерес» у межах власних дослідницьких розробок застосував Райнхольд Нібур, представник американської школи міжнародного права та міжнародних відносин. Учений обґрунтовував, що ідея національних інтересів впливає з визнання загальнонаціональних цінностей суспільства та моральних засад регулювання соціальних відносин, при цьому концептуальним підґрунтям розкриття її сутності він визначав концепцію справедливості. Відтак формування державних інтересів, за Р. Нібуром, має кореспондувати вимогам моральності й справедливості, а також орієнтуватися на засади співдружності та міжнародного співробітництва [210]. Ученим сформульовано авторський підхід до визначення змісту національного інтересу як сукупності цінностей

держави та її ідеологічних засад, які мають узгоджуватися з моральними орієнтирами суспільства і виявлятися у пріоритетності розвитку механізмів забезпечення прав і свобод людини [209, с. 28].

Ідея визначення змісту національних інтересів через систему загальнолюдських цінностей підтримується також у наукових працях Р. Айрона, Д. Махоні та Б. Андерсона. У межах їхніх досліджень концептуальною основою визначення функцій держави виступає ідея національної єдності. У цьому контексті поняття «державна безпека» розглядається вченими як сукупність заходів, засобів і методів, спрямованих на забезпечення та утвердження ідей і принципів національної єдності [188, с. 320-322]. У працях представників політичної науки обґрунтовується підхід, відповідно до якого поряд із використанням концепту «національного інтересу» доцільно застосовувати й концепт «сила нації», який пропонується покласти в основу формування критеріїв оцінювання ефективності забезпечення державної безпеки [202].

Національні інтереси доцільно розглядати крізь призму визначення змісту державної (урядової) політики та оцінювати з позицій їх відповідності моральним засадам суспільства [202, с. 117].

У наукових працях Жан-Батіст Дюррозель акцентується увага на необхідності об'єктивізації національних інтересів як передумови їх наукового осмислення та практичної реалізації в державній політиці [197, с. 721-725]. Ідея об'єктивізації національних інтересів отримала позитивну оцінку у працях Александр Вендт, де вона розглядається як своєрідний нормативний імператив. Учений обґрунтовує комплексний характер категорії «національний інтерес», наголошуючи, що її реалізація має бути спрямована на забезпечення цілісності та незалежності держави, її економічного розвитку й стабільності, а також підтримання соціального балансу та рівноваги [219, с. 242].

Водночас зазначений підхід не має однозначної підтримки в науковому середовищі. Зокрема, у працях Дж. Розенау висловлюється критика ідеї

об'єктивізації категорії національних інтересів, оскільки визначення цінностей за своєю природою є оціночним процесом і, відповідно, неминуче залежить від суб'єктивних уявлень та інтерпретацій уповноважених суб'єктів [213, с. 246].

Отже, узагальнення наведених доктринальних підходів дає підстави стверджувати, що в основі розуміння національних інтересів лежить ідея соціальної цінності та суспільної корисності. Саме система суспільних цінностей впливає на становлення нації та виступає концептуальним підґрунтям для забезпечення вимог державної безпеки.

Принципові засади реалізації й захисту національних і державних інтересів знаходять відображення також у положеннях міжнародних (зокрема, європейських) установчих актів. Так, принцип щирого співробітництва (лояльності) закріплено у ст. 4(3) Договору про Європейський Союз (ДЄС), відповідно до якого Союз і держави-члени мають взаємно сприяти виконанню завдань, що випливають із Договорів, і утримуватися від дій, які могли б поставити під загрозу досягнення їхніх цілей [58].

Зазначений підхід кореспондує ідеям глобалізації та міжнародного співробітництва, оскільки передбачає узгодження реалізації національних (державних) інтересів із необхідністю врахування інтересів інших держав та спільних цілей інтеграційного об'єднання. У свою чергу, принцип субсидіарності закріплений у ст. 5(3) ДЄС і слугує нормативним орієнтиром для розмежування рівнів прийняття рішень, передбачаючи, що втручання на наднаціональному рівні є виправданим лише тоді, коли цілей не може бути достатньо досягнуто на рівні держав-членів, а дія на рівні Союзу забезпечує додану ефективність.

Примітка для точності посилань: у праві ЄС положення, з яких історично розвинуто ст. 4(3) ДЄС, у Договорі про заснування Європейської Спільноти відповідали, зокрема, ст. 10 Договору про ЄС (у редакції ДЄС/ТЕС до Лісабона) [192].

Ідея субсидіарності вперше набула нормативного відображення в Єдиному європейському акті 1986 року, передусім у контексті регулювання питань охорони довкілля. Надалі, у процесі еволюції права Європейських Співтовариств та Європейського Союзу, зазначений принцип було поступово екстрапольовано на інші сфери суспільних відносин і поширено на ширший спектр напрямів нормативного регулювання [34].

Національний інтерес слід розуміти як узагальнену категорію, що відображає сукупність пріоритетних потреб і цілей держави та суспільства, реалізація яких забезпечує сталість державності, суверенітет, територіальну цілісність, належний рівень безпеки, а також умови для розвитку і добробуту населення. За своїм змістом національні інтереси охоплюють, зокрема, безпеково-оборонну сферу, економічний розвиток, зовнішньополітичні орієнтири, культурно-ціннісні засади та інші напрями, що визнаються критично важливими для самостійного функціонування й прогресивного розвитку держави.

Формулювання й конкретизація національних інтересів здійснюються через державну політику та відповідні рішення компетентних суб'єктів публічної влади з урахуванням об'єктивних чинників (історичних, географічних, економічних, соціокультурних) і поточного безпекового середовища. Водночас національні інтереси не є статичними: їх пріоритети можуть трансформуватися залежно від зміни загроз, ризиків, можливостей та міжнародної кон'юнктури. У цьому сенсі захист національних інтересів становить одну з базових цілей внутрішньої та зовнішньої політики, оскільки визначає стратегічні орієнтири діяльності держави й слугує критерієм оцінки її ефективності.

Національні інтереси проявляються у різних формах на внутрішньому й міжнародному рівнях, зокрема через такі ключові блоки:

-безпеково-оборонні інтереси: забезпечення державної безпеки та оборони як у разі збройної агресії, так і поза нею; гарантування стійкості

інститутів держави; протидія розвідувально-підривній діяльності та іншим загрозам невоєнного характеру;

- кібербезпека: запобігання кібератакам, кіберрозвідці та іншим формам втручання в критичну інфраструктуру і державні інформаційні ресурси;

- енергетична безпека: забезпечення безперервності та надійності енергопостачання, диверсифікації ресурсів і захисту енергетичної інфраструктури;

економічні інтереси: створення умов для економічного зростання і конкурентоспроможності; розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, торгівлі та інвестицій; підтримання фінансової стабільності, зокрема стійкості грошово-кредитної системи;

- політико-дипломатичні інтереси: захист суверенітету та незалежності від зовнішнього тиску; розвиток міжнародного співробітництва й партнерств; участь в альянсах та ініціативах, спрямованих на досягнення стратегічних цілей держави;

соціальні інтереси: забезпечення соціальної справедливості та рівних можливостей; розвиток охорони здоров'я й доступності медичних послуг; підвищення якості освіти та людського капіталу;

культурно-ціннісні інтереси: охорона культурної спадщини, підтримка національної ідентичності; реалізація мовної політики як елементу збереження культурної самобутності;

екологічні інтереси: збереження довкілля та природних ресурсів; формування політик адаптації й реагування на виклики зміни клімату;

територіальні інтереси та управління кордонами: захист територіальної цілісності; забезпечення належного режиму державного кордону, контролю міграційних процесів і протидії транскордонним загрозам.

У підсумку національний інтерес виступає категорією стратегічного порядку, яка визначає пріоритети державної діяльності та задає рамки для правового регулювання й організаційних механізмів у сфері національної та державної безпеки.

Зазначені форми прояву національних інтересів перебувають у взаємозв'язку та взаємозумовленості, формуючи стратегічні орієнтири держави у ключових напрямках її діяльності. Їх реалізація передбачає вироблення та впровадження компетентними органами публічної влади узгодженої політики й комплексу організаційно-правових заходів, спрямованих на досягнення національних цілей, підтримання державної самостійності та забезпечення сталого розвитку.

У цьому контексті сферами реалізації державних інтересів доцільно визначити: захист державності, охорону територіальної цілісності, забезпечення державного суверенітету, а також додержання вимог екологічної безпеки, економічного добробуту та належної інформаційної взаємодії між суспільством і суб'єктами владних повноважень.

Відтак державну безпеку як об'єкт правової охорони доцільно розуміти як такий стан суспільного розвитку, за якого забезпечується реалізація (задоволення) національних інтересів, що полягають у захисті державності, територіальної цілісності та суверенітету, дотриманні вимог екологічної безпеки, забезпеченні економічного добробуту й належних інформаційно-комунікаційних зв'язків між суспільством та владними інституціями, шляхом застосування комплексу заходів щодо упередження й нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз, у тому числі розвідувально-підривної, терористичної та іншої протиправної діяльності, що може здійснюватися спеціальними службами іноземних держав.

З огляду на викладене, обґрунтовується доцільність внесення змін до ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», виклавши пункт четвертий у такій редакції:

«державна безпека – стан розвитку суспільства, за якого забезпечується задоволення національних інтересів, що полягають у захисті державності, територіальної цілісності та державного суверенітету, додержанні вимог екологічної безпеки, забезпеченні економічного добробуту й належної інформаційної взаємодії суспільства та суб'єктів владних повноважень,

шляхом вжиття заходів щодо відвернення та нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз, у тому числі розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань, зокрема таких, що здійснюються спеціальними службами іноземних держав».

1.3. Процесуально-правові засади розгляду СБУ справ про адміністративні правопорушення у сфері державної безпеки

Визначення змісту нормативно-теоретичної характеристики правопорушень потребує попереднього з'ясування поняття «державна безпека», яке відображає певний стан (властивість) держави, що засвідчує наявність належних умов для забезпечення та охорони конституційного ладу, державного суверенітету і територіальної цілісності України [51, с. 160-163].

Державна безпека у межах досліджуваної групи правопорушень постає як родовий об'єкт деліктних посягань, зміст якого може бути розкрито через аналіз функцій держави (економічної, екологічної, територіальної тощо). Так, економічна функція держави відображає її інтерес у досягненні такого стану суспільного та державного розвитку, за якого забезпечується стабілізація виробничого сектору, формуються умови для поширення й ефективного застосування ринкових механізмів. Водночас реалізація економічної функції не зводиться до підтримки приватно-правових інтересів, оскільки має охоплювати також публічний економічний інтерес. У цьому зв'язку держава виступає носієм публічного економічного інтересу, спрямованого на підтримання фінансової рівноваги та соціального добробуту, а отже діяння, що негативно впливають на можливість задоволення такого інтересу, доцільно кваліфікувати як правопорушення проти державної економічної безпеки.

Водночас категорія «державна безпека» має аналізуватися у співвідношенні (певному антиномічному зв'язку) з категорією «особиста безпека»: попри відмінність їх об'єктів охорони, між ними існує взаємозалежність і взаємообумовленість. Процеси демократизації, закріплені у міжнародно-правових актах, сприяли переосмисленню державної безпеки

крізь призму опосередкованої демократії, що зумовлює певне зближення її змісту з особистою безпекою. Передача владних повноважень через демократичні виборчі процедури означає, що забезпечення державної безпеки набуває аксіологічного виміру як інструмент гарантування особистої безпеки, оскільки реалізація державних інтересів у підсумку має сприяти задоволенню інтересів індивідів і соціальних груп [193].

Зазначена теза на рівні нормативного регулювання може бути проілюстрована через звернення до розуміння змісту прав громадян Європейського Союзу як ціннісного та правового підґрунтя забезпечення державної безпеки держав-членів ЄС. Саме закріплення й гарантування основоположних прав і законних інтересів громадян розглядається як передумова стабільності публічної влади та легітимності безпекової політики. Відповідні права та інтереси отримали нормативне закріплення у первинному праві Європейського Союзу, зокрема в положеннях Договору про функціонування Європейського Союзу, Договору про Європейський Союз, а також у Хартії основних прав Європейського Союзу, які у сукупності формують правову основу для поєднання інтересів особи, суспільства та держави у сфері безпеки [58; 179].

Державну безпеку як об'єкт правопорушень доцільно розглядати як сукупність суспільних правовідносин, що формуються у сфері оборони та публічного управління безпекою і підлягають охороні як в умовах воєнного стану, так і поза межами такого правового режиму. Зазначені правовідносини спрямовані на створення та підтримання належного рівня обороноздатності держави, забезпечення її територіальної цілісності й суверенітету, а також на гарантування стабільного функціонування інститутів публічної влади. У цьому контексті державна безпека постає не лише як результат оборонної діяльності, а й як складова управлінських та адміністративно-правових відносин, у межах яких реалізуються владні повноваження, приймаються управлінські рішення та здійснюється превентивний і контрольний вплив з метою недопущення правопорушень у безпековій сфері [97, с. 40–48].

Таким чином, державна оборона виступає однією зі складових державної безпеки, забезпечуючи реалізацію її захисної функції та сприяючи збереженню суверенітету, територіальної цілісності й обороноздатності держави [160, с. 12].

Регулювання забезпечення вимог державної безпеки здійснюється на підставі системи актів спеціального адміністративного законодавства, яке в науковій літературі нерідко окреслюється як військово-адміністративне або військове законодавство [98, с. 14-17].

Водночас нормативним підґрунтям формування системи актів спеціального адміністративного законодавства у сфері державної безпеки є положення Конституції України, а також відповідний масив законів і підзаконних нормативно-правових актів. Такі акти характеризуються низкою ознак, зокрема: наявністю стандартизованої документальної форми; офіційним характером та визначеною процедурою ухвалення; спрямованістю на регулювання відносин у межах компетенційної сфери управлінського впливу; встановленими просторовими, часовими та суб'єктними межами застосування; а також універсальністю нормативного впливу, що забезпечує їх багаторазове використання щодо невизначеного кола адресатів [20, с. 53].

Концептуальні засади регулювання забезпечення потреб державної безпеки визначаються положеннями таких Законів України, зокрема: «Про національну безпеку України» [135], який закріплює систему національних інтересів, принципи державної політики у сфері безпеки та оборони, а також повноваження суб'єктів сектору безпеки і оборони; «Про оборону України» [137], що визначає правові основи підготовки держави до оборони та її захисту в разі збройної агресії; «Про правовий режим воєнного стану», який установлює особливості здійснення публічного управління та обмеження прав і свобод в умовах воєнної загрози [145]; «Про Службу безпеки України» [152], що закріплює компетенцію СБУ як спеціального суб'єкта забезпечення державної безпеки, зокрема у сфері запобігання правопорушенням; «Про боротьбу з тероризмом» [107], «Про державну таємницю» [115], «Про

мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [133], які конкретизують окремі напрями забезпечення державної безпеки; «Про правотворчу діяльність», у частині визначення особливостей нормативного регулювання в умовах надзвичайних адміністративно-правових режимів. У сукупності зазначені акти формують нормативно-правову основу спеціального адміністративного регулювання у сфері державної безпеки та визначають межі й інструменти реалізації відповідних владних повноважень.

В. Ліпкан обґрунтовує багатовимірний підхід до тлумачення державної безпеки, виокремлюючи кілька взаємопов'язаних аспектів її розуміння. По-перше, державна безпека розглядається як статичний стан, тобто як рівень захищеності життєво важливих інтересів держави. По-друге, як апофатичний стан, за якого безпека інтерпретується через відсутність загроз, ризиків і небезпек. По-третє, як діяльнісний стан, що передбачає сукупність цілеспрямованих заходів і дій, спрямованих на формування та підтримання безпечних умов функціонування держави. По-четверте, як пасивний стан, який полягає у дотриманні визначених параметрів, стандартів і нормативних вимог, від виконання яких безпосередньо залежить рівень безпеки. Такий підхід дозволяє комплексно охарактеризувати державну безпеку як поєднання стану захищеності та процесу її забезпечення [71].

Здійснене вище дослідження дає підстави дійти висновку, що стан державної безпеки детермінується результативністю реалізації відповідної державної політики, яка забезпечується застосуванням комплексу економічних, політичних, організаційно-правових та інших інструментів, здатних адекватно попереджати й нейтралізувати загрози життєво важливим інтересам особи, суспільства і держави.

Розкриття проблематики запобігання правопорушенням у сфері державної безпеки доцільно здійснювати через аналіз складу правопорушення як юридичної конструкції. Загальновизнаним є підхід, відповідно до якого склад правопорушення включає чотири елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. Об'єкт правопорушення у теорії права, як

правило, тлумачиться як суспільні відносини або соціальні цінності, що перебувають під охороною права та зазнають протиправного впливу. У безпековій площині це дозволяє конкретизувати, які саме відносини (державність, суверенітет, територіальна цілісність, інформаційна, економічна, екологічна складові тощо) виступають об'єктом посягання.

Залежно від ступеня суспільної небезпеки правопорушення традиційно поділяються на кримінальні, адміністративні, дисциплінарні та цивільно-правові. При цьому цивільно-правові правопорушення становлять самостійну групу деліктів, що виникають унаслідок порушення норм цивільного законодавства, які регулюють майнові й особисті немайнові відносини між фізичними та юридичними особами, та призводять до заподіяння шкоди або створення загрози правам і законним інтересам інших учасників цивільних правовідносин.

У контексті державної безпеки цивільно-правові правопорушення можуть проявлятися, зокрема, у формі порушення договірних зобов'язань (у тому числі щодо постачання ресурсів, виконання робіт, надання послуг для потреб оборони та безпеки), деліктних посягань (заподіяння майнової шкоди критичній інфраструктурі або майну держави), порушень у сфері права інтелектуальної власності (незаконне використання технічних рішень, технологій, документації), а також неправомірного заволодіння майном чи порушення правил його використання, що спричиняє шкоду публічним інтересам. Окрему групу можуть становити порушення, пов'язані з недодержанням вимог щодо забезпечення продовольчої та споживчої безпеки, якщо такі діяння створюють ризики для стабільності суспільних відносин і належного функціонування держави [63].

Для цивільно-правових правопорушень характерною є можливість застосування відновлювальних способів захисту, насамперед відшкодування завданих збитків, компенсації шкоди, а також покладення обов'язку вчинити певні дії, спрямовані на усунення наслідків порушення. Важливою рисою цивільно-правової відповідальності є те, що потерпіла сторона має право

звернутися до суду з вимогою про захист порушеного права у порядку цивільного судочинства. При цьому в окремих категоріях справ закон допускає застосування відповідальності незалежно від вини (зокрема, у випадках спеціально передбаченої законом підвищеної відповідальності), що посилює охоронну функцію цивільно-правових засобів. Водночас цивільно-правова відповідальність не обмежується компенсаційною природою, оскільки здатна виконувати і превентивну функцію, стимулюючи належну поведінку суб'єктів та мінімізуючи ризик повторних порушень у майбутньому.

Окрему групу правопорушень, що мають значення для сфери державної безпеки, становлять дисциплінарні проступки, які підривають ефективність діяльності органів державної влади, правоохоронних і спеціальних органів, а відтак можуть створювати реальні ризики для належного функціонування сектору безпеки і оборони. Такі правопорушення виникають унаслідок порушення службовцями встановлених вимог нормативно-правових актів, посадових інструкцій, статутних правил та службової дисципліни. Типовими проявами дисциплінарних проступків у безпековій сфері є неналежне виконання або невиконання службових обов'язків, порушення режиму службової інформації та конфіденційності, недотримання порядку підпорядкування, самовільне відступлення від визначених процедур, а також вчинення несанкціонованих дій, здатних послабити спроможність держави протидіяти загрозам. У зв'язку з цим дисциплінарна відповідальність у відповідній сфері має не лише карально-виховне, а й виразно превентивне значення, оскільки спрямована на підтримання належного рівня службової дисципліни та забезпечення стійкості інституцій державної безпеки [178].

Дисциплінарні правопорушення у сфері державної безпеки можуть виявлятися через низку конкретних діянь, зокрема: недбале (халатне) ставлення до виконання службових завдань, порушення вимог щодо охорони інформації (режиму конфіденційності, порядку роботи з документами з обмеженим доступом), а також нецільове або неналежне використання

ресурсів, засобів чи інструментів, що мають стратегічне значення для функціонування сектору безпеки і оборони. Небезпечність таких проступків зумовлена тим, що вони здатні спричиняти системні негативні наслідки: послаблення інституційної спроможності органів державної влади, зниження якості виконання функцій із захисту державних інтересів, підрив довіри до публічних інституцій та створення додаткових умов для реалізації загроз державній безпеці.

За вчинення дисциплінарних проступків застосовуються заходи дисциплінарної відповідальності (попередження, догана, звільнення тощо), які, будучи самотійним видом юридичної відповідальності, реалізуються в межах службових процедур і, як правило, не замінюють кримінальної або адміністративної відповідальності у випадках, коли діяння одночасно містить ознаки відповідного правопорушення. Водночас дисциплінарні стягнення мають виражене превентивне призначення, оскільки спрямовані на підтримання належного рівня службової дисципліни, мінімізацію ризиків повторних порушень та забезпечення стандартизованого порядку службової діяльності у сфері державної безпеки.

Звернення до системи адміністративно-деліктного законодавства України свідчить, що у КУпАП відсутня окрема структурна глава, яка б комплексно охоплювала адміністративні правопорушення, що посягають на державну безпеку. Водночас відповідні делікти «розпорошені» у різних розділах Кодексу та можуть бути віднесені до адміністративних правопорушень, які створюють загрози державній безпеці або зачіпають її окремі складові (інформаційну, оборонну, техногенну, режимну, міграційну тощо). До таких правопорушень, зокрема, доцільно віднести: ст. 95 (порушення правил і норм ядерної та радіаційної безпеки); ст. 111 (порушення правил безпеки польотів); ст. 164 (у частині правопорушень у сфері господарської діяльності, ліцензування якої віднесено до повноважень СБУ); ст. 172-17 (порушення правил несення бойового чергування); ст. 175 (порушення вимог пожежної та техногенної безпеки); ст. 184-3 (незаконне

використання найменування та ознак належності, зокрема, до СБУ); ст. 185-11 (розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист); ст. 185-13 (невиконання законних вимог посадових осіб, зокрема СБУ); ст. 185-14 (створення перешкод у діяльності уповноважених посадових осіб у сфері пожежного і техногенного нагляду); ст. 203-1 (невиконання рішення про заборону в'їзду в Україну); ст. 204-4 (порушення порядку в'їзду/виїзду до району проведення антитерористичної операції); ст. 210, 210-1, 211 (порушення правил військового обліку, законодавства про оборону та мобілізацію, зіпсуття/втрата військово-облікових документів); ст. 212-2 (порушення законодавства про державну таємницю); ст. 212-5 (порушення порядку обліку, зберігання і використання матеріальних носіїв службової інформації); ст. 212-6 (незаконний доступ до інформації в інформаційних системах, незаконне виготовлення або розповсюдження копій баз даних).

Узагальнюючи, наведений перелік демонструє, що адміністративно-правова охорона державної безпеки реалізується через сукупність деліктних норм, які забезпечують захист окремих безпекових компонентів, однак потребують подальшої доктринальної систематизації та узгодження з компетенційними повноваженнями суб'єктів сектору безпеки і правопорядку [49].

Таким чином, віднесення наведених адміністративних правопорушень до таких, що посягають на державну безпеку, ґрунтується не на їх формальній локалізації у структурі КУпАП, а на змістовному аналізі об'єкта посягання та характеру загроз, які вони породжують. Спільною рисою зазначених деліктів є їх здатність прямо або опосередковано впливати на функціонування ключових безпекових підсистем держави, зокрема оборонної, інформаційної, мобілізаційної, режимної та інфраструктурної.

У сукупності такі правопорушення створюють деліктне поле державної безпеки, у межах якого адміністративна відповідальність виконує не лише каральну, а насамперед превентивну та стабілізаційну функцію, спрямовану на недопущення ескалації загроз у кримінально-правову або воєнно-політичну

площину. Саме через механізми адміністративно-деліктного реагування держава отримує можливість оперативно впливати на поведінку суб'єктів, мінімізувати ризики порушення режимів безпеки та підтримувати належний рівень дисципліни у сферах, критично важливих для захисту суверенітету і територіальної цілісності.

Отже, адміністративні правопорушення, що посягають на державну безпеку, доцільно розглядати як самостійну функціональну групу деліктів, об'єднану спільним родовим об'єктом – державною безпекою, незалежно від їх розміщення у системі адміністративного законодавства. Такий підхід створює підґрунтя для подальшої доктринальної систематизації відповідних норм, удосконалення компетенції Служби безпеки України та підвищення ефективності адміністративно-правових механізмів запобігання загрозам державності.

Наведений приклад правозастосовної практики наочно підтверджує, що адміністративні правопорушення, формально віднесені законодавцем до сфери транспорту чи порядку управління, за своїм матеріальним змістом безпосередньо пов'язані із забезпеченням державної безпеки. У постанові Шостого апеляційного адміністративного суду від 24 травня 2021 року у справі № 640/19611/18 суд фактично виходить із того, що державна реєстрація повітряного судна є не суто технічною або процедурною вимогою, а інструментом реалізації публічного інтересу у сфері безпеки польотів, контролю за експлуатацією повітряного простору та запобігання загрозам авіаційній і, ширше, державній безпеці.

Суд підкреслив, що допуск повітряного судна до експлуатації можливий виключно за умови дотримання встановлених законодавством критеріїв, пов'язаних із суб'єктним складом власників або користувачів, льотною придатністю, екологічною безпекою та виконанням спеціальних вимог уповноваженого органу у сфері цивільної авіації. Невиконання цих вимог створює ризики не лише для безпеки окремих осіб, а й для функціонування транспортної інфраструктури, контролю повітряного простору та оборонних

можливостей держави, що обґрунтовує застосування адміністративно-деліктних заходів реагування.

Отже, аналіз практики застосування ст. 111 КУпАП підтверджує тезу про те, що адміністративна відповідальність у сфері державної безпеки має превентивний і системоутворюючий характер. Вона спрямована не лише на реагування на вже вчинене порушення, а й на підтримання належного рівня організаційної дисципліни, режимності та контрольованості у сферах, що є критично важливими для захисту суверенітету, територіальної цілісності та безпеки держави загалом. Саме через таку практику реалізується функція адміністративного права як інструменту раннього запобігання загрозам державній безпеці [104].

Наведений перелік адміністративних правопорушень у сфері інформаційної безпеки свідчить про широке й комплексне розуміння інформаційної складової державної безпеки у чинному адміністративно-деліктному законодавстві України. Об'єднувальною рисою цих діянь є те, що вони посягають не лише на встановлений порядок управління або технічні правила експлуатації, а й на інформаційно-комунікаційні системи, канали передачі даних, режим доступу до інформації та безперебійне функціонування критичної інфраструктури, що має безпосереднє значення для обороноздатності та суверенітету держави.

Зокрема, правопорушення, передбачені ст. 116-2 КУпАП, пов'язані з порушенням правил використання навігаційних, інформаційних і сигнальних систем на водному транспорті, створюють ризики втрати контролю над рухом суден, спотворення навігаційної інформації та уразливості транспортних шляхів, що в умовах воєнних загроз набуває безпекового значення. Аналогічно, невиконання законних вимог органів Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України (ст. 188-31 КУпАП) безпосередньо посягає на систему криптографічного й технічного захисту державних інформаційних ресурсів.

Особливу загрозу інформаційній та контррозвідальній безпеці становлять правопорушення, пов'язані з незаконним доступом до інформаційних систем, обігом спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації та незаконним розповсюдженням баз даних (ст. 195-5, 212-6 КУпАП). Вони створюють передумови для витоку службової та державної інформації, втручання у функціонування державних реєстрів і маніпуляцій даними.

Отже, адміністративні правопорушення у сфері інформаційної безпеки доцільно розглядати як самостійний сегмент адміністративно-деліктного забезпечення державної безпеки, спрямований на превентивний захист інформаційного простору, критичних комунікацій та довіри до державних інституцій в умовах гібридних загроз.

До кола адміністративних правопорушень, розгляд і провадження за якими віднесені до компетенції Служби безпеки України, належать діяння, передбачені статтею 164 КУпАП (у частині порушень у сфері господарської діяльності, ліцензування якої здійснюється СБУ), статтями 172-10 – 172-17, 172-19, 172-20, частиною четвертою статті 184, статтею 184-3 (у частині незаконного використання найменування, символіки або ознак належності до Служби безпеки України чи похідних від них, у тому числі іноземною мовою, за відсутності складу кримінального правопорушення), а також статтями 185-4, 185-11, 185-13 КУпАП (у частині невиконання законних вимог посадових осіб СБУ), а також реалізація процесуальних повноважень Служби безпеки України щодо застосування заходів адміністративного примусу, зокрема адміністративного затримання, особистого огляду, огляду речей, вилучення речей і документів у межах адміністративно-деліктного провадження.

Зазначений перелік адміністративних правопорушень підтверджує, що юрисдикція Служби безпеки України у справах про адміністративні делікти має чітко виражену спеціалізацію, пов'язану із забезпеченням державної безпеки. Ці правопорушення об'єднує наявність безпекового змісту, оскільки вони створюють або потенційно здатні створити загрози обороноздатності

держави, режиму охорони державної таємниці, стабільності функціонування органів сектору безпеки і оборони, інформаційній та мобілізаційній безпеці, а також установленому порядку управління в особливий період.

Адміністративно-деліктна діяльність СБУ в цій сфері виконує подвійну функцію: з одного боку, вона спрямована на реагування на вже вчинені правопорушення шляхом притягнення винних осіб до відповідальності, а з іншого – має превентивний характер, оскільки дозволяє своєчасно локалізувати загрози та запобігти їх трансформації у злочини проти основ національної безпеки.

Застосування СБУ заходів адміністративного примусу у таких провадженнях потребує дотримання підвищених стандартів законності, пропорційності та процесуальних гарантій прав особи, що обумовлено як публічно-правовою природою цих заходів, так і особливою значущістю об'єкта посягання – державної безпеки.

Отже, адміністративно-деліктне провадження у справах, підвідомчих Службі безпеки України, слід розглядати як важливий інструмент адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, який доповнює кримінально-правові та організаційно-управлінські механізми захисту суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу України.

Окрім наведеного, до компетенції Служби безпеки України віднесено здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 195-5, 203-1, 204-4, 210, 210-1, 211 КУпАП (у частині діянь, учинених військовозобов'язаними чи резервістами, які перебувають у запасі СБУ), а також статтями 212-2 (за винятком пункту 9 частини першої), 212-5 і 212-6 КУпАП [49].

Під час розгляду зазначених категорій справ Служба безпеки України уповноважена застосовувати передбачені законом заходи адміністративного примусу, зокрема здійснювати адміністративне затримання, проводити особистий огляд і огляд речей, а також вилучати речі та документи відповідно

до процедурних вимог, установлених Кодексом України про адміністративні правопорушення [120].

Порушення вимог інформаційної безпеки було встановлено в межах провадження № 3/303/2830/2, що знайшло своє підтвердження під час судового розгляду справи про адміністративне правопорушення суддею Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області (постанова від 14 вересня 2023 року).

Як убачається з матеріалів справи, у провадженні № 3/303/2830/2 громадянка ОСОБА_1 своїми діями створювала передумови для незаконного збуту або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації особами, які не наділені правом здійснення оперативно-розшукової діяльності, що потенційно могло призвести до вчинення злочину, передбаченого ст. 359 Кримінального кодексу України («Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації»).

З метою перевірки, фіксації та припинення протиправних дій зазначеної особи, а також недопущення вчинення кримінального правопорушення, 31 липня 2023 року за адресою: АДРЕСА_2 було проведено огляд і вилучення технічного пристрою. Відповідно до складеного протоколу, у ОСОБА_1 було вилучено електронний пристрій, який за своїми характеристиками мав ознаки спеціального технічного засобу негласного отримання інформації.

Зазначений пристрій відповідав критеріям спеціальних технічних засобів, визначених у Додатку № 1 до спільного наказу Служби безпеки України та Державної податкової адміністрації України № 176/278 від 09.07.2001, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 25.07.2001 за № 632/5823, яким, зокрема, встановлюються коди товарної номенклатури Митного тарифу України щодо спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Вилучений електронний пристрій мав форму флеш-накопичувача з вмонтованою системою аудіофіксації, що підтверджувало

наявність загрози порушення режиму інформаційної безпеки та обґрунтовувало застосування заходів адміністративного впливу [102].

Згідно з висновком, наданим ОСОБА_2 – директором ПП «Цифрова хвиля», вилучений у ОСОБА_1 технічний пристрій перебував у справному стані, був виготовлений у заводських умовах і за своїми технічними характеристиками міг використовуватися для негласного отримання аудіоінформації, зокрема як закладний пристрій. Встановлено також, що зазначений засіб належить до категорії спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, тоді як у ОСОБА_1 був відсутній дозвіл на його використання.

Наведені обставини стали підставою для визнання ОСОБА_1 винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 195-5 КУпАП, та застосування адміністративного стягнення у вигляді штрафу в розмірі 850 грн на користь держави із конфіскацією електронного пристрою у формі флеш-накопичувача з вмонтованою системою аудіофіксації [102].

Характеристика правопорушень, що посягають на державну безпеку, з огляду на їх об'єктивну сторону засвідчує, що такі діяння можуть вчинятися як у формі дії, так і у формі бездіяльності. Показовим у цьому контексті є склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 336 КК України «Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період», який може реалізовуватися у кількох формах.

По-перше, правопорушення може проявлятися у формі «беззаперечної» бездіяльності, що полягає в повній пасивності особи після отримання належним чином оформленого виклику (повістки, мобілізаційного розпорядження тощо). Така бездіяльність виражається у нез'явленні до військової частини або на збірний пункт територіального центру комплектування та соціальної підтримки у визначений строк без будь-яких дій, які б свідчили про намір виконати покладений обов'язок.

По-друге, склад правопорушення може набувати форми «заперечної» бездіяльності, коли особа формально не відмовляється від виконання вимог, однак вчиняє дії, спрямовані на уникнення призову, а не на належне виконання приписів, зазначених у повістці чи мобілізаційному розпорядженні (наприклад, виїзд за кордон, умисне тривале перебування на лікарняному тощо).

По-третє, ухилення від призову може здійснюватися шляхом активних дій, які безпосередньо унеможливлюють призов особи на військову службу, зокрема шляхом самокалічення, підроблення документів або використання завідомо неправдивих відомостей.

Таким чином, об'єктивна сторона правопорушень, що посягають на державну безпеку, характеризується різноманітністю форм зовнішнього прояву протиправної поведінки, що зумовлює необхідність комплексного підходу до їх кваліфікації та правової оцінки [7;103].

Виділення такої форми об'єктивної сторони правопорушень, що посягають на державну безпеку, як змішана бездіяльність, справді є доволі сміливою, однак водночас концептуально виваженою та обґрунтованою з огляду на практику правозастосування. У межах такої конструкції протиправна поведінка суб'єкта поєднує елементи активних дій і пасивної поведінки, які у своїй сукупності спрямовані на невиконання покладених державою обов'язків у сфері забезпечення державної безпеки.

У подібних випадках особа формально вчиняє певні дії, однак їх функціональне призначення полягає не у виконанні юридично значущого обов'язку, а у створенні умов для ухилення від нього, що зрештою проявляється у бездіяльності щодо реалізації встановлених приписів. Саме така комбінація активної та пасивної поведінки дозволяє говорити про змішаний характер об'єктивної сторони правопорушення.

Показовим у цьому контексті є вирок Оріхівського районного суду Запорізької області від 24 квітня 2018 року у справі № 323/912/18. Судом було встановлено, що ОСОБА_2 ухилялася від призову на строкову військову

службу шляхом від'їзду з місця постійного проживання та неприбуття у визначений строк (25.10.2017 року) до Оріхівського військового комісаріату. У такій ситуації від'їзд із місця проживання виступає активною дією, тоді як неприбуття до військового комісаріату – формою бездіяльності, що в сукупності утворюють єдину протиправну модель поведінки.

Отже, концепція змішаної бездіяльності дозволяє більш повно відобразити реальний механізм посягання на державну безпеку та забезпечує точнішу кримінально-правову й адміністративно-правову оцінку відповідних діянь [19].

Іншим показовим прикладом порушення вимог державної безпеки у контексті забезпечення режиму мобілізації є справа № 286/4011/24. У межах зазначеного провадження інспектором прикордонної служби першої категорії – інструктором групи спеціальних та штурмових собак відділення кінологічного забезпечення і протимінної діяльності прикордонної комендатури (з АДРЕСА_1) майстер-сержантом ОСОБА_2 було складено протокол про адміністративне правопорушення серії ЧЦП № 042884.

Згідно з матеріалами справи, 22 жовтня 2024 року о 10 год. 50 хв. у контрольованому прикордонному районі на напрямку н.п. Баранівка – н.п. Першотравневе, в межах 10 км від лінії державного кордону (поблизу прикордонного знаку № 1359), було виявлено та затримано громадянина України ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_2. Під час перевірки за базою даних «Оператор ЦСД» встановлено, що зазначена особа перебуває в розшуку. При цьому ОСОБА_1 здійснював рух у напрямку державного кордону України з наміром його незаконного перетинання до Республіки Білорусь.

Такі дії були кваліфіковані як порушення вимог статті 9 Закону України «Про державний кордон України», якою визначено вичерпний порядок перетинання державного кордону – виключно через встановлені пункти пропуску та з додержанням передбачених законодавством процедур. Відповідно, вчинене діяння утворює склад адміністративного правопорушення, передбаченого частиною першою статті 204-1 КУпАП.

Зазначений випадок ілюструє безпековий характер порушень режиму державного кордону в умовах особливого періоду, оскільки спроби незаконного виїзду за межі держави особами, які перебувають у розшуку або підлягають мобілізаційним заходам, безпосередньо посягають на реалізацію функцій держави у сфері оборони та забезпечення мобілізаційної готовності [114;103].

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про державний кордон України» пропуск осіб, які перетинають державний кордон України, здійснюється органами Державної прикордонної служби України виключно за наявності дійсних документів, що надають право на в'їзд на територію України або виїзд з України, та з дотриманням установленого законодавством порядку прикордонного контролю.

Крім того, особливості режиму перетинання державного кордону в умовах збройної агресії та дії воєнного стану були істотно змінені рішеннями Кабінету Міністрів України. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2022 року № 188-р «Про тимчасове закриття деяких пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю» у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та запровадженням воєнного стану тимчасово, з 00 год. 00 хв. 28 лютого 2022 року, закрито пункти пропуску через державний кордон і пункти контролю на всій ділянці державного кордону України з Російською Федерацією та Республікою Білорусь, а також на центральній ділянці українсько-молдовського кордону (Придністровський сегмент).

Зазначені нормативні приписи істотно посилили прикордонний режим і мають безпосереднє значення для кваліфікації діянь, пов'язаних із незаконним перетинанням державного кордону в умовах воєнного стану. Порушення встановленого порядку перетинання кордону в таких умовах створює підвищену загрозу державній безпеці, оскільки унеможливорює належний контроль за переміщенням осіб, здатних ухилятися від виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, а також підриває

ефективність заходів мобілізаційної підготовки та обороноздатності держави [157].

Таким чином, правопорушення у сфері державної безпеки характеризуються комплексом специфічних ознак, що принципово відрізняють їх від інших різновидів протиправних діянь.

По-перше, їм притаманний підвищений рівень суспільної небезпеки, оскільки такі правопорушення безпосередньо посягають на основи конституційного ладу, державний суверенітет, територіальну цілісність та стабільність функціонування публічної влади.

По-друге, значна частина цих діянь має виразний політико-правовий характер, адже спрямована на дестабілізацію системи державного управління, зміну або підлив законної влади, підтримку сепаратистських, терористичних чи екстремістських утворень.

По-третє, правопорушення у сфері державної безпеки нерідко відзначаються високим рівнем організованості та конспіративності, застосуванням складних схем планування, а також можливістю координації з боку іноземних держав або транснаціональних структур.

По-четверте, сучасні загрози державній безпеці набувають технологічного виміру, що проявляється у використанні кіберпростору, інформаційно-комунікаційних технологій, незаконного доступу до інформаційних ресурсів, проведенні кібератак та інформаційно-психологічних операцій.

По-п'яте, цій сфері властива різноманітність форм протиправної поведінки, яка охоплює шпигунство, державну зраду, терористичну діяльність, незаконне перетинання державного кордону, підлив інформаційну діяльність тощо.

Крім того, запобігання та протидія таким правопорушенням мають міжнародний вимір, потребують міжвідомчої та міждержавної взаємодії, застосування особливих правових режимів і спеціальних механізмів

юридичної відповідальності, що зумовлено масштабом потенційної шкоди та загроз для держави й суспільства.

Адміністративно-деліктне провадження у справах про правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України, становить самостійний сегмент адміністративного процесу та водночас виступає інструментом адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Його специфіка зумовлена подвійною природою: з одного боку, це класичне провадження у справах про адміністративні правопорушення, яке має здійснюватися за загальними правилами Кодексу України про адміністративні правопорушення; з іншого – воно функціонує у чутливій безпековій сфері, де об'єктом посягання є режимність, мобілізаційна готовність, інформаційна та контррозвідувальна безпека, стабільність діяльності спеціального органу, а тому практична реалізація процесуальних повноважень потребує підвищених стандартів законності, пропорційності та процесуальної дисципліни.

Процесуально-правовий базис розгляду СБУ справ про адміністративні правопорушення формується насамперед нормами КУпАП, які визначають:

підвідомчість окремих категорій справ;

коло органів (посадових осіб), уповноважених складати протоколи, застосовувати заходи забезпечення провадження та виносити постанови;

права та обов'язки учасників провадження;

строки та порядок розгляду;

правила доказування й оформлення процесуальних документів;

механізми оскарження.

Паралельно діє спеціальне законодавство, що визначає організаційно-функціональний статус СБУ як спеціального суб'єкта у сфері державної безпеки (зокрема закон про СБУ та пов'язані акти), а також підзаконні нормативні акти відомчого характеру, які деталізують внутрішні процедури документування, обліку матеріалів, взаємодії підрозділів, режиму зберігання матеріальних носіїв інформації тощо. Важливо підкреслити, що такі відомчі

акти можуть конкретизувати організацію роботи, але не можуть змінювати або звужувати гарантії прав особи, встановлені КУпАП та Конституцією України.

У системі адміністративного процесу провадження, що здійснює СБУ, належить до юрисдикційної форми діяльності публічної адміністрації, де держава реагує на делікт шляхом уповноваженого рішення (постанови) та, за потреби, застосування адміністративного примусу. Його процесуальною метою є не лише притягнення винної особи до відповідальності, а й оперативне припинення протиправної поведінки, локалізація ризиків і запобігання ескалації загроз у кримінально-правову площину. Саме у цій «ранній» превентивній функції проявляється безпекова цінність адміністративно-деліктної юрисдикції СБУ.

Підвідомчість справ СБУ визначається КУпАП через встановлення переліку складів правопорушень, провадження за якими віднесене до компетенції цього органу. За змістом такі правопорушення, як правило, пов'язані з: обігом спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації; режимом охорони інформації з обмеженим доступом (державна таємниця, службова інформація, порядок зберігання носіїв); невиконанням законних вимог посадових осіб СБУ; порушеннями у спеціально ліцензованих видах господарської діяльності, де дозвільні повноваження віднесено до СБУ; окремими категоріями правопорушень, що мають безпосередній зв'язок із мобілізаційними обов'язками та режимністю в умовах особливого періоду (з урахуванням суб'єктного критерію – наприклад, щодо осіб, які перебувають у запасі відповідних структур).

Таким чином, компетенція СБУ в адміністративно-деліктній сфері є спеціальною і «об'єктно орієнтованою»: вона прив'язана не до абстрактного порядку управління, а до охорони конкретних сегментів державної безпеки (інформаційного, контррозвідувального, режимного, інституційного). Така спеціалізація пояснює, чому саме СБУ наділяється повноваженнями реагувати на делікти, які можуть здаватися «технічними», але фактично відкривають

канал для витоку відомостей, незаконного технічного контролю, компрометації державних інституцій або дестабілізації режимних процедур.

Процесуальна логіка адміністративно-деліктного провадження в компетенції СБУ загалом відповідає типовим стадіям, властивим адміністративному процесу: 1) виявлення та припинення правопорушення (у безпековій сфері ця стадія часто передуює формалізованому документуванню: уповноважені посадові особи можуть отримати інформацію з оперативних або аналітичних джерел про підготовку чи вчинення делікту (наприклад, незаконний обіг спеціальних технічних засобів). Ключовим є дотримання меж повноважень: фіксація факту адміністративного правопорушення має здійснюватися у формах, які допускаються законом, а втручання у права особи – лише за наявності передбачених підстав і з дотриманням процедур); 2) документування та складання процесуальних матеріалів (базовим документом є протокол про адміністративне правопорушення, який має містити відомості про подію, час і місце, опис обставин, дані про особу, посилення на норму, пояснення, дані про свідків, потерпілих (за наявності), а також відомості про вилучені речі чи документи. Значення протоколу у «безпекових» справах підвищене, адже будь-яка процесуальна помилка у протоколі часто нівелює можливість притягнення до відповідальності та одночасно створює ризик визнання доказів недопустимими); 3) застосування заходів забезпечення провадження (КУпАП передбачає низку інструментів, які можуть бути застосовані для припинення делікту та забезпечення розгляду справи: адміністративне затримання, особистий огляд, огляд речей, вилучення речей і документів тощо. У практиці СБУ ці заходи відіграють не лише «технічну» роль, а мають прямий превентивний ефект (наприклад, вилучення предмета правопорушення – спеціального технічного засобу – унеможлиблює його подальший обіг і потенційне використання проти держави або приватності громадян)); однак застосування таких заходів має бути: законним (наявність підстав і компетенції); необхідним (без нього неможливо припинити або забезпечити провадження); пропорційним (мінімально достатнім

втручанням); належно оформленим (протокол огляду/вилучення, фіксація часу, підписів, переліку вилученого); 4) розгляд справи та прийняття постанови (розгляд передбачає дослідження доказів, з'ясування обставин, перевірку складу правопорушення та дотримання процесуальних гарантій. У справах СБУ важливо уникати «підміни» доказування посиланнями на загальну безпекову доцільність: навіть якщо діяння є небезпечним, відповідальність можлива лише за умови доведеності події, вини і всіх елементів складу в установленому законом порядку); 5) оскарження та перегляд (постанова у справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржена у встановленому порядку; наявність ефективного механізму оскарження – ключовий індикатор процесуальної справедливості та легітимності адміністративно-деліктної практики).

Розгляд СБУ справ про адміністративні правопорушення слід оцінювати не лише як «реакцію на дрібні порушення», а як ланку раннього попередження більш тяжких посягань. Наприклад, незаконне зберігання або обіг спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації у багатьох випадках є адміністративним деліктом, який може передувати кримінальному правопорушенню. Своєчасне вилучення предмета правопорушення, фіксація обставин, накладення стягнення та конфіскація виконують одразу три функції: припиняючу (зупиняє небезпечну поведінку); превентивну (стримує повторення); захисну (зменшує ризик витоку інформації, незаконного контролю, підливних впливів).

У сфері режиму таємності адміністративна відповідальність працює як механізм «підтримання дисципліни безпеки»: навіть коли порушення не досягає рівня кримінальної шкоди, воно може створювати вразливість системи, яка у гібридних умовах використовується противником.

Попри загальну визначеність процесуальної рамки, практичними проблемами для провадження СБУ є: фрагментарність деліктних складів у КУпАП, відсутність системної «глави» про правопорушення проти державної безпеки; підвищена складність доказування у техніко-експертних питаннях

(кваліфікація пристроїв, порядок підтвердження статусу інформації); колізійність між конфіденційністю й правом на захист; ризики формалізму у протоколах (помилки в описі предметів, часу, підписах, роз'ясненні прав, переліку вилученого); потреба у стандартизації практики між територіальними органами.

У підсумку, процесуально-правові засади розгляду СБУ справ про адміністративні правопорушення у сфері державної безпеки характеризуються поєднанням загальних гарантій адміністративного процесу та спеціальної безпекової спрямованості. Ефективність цього механізму визначається не суворістю заходів, а якістю процедури: належним документуванням, коректним доказуванням, дотриманням прав особи та пропорційним застосуванням адміністративного примусу. Саме така модель забезпечує легітимність втручання держави і водночас створює реальний превентивний ефект у протидії загрозам суверенітету, території.

1.4 Зарубіжний досвід здійснення адміністративно-деліктного провадження державними органами безпеки

Процеси глобалізації, зумовлені інтенсифікацією економічних, інформаційних і міграційних зв'язків, об'єктивно сприяють транскордонному характеру злочинності та трансформації тероризму у мережеве явище, що виходить за межі юрисдикції однієї держави. У цих умовах забезпечення запобігання правопорушенням, які посягають на державну та міждержавну безпеку, потребує не лише вдосконалення внутрішніх механізмів протидії, а й формування ефективних форматів міжнародної взаємодії, заснованих на обміні інформацією, узгодженні стандартів реагування та координації компетентних органів. Євроінтеграційний курс України актуалізує необхідність гармонізації національної безпекової політики із підходами ЄС, що передбачає інтеграцію у спільні інструменти протидії терористичним загрозам, кіберризикам, незаконному обігу спеціальних засобів та витокам інформації з обмеженим доступом.

Сучасний стан збройної агресії російської федерації проти України додатково підтвердив, що безпека у XXI столітті має комплексний і глобалізований характер: воєнні дії супроводжуються гібридними інструментами впливу – інформаційними операціями, кібератаками, диверсіями, фінансуванням деструктивної діяльності, що потребує системного міжнародного співробітництва та адаптації національних правових механізмів до реалій транснаціональних загроз. Отже, ефективне забезпечення державної та міждержавної безпеки передбачає поєднання внутрішньодержавних заходів превенції із розбудовою стійких форм національної та міжнародної кооперації, що дозволяє своєчасно виявляти загрози, локалізувати ризики та запобігати ескалації правопорушень у масштабні безпекові кризи [32, с. 135-137].

Україна й надалі посідає таке геополітичне положення, що об'єктивно формує підвищений інтерес з боку іноземних держав, що підтверджується всією історією її розвитку впродовж століть. У таких умовах забезпечення державної безпеки України має виходити з усвідомлення постійної конкуренції геополітичних інтересів та необхідності системного захисту національного суверенітету й територіальної цілісності.

Водночас ефективна безпекова політика не може будуватися виключно на внутрішніх ресурсах держави. Вона повинна враховувати позитивні надбання й практики міжнародного співробітництва, які довели свою результативність у протидії сучасним загрозам, зокрема гібридним впливам, терористичним проявам, кібератакам, транснаціональним каналам фінансування деструктивної діяльності та витокам інформації з обмеженим доступом. Залучення таких підходів передбачає поглиблення взаємодії з міжнародними організаціями та партнерськими державами, розвиток механізмів обміну інформацією і координації дій компетентних органів, уніфікацію процедур реагування на загрози, а також гармонізацію національних правових стандартів із європейськими та євроатлантичними підходами.

Отже, у сучасних умовах міжнародне співробітництво набуває функціонального значення як інструмент гарантування територіальної цілісності України: воно посилює спроможність держави своєчасно виявляти й нейтралізувати загрози, підвищує стійкість безпекових інституцій та сприяє формуванню комплексної системи захисту державності [163, с. 173].

Вжиття заходів міжнародного співробітництва у сфері запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, доцільно розглядати як інструмент досягнення низки взаємопов'язаних функціональних цілей. По-перше, йдеться про формування та підтримання систем колективної й регіональної безпеки, які забезпечують узгоджені механізми реагування на загрози, обмін інформацією, координацію дій компетентних органів і вироблення спільних стандартів протидії гібридним викликам. По-друге, важливою метою виступає скорочення обсягів військового виробництва та контроль над розповсюдженням озброєнь як чинник зменшення ризиків ескалації конфліктів і зниження потенціалу для транснаціональної незаконної діяльності у безпековій сфері. По-третє, міжнародна взаємодія має сприяти запобіганню трансграничним загрозам, що опосередковано впливають на державну безпеку, через спільне врегулювання екологічних, соціально-економічних та гуманітарних проблем, здатних породжувати нестабільність, міграційні кризи, радикалізацію та інші ризики.

Водночас ефективність такого співробітництва зумовлюється належним нормативним підґрунтям. В Україні закріплено пріоритет міжнародно-правового регулювання у випадках колізії з національним законодавством, що створює юридичні гарантії імплементації міжнародних стандартів у внутрішній правопорядок, що означає, що у сфері державної безпеки міжнародні договори та загальновизнані принципи міжнародного права можуть виступати орієнтирами для визначення змісту превентивних механізмів, процедур співпраці та мінімальних стандартів захисту прав людини під час застосування безпекових заходів. Разом із тим така пріоритетність потребує чітких внутрішніх механізмів реалізації: узгодження

законодавства, процедурної визначеності компетенції органів, а також забезпечення балансу між безпековими інтересами держави та гарантіями прав і свобод особи [52, с. 3-11].

Саме тому доцільно звернути дослідницьку увагу до міжнародно-правових актів, що визначають засади забезпечення державної безпеки на регіональному та глобальному рівнях. Базовим універсальним документом у цій сфері виступає Статут ООН, який закріплює цілі й принципи підтримання міжнародного миру та безпеки, зокрема обов'язок держав утримуватися від погрози силою чи її застосування, а також вирішувати міжнародні спори мирними засобами. У системному вимірі це передбачає: запобігання виникненню та ескалації міждержавних і внутрішніх конфліктів; формування процедур і механізмів їх врегулювання (переговори, посередництво, арбітраж, судовий розгляд, заходи Ради Безпеки); організацію міжнародного спостереження за виконанням домовленостей про припинення вогню та розведення сторін; сприяння відновленню базових умов безпеки для цивільного населення (у тому числі через гуманітарні операції й захист уразливих груп, зокрема внутрішньо переміщених осіб); підтримку стандартів прав людини та верховенства права як передумови стабілізації після конфлікту.

Реалізація міжнародного співробітництва у сфері державної безпеки практично втілюється через багатоманітні форми миротворчої та стабілізаційної діяльності. Миротворчі місії (у широкому розумінні) охоплюють не лише класичне підтримання миру, а й превентивну дипломатію, миробудівництво, цивільне спостереження, консультативно-тренувальну допомогу сектору безпеки, сприяння роззброєнню, демобілізації та реінтеграції, протимінну діяльність, відновлення функціонування інституцій публічної влади. У цьому контексті миротворчість постає як інструмент зміцнення національної безпеки держави-учасниці шляхом формування стабільного зовнішньополітичного середовища: зменшення транскордонних

ризиків, нейтралізації джерел конфліктогенності, посилення довіри між державами та запровадження передбачуваних правил безпекової взаємодії.

Нормативне регулювання здійснення миротворчої діяльності й ширшої безпекової співпраці ґрунтується на документах ООН, а також регіональних організацій, зокрема ОБСЄ, які формують інституційні рамки раннього попередження конфліктів, кризового реагування та постконфліктного відновлення. Додатковий вимір створюють політико-правові акти партнерства України з НАТО, серед яких важливе місце посідає Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО, що закріплює принципи взаємодії, консультацій і підтримки реформ у безпековому та оборонному секторах. У сукупності ці акти визначають стандарти й процедури міжнародної взаємодії, через які забезпечення державної безпеки виходить за межі суто внутрішнього управління та набуває кооперативного, багаторівневого характеру [208].

На національному рівні здійснення миротворчої діяльності України ґрунтується на положеннях Конституції України, яка визначає засади організації оборони держави, повноваження органів державної влади у сфері безпеки та оборони, а також принципи участі України в міжнародних відносинах. Конституційні норми конкретизуються у системі спеціального законодавства, що формує правові механізми підготовки, направлення та функціонування національних контингентів у складі міжнародних миротворчих операцій.

Ключове значення у цьому контексті мають Закони України «Про оборону України», який закріплює правові основи оборони держави та визначає можливість використання Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, а також «Про Збройні Сили України», що встановлює їх завдання, структуру та функції, зокрема у частині участі у заходах міжнародного військового співробітництва. Безпосередньо порядок і умови залучення України до миротворчої діяльності визначаються Законом України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях», який регламентує правовий статус національного персоналу, процедури прийняття

рішень щодо участі у відповідних операціях, а також питання матеріального, соціального та правового забезпечення військовослужбовців і цивільного персоналу.

Окреме місце у системі національного правового регулювання посідає Закон України від 2 березня 2000 року № 1518-III «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав» [144], який визначає компетенцію органів державної влади у вирішенні питань направлення військових підрозділів за межі України, встановлює процедурні вимоги до ухвалення відповідних рішень та забезпечує демократичний цивільний контроль у цій сфері. Важливу роль також відіграють міжнародні договори, ратифіковані Україною, зокрема Закон України «Про ратифікацію Угоди між державами-учасниками Північноатлантичного договору та іншими державами, які беруть участь у програмі “Партнерство заради миру”, щодо статусу їхніх збройних сил та Додаткового протоколу до цієї Угоди», які визначають правовий статус іноземних військових контингентів на території України та українських підрозділів за кордоном [147].

У сукупності зазначені нормативно-правові акти формують цілісну національну правову модель миротворчої діяльності, що забезпечує узгодження внутрішніх безпекових інтересів України з її міжнародними зобов'язаннями та сприяє зміцненню державної і регіональної безпеки. До форм міжнародного співробітництва з питань запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, є боротьба із тероризмом [107].

Відповідно до ст. 1 Закону України від 20 березня 2003 року № 638-IV «Про боротьбу з тероризмом» тероризм визначається як суспільно небезпечна діяльність, що полягає у свідомому та цілеспрямованому застосуванні насильства, зокрема шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів державної влади, а також вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних осіб або погрози вчинення таких дій з метою досягнення злочинних цілей. Таке законодавче визначення акцентує увагу не лише на формально-юридичних ознаках терористичних

актів, а й на їх цільовій спрямованості, що полягає у підриві основ державної та суспільної безпеки.

Запобігання проявам тероризму в сучасних умовах об'єктивно виходить за межі виключно національної юрисдикції та зумовлює необхідність активного міжнародного співробітництва. До основних форм такого співробітництва належать виконання запитів міжнародних правоохоронних організацій, взаємодія з компетентними органами іноземних держав у межах двосторонніх і багатосторонніх договорів та угод, обмін оперативною, аналітичною й розвідувальною інформацією, спільне проведення контртерористичних заходів, а також участь у міжнародних програмах із протидії фінансуванню тероризму та транснаціональній злочинності.

Нормативно-правове регулювання міжнародного співробітництва у сфері протидії тероризму пов'язується з сучасною тенденцією оптимізації системи правоохоронних органів, що мають спеціалізований характер. У багатьох державах спостерігається скорочення кількості вузькоспеціалізованих структур із одночасною концентрацією контртерористичних функцій у межах ключових безпекових інституцій. Такий підхід спрямований на підвищення ефективності координації, уникнення дублювання повноважень, посилення аналітичної складової діяльності та забезпечення швидкого обміну інформацією на національному й міжнародному рівнях. Для України це означає необхідність подальшого розвитку нормативної бази міжнародної взаємодії у сфері боротьби з тероризмом із урахуванням стандартів міжнародного права та практики провідних безпекових інституцій світу [212].

Водночас спеціальні служби, будучи організаційно відокремленими від «класичної» системи правоохоронних органів, зберігають пріоритетну компетенцію у сфері запобігання загрозам державній безпеці та суспільству. Така пріоритетність зумовлена специфікою їх функціонального призначення: на відміну від органів, діяльність яких здебільшого орієнтована на реагування на вже вчинені правопорушення, спеціальні служби здійснюють превентивно-

розвідувальну, контррозвідувальну та аналітичну діяльність, спрямовану на раннє виявлення ризиків, нейтралізацію гібридних загроз, запобігання терористичним проявам, протидію зовнішнім впливам і захист критично важливих інформаційних та інституційних ресурсів держави.

Реформування системи спеціальних служб є сталою тенденцією для європейських країн і, як правило, спрямоване на модернізацію їх правового статусу та узгодження прав, обов'язків, завдань і компетенційних функцій з актуальними викликами національній та регіональній безпеці. У такому контексті реформування не зводиться до організаційних змін, а передбачає насамперед уточнення предмета відання спецслужб, встановлення чітких меж повноважень, визначення стандартів застосування спеціальних заходів і процедур, а також посилення механізмів демократичного контролю.

Ключові принципи функціонування спеціальних служб у європейських державах формуються під впливом доктрини «демократичного врядування сектором безпеки» та практики Європейського Союзу й Ради Європи. По-перше, це принцип ефективної міжвідомчої взаємодії, який передбачає координацію діяльності спеціальних служб з іншими суб'єктами публічної влади (правоохоронними органами, органами оборони, дипломатичними структурами, регуляторами у сфері кібербезпеки та захисту інформації). Така взаємодія є необхідною через комплексний характер сучасних загроз, коли тероризм, транснаціональна злочинність, кібератаки та інформаційні операції поєднуються в єдині гібридні сценарії.

По-друге, визначальним принципом є пріоритетність захисту прав людини як нормативний базис діяльності спецслужб. У європейських країнах легітимність спеціальних заходів (контррозвідувальних, оперативно-технічних, інформаційно-аналітичних) пов'язується з дотриманням вимог законності, необхідності та пропорційності втручання, наявністю чітких процедурних гарантій, а також можливістю ефективного контролю за дотриманням прав і свобод. У цьому сенсі безпекова функція держави не

протиставляється правам людини, а розглядається як механізм їх гарантування.

По-третє, важливе місце займає принцип підзвітності та підконтрольності спеціальних служб вищим органам державної влади – главі держави (президенту), прем'єр-міністру або профільним міністрам залежно від конституційної моделі. При цьому обов'язковим елементом є наявність парламентського контролю (через спеціалізовані комітети, процедури звітування, бюджетний нагляд), який забезпечує баланс між секретністю діяльності спецслужб та демократичною відповідальністю. Такий контроль не має на меті втручання в оперативну діяльність, однак спрямований на перевірку законності, доцільності та ефективності функціонування служб у межах визначених законом повноважень.

Отже, європейські підходи до реформування спеціальних служб ґрунтуються на поєднанні двох взаємопов'язаних завдань: підвищення спроможності держави протидіяти сучасним загрозам та забезпечення демократичної легітимності безпекової діяльності через верховенство права, права людини й ефективні механізми інституційного контролю [95].

З огляду на наведене, доцільним є нормативне закріплення зазначених принципів на рівні профільного законодавства, що регулює діяльність Служби безпеки України. Відображення європейських стандартів функціонування спеціальних служб у Законі України «Про Службу безпеки України» сприятиме підвищенню інституційної спроможності СБУ, зміцненню її легітимності та узгодженню національної моделі безпекової діяльності з демократичними підходами, притаманними державам – членам Європейського Союзу.

У цьому контексті обґрунтованою видається пропозиція доповнити статтю 3 зазначеного Закону новою частиною третьою, у якій закріпити базові засади діяльності Служби безпеки України, що мають системоутворюючий характер і визначають вектор її функціонування в умовах сучасних безпекових викликів. Така законодавча новела дозволить чітко окреслити орієнтири

діяльності СБУ, забезпечити баланс між ефективністю виконання безпекових завдань і дотриманням прав людини, а також посилити механізми демократичного цивільного контролю.

Запропонована редакція частини третьої статті 3 Закону України «Про Службу безпеки України» може бути сформульована таким чином:

«Засадами діяльності Служби безпеки України є: ефективна взаємодія з іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування у межах їх повноважень; пріоритетність забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина як нормативний базис діяльності Служби; підзвітність і підконтрольність Президенту України за умови функціонування механізмів парламентського контролю та відповідальності» [152] (додаток Б).

Запровадження такої норми сприятиме підвищенню прозорості та передбачуваності діяльності СБУ, гармонізації її правового статусу з європейськими стандартами демократичного врядування сектором безпеки, а також створенню належних правових умов для ефективного запобігання загрозам державній і суспільній безпеці в умовах євроінтеграційних процесів та збройної агресії проти України

Відповідно до положень міжнародних актів, передусім Статуту ООН, безпека розглядається як колективна цінність і спільна відповідальність держав. У преамбулі та статті 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй закріплено прагнення «об'єднати наші сили для підтримання міжнародного миру і безпеки», що відображає концепцію колективної безпеки як основу сучасного міжнародного правопорядку. Такий підхід виходить з того, що загрози миру та безпеці мають транснаціональний характер і не можуть бути ефективно нейтралізовані виключно зусиллями окремої держави.

У цьому контексті міжнародна безпека трактується не лише як відсутність збройних конфліктів, а як стан стабільності міжнародних відносин, за якого забезпечується запобігання агресії, врегулювання спорів мирними засобами, захист прав людини та дотримання принципів суверенної рівності держав. Відповідно, підтримання міжнародного миру і безпеки передбачає

застосування комплексу політичних, правових, дипломатичних, гуманітарних і, за необхідності, примусових заходів, що здійснюються в межах мандату ООН.

Таким чином, безпека у розумінні Статуту ООН має інтегративний характер і ґрунтується на ідеї солідарності держав, взаємної відповідальності та пріоритету міжнародного права, що безпосередньо впливає на формування національних підходів до забезпечення державної безпеки та розвитку механізмів міжнародного співробітництва у цій сфері [168, с. 258].

У статті 5 Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року держави-учасниці ОБСЄ закріпили зобов'язання утримуватися від будь-яких дій, здатних погіршити міжнародну обстановку до такого рівня, за якого може бути поставлено під загрозу підтримання міжнародного миру і безпеки. Зазначене положення є складовою системи основоположних принципів, що регулюють взаємовідносини між державами у європейському безпековому просторі, та спрямоване на запобігання ескалації конфліктів і дестабілізації міждержавних відносин.

Нормативний зміст цього зобов'язання полягає у покладенні на держави відповідальності за прогнозування наслідків власної зовнішньої та внутрішньої політики у вимірі регіональної безпеки. Йдеться не лише про заборону прямого застосування сили чи погрози силою, а й про утримання від дій політичного, військового, економічного або інформаційного характеру, які можуть створювати напруженість, провокувати конфлікти або підривати довіру між державами.

У сучасних умовах це положення Заключного акта ОБСЄ набуває особливого значення, оскільки охоплює широкий спектр так званих «гібридних» загроз, включно з втручанням у внутрішні справи держав, дезінформаційними кампаніями, підтримкою незаконних збройних формувань та іншими формами непрямого впливу. Таким чином, принцип, закріплений у статті 5 Заключного акта, виступає важливим міжнародно-правовим орієнтиром для формування національної політики безпеки та розвитку

механізмів міжнародного співробітництва у сфері запобігання загрозам державній і регіональній безпеці [216].

Відповідно до Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами згідно зі Статутом ООН, на держави покладається обов'язок добросовісно виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання у сфері підтримання міжнародного миру і безпеки. Зміст цього принципу полягає у визнанні пріоритету норм і цілей Статуту ООН як універсальної правової основи функціонування системи колективної безпеки та забезпечення стабільності міжнародних відносин.

Добросовісне виконання міжнародних зобов'язань передбачає не лише формальне дотримання укладених договорів, а й активну поведінку держав, спрямовану на досягнення цілей миру, запобігання конфліктам і врегулювання спорів виключно мирними засобами. У цьому контексті держави зобов'язані утримуватися від будь-яких дій, які можуть підривати ефективність системи безпеки ООН, а також сприяти її розвитку й адаптації до сучасних викликів і загроз.

Особливе значення зазначений принцип має для держав, що перебувають у стані зовнішньої агресії або зазнають системних порушень міжнародного правопорядку. Для таких держав добросовісне виконання зобов'язань у сфері міжнародної безпеки поєднується з правом на індивідуальну та колективну самооборону, а також із залученням міжнародних механізмів реагування. Таким чином, положення Декларації виступають нормативним підґрунтям для зміцнення міжнародного співробітництва, підвищення ефективності колективних безпекових механізмів та формування відповідальної державної політики у сфері забезпечення національної і міжнародної безпеки [194].

Узагальнюючи, необхідно констатувати, що під державною безпекою розуміється відповідний стан, що характеризується якісною та добросовісною взаємодією у сфері запобігання тероризму, недотриманню вимог територіальної цілісності та суверенітету сучасних держав.

Гарантування вимог державної безпеки відноситься до напрямів здійснення зовнішньополітичної діяльності країн, що має відповідати загальновизнаним принципам міжнародного права, положенням двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів.

У Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. Україною було визнано пріоритет норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права, за умови їх ратифікації парламентом [30].

Згідно із Законом України «Про міжнародні договори України» [132], міжнародні договори, укладені та належним чином ратифіковані Україною, є складовою національного законодавства, що означає, що після набрання ними чинності вони підлягають застосуванню в Україні так само, як і норми внутрішнього права, у межах предмета свого регулювання та з урахуванням встановлених процедур реалізації.

Водночас такий підхід відображає принцип відкритості правової системи України до міжнародно-правових стандартів і забезпечує можливість безпосереднього використання положень міжнародних договорів у діяльності органів державної влади, судів та інших суб'єктів правозастосування. Практичний наслідок цього полягає в тому, що міжнародні зобов'язання України набувають не декларативного, а нормативного характеру: вони повинні враховуватися при ухваленні управлінських рішень, розробленні підзаконних актів, формуванні правозастосовної практики та тлумаченні національних норм у сферах, пов'язаних із міжнародною співпрацею, правами людини та безпекою.

Крім того, включення ратифікованих договорів до національного законодавства посилює узгодженість внутрішнього правопорядку з міжнародними правилами, що є особливо важливим у питаннях гарантування державної безпеки та виконання міжнародних зобов'язань у межах ООН, ОБСЄ, Ради Європи та інших міжнародних інституцій [132].

У преамбулі Закону України «Про державний кордон України» закладено не лише декларативне, а й концептуальне бачення державного

кордону як ключового елементу державності та об'єкта підвищеної правової охорони. Посилання на Конституцію України, Декларацію про державний суверенітет і Акт проголошення незалежності підкреслює, що режим кордону має конституційно-державотворчу природу та прямо пов'язаний із засадничими атрибутами держави [114].

Нормативна теза про «політику миру» у цьому контексті не зводиться до зовнішньополітичної риторики, а фіксує стратегічний вектор: безпека народів України та стабільність міжнародних відносин забезпечуються через суворе додержання принципів недоторканості території та непорушності державного кордону. Саме ці принципи виступають юридичним відображенням територіальної цілісності, політичної незалежності, суверенітету та державної єдності України.

Отже, преамбула виконує важливу інтерпретаційну функцію: вона задає ціннісно-правову рамку для тлумачення норм Закону і підтверджує, що будь-які посягання на встановлений порядок охорони та перетинання державного кордону мають розглядатися не як суто «режимні» порушення, а як діяння, здатні створювати загрози основам державної безпеки, що обґрунтовує підвищену увагу держави до адміністративно-деліктних та кримінально-правових механізмів реагування у прикордонній сфері, особливо в умовах воєнного стану й гібридних загроз [114].

Реалізація міжнародного співробітництва у сфері запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, має здійснюватися з неухильним дотриманням загальновизнаних принципів міжнародного права, закріплених насамперед у статті 2 Статуту ООН 1945 року. Базовим серед них є принцип *pacta sunt servanda*, який передбачає обов'язок держав добросовісно виконувати міжнародні договори та інші взяті на себе зобов'язання. Саме цей принцип забезпечує передбачуваність і стабільність міжнародної взаємодії у безпековій сфері та формує довіру між державами як необхідну умову ефективного протидії транскордонним загрозам.

Важливе значення має також принцип суверенної рівності держав, відповідно до якого всі учасники міжнародних відносин мають рівні права та обов'язки незалежно від їх політичної, економічної чи військової потужності. У сфері міжнародного співробітництва з питань державної безпеки цей принцип унеможлиблює нав'язування односторонніх рішень і сприяє формуванню партнерських механізмів взаємодії.

Принцип мирного вирішення міжнародних спорів і недопустимості застосування сили або погрози силою є ключовим нормативним орієнтиром у запобіганні конфліктам, що можуть трансформуватися у загрози державній та міжнародній безпеці. Його дотримання зумовлює пріоритетність дипломатичних, правових і інституційних засобів реагування на спірні ситуації.

У сукупності зазначені принципи формують універсальну правову основу міжнародного співробітництва у сфері запобігання правопорушенням проти державної безпеки, забезпечуючи баланс між суверенітетом держав, ефективністю колективних безпекових механізмів і захистом фундаментальних цінностей міжнародного правопорядку [172].

Визначені у Статуті ООН принципи мають універсальний характер і є обов'язковими для всіх суб'єктів міжнародного права. Водночас повномасштабна російсько-українська війна наочно продемонструвала обмежену спроможність існуючих міжнародних організацій та безпекових механізмів забезпечити ефективні гарантії державної безпеки України. Така ситуація актуалізує необхідність критичного переосмислення як нормативних, так і практичних підходів до формування концептуальних і стратегічних засад запобігання тероризму, актам збройної агресії, порушенням територіальної цілісності та суверенітету держав.

У цих умовах особливого значення набуває аналіз міжнародно-правових актів, спрямованих на розвиток співробітництва у сфері запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку. До таких актів належать, зокрема, Декларація принципів міжнародного права щодо дружніх

відносин і співробітництва між державами, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 24 жовтня 1970 року, яка закріплює базові засади мирного співіснування, невтручання та поваги до суверенітету. Не менш важливою є Декларація про виховання народів у дусі миру 1978 року, що акцентує увагу на превентивному вимірі безпеки через формування культури миру, толерантності та міжнародного взаєморозуміння. Декларація ООН про мирне вирішення міжнародних суперечок 1982 року, у свою чергу, визначає пріоритетність правових і дипломатичних механізмів врегулювання конфліктів як ключову умову запобігання їх ескалації у загрози міжнародній і державній безпеці.

У сукупності зазначені міжнародні акти формують ціннісно-нормативну основу міжнародного співробітництва у безпековій сфері, однак сучасні виклики засвідчують потребу їх подальшої конкретизації та адаптації до умов гібридних загроз і збройної агресії, з якими стикається Україна [194;195;207] тощо.

У наведених міжнародно-правових актах справді простежується низка спеціальних принципів міжнародного співробітництва у сфері гарантування державної безпеки, які конкретизують загальні засади Статуту ООН та формують нормативний «каркас» для запобігання конфліктам і підтримання стабільності.

Принцип недопущення заподіяння шкоди безпеці інших держав ґрунтується на ідеї взаємної поваги до суверенітету й обов'язку утримуватися від політики, здатної створювати загрози сусідам. Його практична реалізація передбачає пошук балансу інтересів у межах регіональної взаємодії, особливо між державами, що мають спільний кордон, перетин транспортних та енергетичних шляхів, або взаємопов'язані безпекові виклики. Такий баланс не означає «вирівнювання» політичних позицій, а передусім потребує прогнозованості поведінки, прозорості намірів і дотримання міжнародних зобов'язань, аби спільні геополітичні інтереси не трансформувалися у джерело конфронтації.

Принцип незастосування сили або погрози силою та недопустимості завдання шкоди будь-якій державі спрямований на збереження міжнародного миру та недопущення агресії як способу досягнення політичних цілей. У ширшому значенні він включає також вимогу утримуватися від дій, що можуть підірвати існуючу систему безпеки, спричинити дестабілізацію або провокувати ескалацію. Поряд із цим у документах підкреслюється значення підтримання стратегічної рівноваги, тобто такого стану міжнародних відносин, за якого безпекове середовище не руйнується односторонніми силовими кроками, а зміни в ньому відбуваються правовими та дипломатичними методами.

Центральним елементом виступає принцип мирного врегулювання спорів, відповідно до якого міждержавні конфлікти мають вирішуватися переговорами, посередництвом, арбітражем, судовими процедурами та іншими мирними засобами. Цей принцип є не лише декларативним: він покликаний забезпечити превентивну функцію міжнародного права, коли конфлікт «гаситься» на ранніх стадіях і не переходить у фазу відкритого протистояння.

Водночас міжнародне право визнає, що застосування сили не є абсолютно забороненим за будь-яких обставин, а допускається у чітко визначених Статутом ООН випадках. Насамперед стаття 51 закріплює невід'ємне право держави на індивідуальну або колективну самооборону у разі збройного нападу – до того моменту, поки Рада Безпеки ООН не вживе необхідних заходів для підтримання міжнародного миру і безпеки. Паралельно механізм колективної безпеки передбачає можливість дій ООН у ситуаціях, коли Рада Безпеки визнає наявність загрози миру, порушення миру або акту агресії (стаття 39), і може санкціонувати застосування примусових заходів, включно із військовими, якщо заходи невійськового характеру є недостатніми (стаття 42).

Отже, у системі міжнародного права поєднуються два взаємодоповнювальні підходи: пріоритет мирних засобів і заборона сили як

загальне правило та винятки, що легітимізують застосування сили для відсічі агресії або в межах колективних рішень ООН. Саме це співвідношення формує правову основу міжнародного співробітництва у сфері гарантування державної безпеки та визначає межі допустимої поведінки держав у кризових ситуаціях [172].

Застосування збройної сили у сфері забезпечення державної безпеки має розглядатися як виключний засіб реагування, допустимий лише за умови доведеної недостатності або неефективності всіх інших, насамперед мирних, способів врегулювання конфлікту. Такий підхід відповідає загальновизнаним нормам міжнародного права і спрямований на мінімізацію шкоди міжнародному миру та безпеці, а також на недопущення свавільного використання сили як інструменту політичного тиску.

У межах міжнародних стандартів категорія «державна безпека» тісно пов'язується з принципами територіальної цілісності та територіальної недоторканності держав, які становлять один із фундаментів сучасного міжнародного правопорядку. Ці принципи мають функціональне спрямування на захист території держави від будь-яких протиправних посягань – як з боку інших держав, так і з боку недержавних акторів, зокрема терористичних чи воєнізованих угруповань. У цьому контексті державна безпека постає не лише як внутрішній стан захищеності, а й як результат стабільності міжнародних відносин, заснованих на взаємному визнанні кордонів і повазі до суверенітету.

Відповідні положення чітко закріплені у міжнародних документах, відповідно до яких держави-учасниці зобов'язуються поважати територіальну цілісність кожної держави та утримуватися від будь-яких дій, несумісних із цілями і принципами Статуту ООН. Це стосується, зокрема, дій, спрямованих проти територіальної цілісності, політичної незалежності або єдності держави, а також будь-яких форм застосування сили чи погрози силою. Таким чином, територіальна цілісність виступає не лише юридичною категорією, а й ключовою безпековою цінністю, порушення якої автоматично створює

загрозу міжнародному миру та легітимізує застосування передбачених міжнародним правом механізмів захисту.

Отже, забезпечення державної безпеки в міжнародно-правовому вимірі ґрунтується на поєднанні принципу мирного врегулювання спорів, пріоритету дипломатичних і правових засобів та суворо обмеженого, правомірного застосування сили виключно з метою самооборони або колективного реагування на агресію. Такий баланс є необхідною умовою стабільності міжнародної системи безпеки та гарантією збереження суверенітету й територіальної цілісності держав [194].

Відповідно до статті 4 Декларації принципів міжнародного співробітництва, схваленої у Гельсінкі у 1970 році, держави-учасниці взяли на себе зобов'язання утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на перетворення території іншої держави на об'єкт військової окупації, а також від застосування будь-яких прямих чи непрямих заходів сили або загрози її застосування всупереч нормам міжнародного права. У зазначеному документі наголошується, що забороняється не лише безпосереднє захоплення території, а й будь-які форми її набуття внаслідок силового тиску, військової присутності чи інших дій, які мають примусовий характер. Важливим елементом цього принципу є закріплення положення про невизнання законності будь-якої окупації або територіальних придбань, здійснених у такий спосіб. Таким чином, Декларація закладає фундаментальну норму міжнародного правопорядку, відповідно до якої територіальна цілісність і політична незалежність держав не можуть бути об'єктом легітимного посягання, а застосування сили як засобу зміни кордонів або контролю над територією є грубим порушенням міжнародного права та загрозою міжнародному миру і безпеці [194].

Міжнародні засади забезпечення взаємодії недержавних інституцій громадянського суспільства зі спеціальними службами формуються на основі рекомендацій Парламентської асамблеї Ради Європи, спрямованих на утвердження демократичного цивільного контролю у сфері безпеки. Зокрема,

у Рекомендації № 1402 (1999) «Контроль за внутрішніми службами безпеки» наголошується на необхідності забезпечення прозорості діяльності спецслужб, їх підзвітності демократичним інститутам та залучення громадянського суспільства до наглядових і контрольних механізмів. У Рекомендації № 1713 (2005) «Демократичний аналіз сектору безпеки в країнах-членах» підкреслюється значення інституційної взаємодії між органами безпеки та недержавними акторами як умови легітимності, ефективності й відповідності діяльності спеціальних служб стандартам прав людини та верховенства права. У сукупності ці документи закладають міжнародно-визнані орієнтири співпраці між державними безпековими структурами та громадянським суспільством, розглядаючи таку взаємодію як необхідний елемент демократичного управління сектором безпеки [212; 196] тощо.

Водночас Комітет міністрів Ради Європи, здійснивши аналіз Рекомендації Парламентської асамблеї № 1713 (2005) щодо демократичного контролю за сектором безпеки в державах-членах (збройні сили, поліція, розвідувальні органи, прикордонні служби та приватні структури безпеки), дійшов висновку про доцільність її подальшого фахового опрацювання. У зв'язку з цим зазначену рекомендацію було доведено до відома урядів держав-членів та визнано такою, що порушує низку принципів питань, які потребують додаткового вивчення, зокрема в контексті реалізації положень Доповіді Генерального секретаря Ради Європи, підготовленої відповідно до статті 52 Європейської конвенції з прав людини (документ SG/Inf(2006)5 від 28 лютого 2006 року).

З метою отримання комплексної експертної оцінки Комітет міністрів передав зазначену рекомендацію для надання висновків Європейській комісії «За демократію через право» (Венеціанській комісії), Європейському комітету з проблем злочинності (CDPC) та Комітету експертів з питань тероризму (CODEXTER). Такий підхід засвідчує прагнення поєднати вимоги безпеки з

дотриманням стандартів демократії, верховенства права та захисту прав людини.

Узагальнюючи міжнародно-правові підходи, слід констатувати, що до основоположних принципів гарантування державної безпеки на міжнародному рівні належать: визнання загальної заборони збройного втручання на територію іншої держави, за винятком випадків, прямо передбачених міжнародним правом і зумовлених необхідністю підтримання або відновлення миру; заборона окупації чи анексії території іншої держави поза межами суворо визначених правових підстав; а також принцип непорушності державних кордонів як фундаментальна умова забезпечення міжнародної стабільності, суверенітету та територіальної цілісності держав.

У європейській договірній практиці періоду розрядки принцип непорушності кордонів отримав чітке формулювання у Московському договорі між СРСР і ФРН від 12.09.1970 р., а згодом був кодифікований у системі основоположних принципів НБСЄ/ОБСЄ в Гельсінському Заключному акті 1975 року [191]. Зміст принципу недоторканості (інвіолябельності) державних кордонів доцільно розкривати через сукупність взаємопов'язаних елементів, які у своїй єдності забезпечують стабільність міжнародного правопорядку. По-перше, він передбачає визнання існуючих державних кордонів як юридично встановлених відповідно до норм і принципів міжнародного права, незалежно від історичних, політичних чи ідеологічних оцінок обставин їх формування. Таке визнання означає прийняття факту територіальної визначеності держав як основи їх суверенної рівності.

По-друге, принцип недоторканості кордонів включає відмову держав від будь-яких територіальних претензій, як актуальних, так і потенційних у майбутньому, що унеможливорює перегляд кордонів у односторонньому порядку та запобігає виникненню територіальних спорів.

По-третє, його зміст охоплює заборону будь-яких посягань на встановлені кордони, у тому числі шляхом застосування сили або погрози її

застосування, а також інших форм тиску, спрямованих на зміну територіального статус-кво. Сукупно ці елементи формують правову гарантію територіальної стабільності та виступають необхідною передумовою забезпечення державної і міжнародної безпеки [191].

В умовах, коли універсальні механізми колективної безпеки (насамперед інструменти ООН) демонструють обмежену спроможність оперативно запобігати актам агресії та ефективно гарантувати відновлення миру, зростає практичне й правове значення договірних (конвенційних) форм безпекової взаємодії між державами. Передусім йдеться про укладення двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів, які дозволяють конкретизувати взаємні зобов'язання сторін щодо оборонної допомоги, обміну розвідувальною інформацією, координації санкційної політики, протидії тероризму та гібридним загрозам, захисту критичної інфраструктури, кібербезпеки й забезпечення військово-технічного співробітництва. На відміну від загальних декларативних принципів універсального рівня, такі договори здатні встановлювати чіткі процедури, строки, формати взаємодії та механізми контролю за виконанням, що підвищує їх превентивний і стримувальний потенціал.

У правовій системі України укладення, виконання та припинення міжнародних договорів здійснюється відповідно до Закону України від 29 червня 2004 року № 1906-IV «Про міжнародні договори України», який визначає договір як інструмент реалізації зовнішньополітичних пріоритетів та захисту національних інтересів. Саме цей Закон регламентує компетенцію органів державної влади у договірному процесі, стадії підготовки й погодження текстів, порядок підписання, ратифікації (за потреби), набрання чинності, а також забезпечення виконання міжнародних зобов'язань у внутрішньодержавному правопорядку. Таким чином, договірні безпекові союзи та партнерства в сучасних умовах набувають ролі одного з ключових правових механізмів компенсаторного характеру, спрямованого на зміцнення

державної безпеки та формування більш дієвих гарантій миру на регіональному рівні [132].

Показовим прикладом інституціоналізації міжнародного співробітництва у сфері гарантування державної безпеки України є укладення двосторонніх безпекових угод, які конкретизують політичні декларації підтримки у форматі юридично оформлених зобов'язань і практичних механізмів взаємодії. Так, 12 січня 2024 року Україна та Сполучене Королівство підписали угоду про співробітництво у сфері безпеки, яка стала однією з перших реалізацій домовленостей щодо довгострокової підтримки України, започаткованих після рішення G7 у Вільнюсі в липні 2023 року розпочати переговори про відповідні двосторонні гарантії [187].

Зміст таких угод має комплексний характер і охоплює військовий, інституційний та безпеково-управлінський виміри: посилення спроможностей України у сфері контролю повітряного простору (зокрема через підтримку інфраструктури та підготовки), розвиток ВМС і морської охорони (розвідка, патрулювання, протимінна діяльність, берегова оборона, забезпечення свободи судноплавства), підтримку трансформації та розвитку Збройних Сил України з орієнтацією на доктрини, стандарти й процедури НАТО (командно-штабна підготовка, спільні навчання, нарощування взаємосумісності), а також зміцнення прикордонної безпеки (інженерне облаштування, моніторинг, розмінування, відновлення прикордонної інфраструктури). Окремий гуманітарно-правовий блок пов'язаний із медичною підготовкою, реабілітацією та протезуванням, що засвідчує інтеграцію компонентів людської безпеки в архітектуру державної безпеки.

Отже, безпекові угоди функціонують не лише як політико-дипломатичний інструмент, а і як нормативно-організаційна рамка для узгодженого планування допомоги, визначення пріоритетів, процедур координації та відповідальності сторін. У сучасних умовах вони набувають особливого значення як практичний механізм зміцнення обороноздатності та

стійкості держави, доповнюючи універсальні (але часто недостатньо ефективні) гарантії міжнародних організацій. [176;217;10].

Крім того, безпекова Угода між Французькою Республікою та Україною (як елемент ширшої мережі двосторонніх гарантій безпеки) фіксує важливий для сучасної державної безпеки вектор – стратегічні комунікації та протидію іноземному втручання і маніпулюванню інформацією. Її зміст логічно випливає з того, що інформаційний вимір війни та гібридних загроз є не допоміжним, а системоутворюючим: дезінформаційні кампанії, «підміна» офіційних ресурсів, фабрикація наративів і цифрові операції впливають на легітимність публічної влади, мобілізаційну стійкість суспільства, довіру до інститутів сектору безпеки й оборони, а також на міжнародну підтримку України. Саме тому сторони декларують намір координувати зусилля щодо протидії цифровому втручання та маніпуляціям інформацією, включно з протидією пропаганді на міжнародному рівні [201].

У науково-прикладному вимірі зазначений напрям співпраці доцільно розглядати як превентивний інструмент забезпечення державної безпеки, який доповнює воєнну, розвідувальну та правоохоронну компоненти. Він прямо корелює з адміністративно-правовими механізмами охорони інформаційної безпеки (режим доступу до інформації, захист державних інформаційних ресурсів, протидія незаконному обігу спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації тощо), оскільки створює рамку для: 1) обміну аналітикою й попереджувальною інформацією про інформаційні операції; 2) узгодження підходів до реагування на інциденти у кібер- та медіасфері; 3) підвищення інституційної спроможності держави через навчання, стандарти, спільні процедури та підсилення стійкості критичної інформаційної інфраструктури [10].

Варто підкреслити, що так звані «безпекові» угоди, укладені між Україною та іноземними державами в період збройної агресії Російської Федерації у 2022–2024 роках, мають рамковий і відкритий характер. Закріплений у них перелік заходів міжнародного та міждержавного

співробітництва не є вичерпним, що створює правові передумови для його подальшого розширення залежно від динаміки безпекових загроз, розвитку воєнно-політичної ситуації та потреб у посиленні механізмів захисту територіальної цілісності й суверенітету держав. Такий підхід відповідає сучасним концепціям гнучкої та адаптивної безпеки, за яких міжнародно-правові інструменти мають забезпечувати можливість оперативного реагування на нові форми загроз, зокрема гібридного, інформаційного та кібернетичного характеру.

Водночас застосування заходів запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, не може здійснюватися довільно і повинно відповідати вимогам верховенства права. Будь-яке втручання держави у сферу прав і свобод людини з безпекових мотивів підлягає перевірці на відповідність критеріям законності, необхідності та пропорційності. У цьому контексті ключового значення набуває тлумачення змісту формули «*in accordance with the law*» («відповідно до закону»), яке сформовано у практиці Європейського суду з прав людини та знаходить відображення у правових позиціях Верховного Суду України.

Згідно з усталеною прецедентною практикою ЄСПЛ, вимога відповідності втручання закону вважається дотриманою лише за наявності сукупності трьох умов: по-перше, оскаржуваний захід має спиратися на норму національного законодавства; по-друге, така норма повинна бути доступною для особи, на яку вона поширюється; по-третє, закон має бути достатньо чітким і передбачуваним за своїми наслідками, щоб особа могла розумно прогнозувати правові результати своєї поведінки. Саме дотримання цих критеріїв забезпечує баланс між публічними інтересами державної безпеки та фундаментальними правами людини [203;186;199;200; 204та ін.].

У рішенні у справі «Малоун проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ уперше чітко окреслив стандарти «якості закону» у сфері таємного перехоплення комунікацій і констатував порушення Конвенції через недостатню визначеність національного регулювання. Суд звернув увагу, що

британська правова система фактично лише визнавала можливість міністерського дозволу на прослуховування, однак не містила належного правового оформлення такої процедури, а адміністративні механізми її реалізації були нечіткими. Водночас ЄСПЛ підкреслив, що в контексті поліцейських розслідувань вимога передбачуваності не може тлумачитися буквально: особа не зобов'язана і не повинна мати змоги передбачити, коли саме і за яких конкретних обставин держава перехоплюватиме її повідомлення.

Проте, попри специфіку таємних заходів, закон має бути достатньо ясным і доступним, щоб громадяни отримували адекватне уявлення про підстави, умови та межі застосування такого втручання у приватне життя й кореспонденцію. Оскільки перехоплення комунікацій за своєю природою є прихованим і не піддається прямому контролю з боку зацікавлених осіб чи суспільства, принцип верховенства права виключає ситуацію, коли виконавча влада діє в режимі «необмеженої дискреції». Отже, правове регулювання повинно: 1) визначати обсяг розсуду компетентних органів; 2) встановлювати порядок його здійснення; 3) забезпечувати ефективні гарантії від свавілля, співмірні законній меті відповідного заходу [206; 205].

ЄСПЛ підтвердив і розвинув підхід, сформульований у справі «Малоун проти Сполученого Королівства», у рішенні «Леандер проти Швеції», визнавши, що у сфері національної безпеки вимога передбачуваності («foreseeability») має свою специфіку. Суд погодився, що в контексті таємного контролю персоналу (перевірок кандидатів/працівників у секторах, пов'язаних із безпекою) не можна вимагати, аби особа могла наперед знати які саме заходи перевірки здійснюватиме компетентний орган, які джерела використовуватиме або які відомості перевірятиме спеціальна служба. Інакше сама мета безпекових процедур – запобігання загрозам – була б істотно нівельована.

Водночас ЄСПЛ підкреслив, що така «гнучкість» стандарту передбачуваності не означає відмови від вимоги “якісного закону”. Навіть у

ситуаціях, де втручання є прихованим і спрямованим на захист національної безпеки, правова норма має бути достатньо чіткою, доступною та такою, що дозволяє особі зрозуміти загальні межі державних повноважень. Йдеться не про знання «коли і як саме» її перевірятимуть, а про наявність у законі вказівок на:

підстави застосування перевірок/контролю (які безпекові ризики чи посади, чи сфери це обумовлюють);

обсяг і межі повноважень органу (що саме може бути предметом збору та обробки даних);

умови та процедуру використання такої інформації (зберігання, доступ, строки, передача);

гарантії від свавілля (контроль, нагляд, можливість оскарження, мінімальні процесуальні запобіжники).

Отже, логіка «Леандера» зводиться до балансу: держава може діяти таємно, якщо цього вимагає національна безпека, але її втручання не може ґрунтуватися на «невидимій» чи довільній практиці. Закон має окреслити рамку, в якій ця таємність є легітимною, і забезпечити достатній рівень правової визначеності та захисту приватного життя від необмеженого розсуду. У справі *Amman v. Switzerland* ЄСПЛ наполягав на необхідності передбачуваних правил щодо умов, за яких можна відкривати файли: правила повинні визначати умови, за яких можна створювати картки, процедури, яких слід дотримуватися, інформацію, яку можна зберігати, та коментарі які можна було б заборонити [186].

У справі «Шимоволос проти Росії» Європейський суд з прав людини послідовно розвинув підхід до тлумачення вимоги «in accordance with the law» у контексті прихованого державного спостереження. Суд визнав, що сама по собі реєстрація особи у спеціальній “базі даних стеження”, а також подальший моніторинг її пересувань і пов’язані з цим обмежувальні заходи (зокрема затримання), становлять втручання у право на повагу до приватного життя, гарантоване статтею 8 Конвенції. Ключовим для встановлення порушення

стало те, що відповідна база даних не мала належного нормативного підґрунтя: вона не була створена на підставі закону або підзаконного акта, який би відповідав вимогам якості закону, не була оприлюднена і не була доступною для громадськості в будь-який інший спосіб. За таких умов особа не могла передбачити, що її дані можуть бути внесені до такої бази, а також не мала жодної можливості дізнатися: з якою метою здійснюється реєстрація; які саме відомості про неї збираються та фіксуються; строки зберігання відповідної інформації; порядок використання і передачі цих даних; коло суб'єктів, відповідальних за адміністрування та контроль такої бази [214;57;189].

Таким чином, Суд дійшов висновку, що відсутність чітких, доступних і передбачуваних правил створює ситуацію необмеженого адміністративного розсуду, що є несумісним із принципом верховенства права. Аналогічна правова позиція була висловлена ЄСПЛ у справі «Копп проти Швейцарії», де йшлося про таємне прослуховування телефонних розмов адвокатів заявника [190]. У тій справі Суд також наголосив, що навіть у сфері національної безпеки та кримінального переслідування держава зобов'язана забезпечити чітке нормативне регулювання доступу до інформації, процедур її обробки та ефективні гарантії від свавільного втручання.

Отже, практика ЄСПЛ у справах «Шимоволос проти Росії» та «Копп проти Швейцарії» підтверджує, що створення та використання прихованих інформаційних систем спостереження є допустимим лише за умови наявності якісного закону, який визначає межі державного втручання, забезпечує прозорість базових процедур і надає особі мінімальні, але реальні гарантії захисту від свавілля з боку публічної влади [214;57;189].

Отже, у забезпеченні вимог державної безпеки істотну роль відіграють спеціальні служби, діяльність яких під час здійснення оперативно-розшукових заходів має відбуватися із неухильним дотриманням стандартів захисту прав і свобод людини. Узагальнення відповідної практики Європейського суду з прав людини дає підстави для висновку про необхідність керуватися низкою базових принципів під час ухвалення рішення щодо застосування спеціальних

засобів оперативно-розшукової діяльності, зокрема: відповідністю таким заходам вимогам національного законодавства; належністю процедурного оформлення та документування, включно з дотриманням встановленого порядку застосування обмежень прав; забезпеченням підзвітності й підконтрольності спеціальних служб главі держави або главі уряду – залежно від розподілу повноважень і компетенційного змісту діяльності відповідних суб'єктів публічної влади.

У Федеративній Республіці Німеччині функції щодо запобігання правопорушенням, які посягають на державну безпеку, реалізує система спеціальних органів, зокрема Федеральне відомство кримінальної поліції (Bundeskriminalamt), одним із ключових напрямів діяльності якого є протидія політично мотивованій злочинності. До цієї категорії відносять кримінальні правопорушення, якщо фактичні обставини вчинення діяння та/або мотиви правопорушника свідчать про їх спрямованість на вплив на демократичний процес формування та реалізації вільного волевиявлення, досягнення певних політичних цілей або перешкоджання їм, а також на протидію виконанню політичних рішень.

У межах зазначеного феномену екстремістські та терористичні діяння становлять найбільш небезпечні й суспільно шкідливі прояви політично мотивованої злочинності. Відтак запобігання та припинення таких правопорушень визначається пріоритетним завданням у діяльності Федерального відомства кримінальної поліції, що набуває особливої актуальності в умовах перманентної загрози міжнародного тероризму. Її масштаб і транснаціональний характер стали особливо очевидними після терористичних актів у США (11.09.2001), Мадриді (11.03.2004) та Лондоні (07.07.2005 і 21.07.2005). Водночас відповідні ризики набули безпосереднього характеру й для Німеччини, що підтверджується, зокрема, спробою нападу на регіональні потяги в Кобленці та Дортмунді 31 липня 2006 року, а також арештом 4 вересня 2007 року в Медебах-Обершледорні підозрюваних членів

«Союзу ісламського джихаду» (IJU) і вилученням значної кількості вибухових речовин [215].

Емпіричною та аналітичною основою відповідних ситуаційних звітів є відомості, отримані в межах власної розшуково-аналітичної роботи Відділу державної безпеки Федерального відомства кримінальної поліції ФРН, які додатково верифікуються й доповнюються результатами опрацювання зовнішніх національних та міжнародних кейсів. Акумуляована інформація надалі інтегрується до підготовки аналітичних і оціночних матеріалів, що охоплюють декілька взаємопов'язаних проваджень та структуруються за визначальними параметрами, зокрема за видом правопорушення, територіальною локалізацією або організаційними характеристиками відповідних груп [215].

Відділ державної безпеки Федерального відомства кримінальної поліції ФРН (Bundeskriminalamt, далі – ВКА) наділений компетенцією щодо забезпечення правопорядку та здійснення кримінально-процесуальної діяльності у справах про терористичні злочини, зокрема відповідно до § 129a абз. 1 (пункти 1 і 2) Кримінального кодексу Німеччини (створення терористичних організацій) та § 129b Кримінального кодексу Німеччини (кримінальні й терористичні організації за кордоном). До первинних (оригінальних) завдань ВКА та його Відділу державної безпеки також належить проведення розслідувань щодо політично мотивованих посягань на життя, здоров'я або свободу членів конституційних органів Федерації та осіб, які перебувають у статусі їхніх офіційних гостей.

Окремим напрямом діяльності ВКА є ініціювання та здійснення первинного розслідування випадків захоплення заручників за кордоном і пов'язаних із цим кримінальних правопорушень за умови, що потерпілими є громадяни Німеччини. З метою інституційного посилення використання фінансово-розшукових інструментів, у тому числі у протидії фінансуванню тероризму, у структурі Відділу державної безпеки ВКА створено підрозділ фінансових запитів – першу загальнонаціональну службу у сфері державної

безпеки, функціонально спеціалізовану виключно на цій проблематиці. Її цільовим призначенням є виявлення та подальша конфіскація активів шляхом інтеграції фінансових запитів у кримінальні провадження (перевірка рахунків, аналіз та відстеження фінансових транзакцій й інших операцій).

З огляду на багатовимірний характер загроз державній безпеці та, зокрема, на різноманітність форм сучасного тероризму, відповідні функції реалізуються сукупністю поліцейських і розвідувальних органів на національному та міжнародному рівнях, що об'єктивно зумовлює потребу у скоординованій міжвідомчій взаємодії на підставі чинного законодавства. У цьому контексті інституційним механізмом координації виступає створений у грудні 2004 року в Берліні «Об'єднаний центр боротьби з тероризмом» (Gemeinsames Terrorismusabwehrzentrum, GTAZ), у межах якого ВКА представлене поряд із приблизно 40 іншими партнерськими структурами [215].

У Німеччині, окрім Федерального відомства кримінальної поліції, Федерального відомства з охорони Конституції та Федеральної розвідувальної служби, до складу яких входять представники земельних управлінь кримінальної поліції та земельних відомств з охорони конституції, питання запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, належить також до компетенції Управління митної слідчої служби Німеччини, Федерального відомства у справах міграції та біженців, Служби військової контррозвідки, а також органів прокуратури в особі представників Федерального генерального прокурора.

Включення органів прокуратури до системи запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку у Федеративній Республіці Німеччина, є відносно новим явищем у міжнародній практиці та сприяє посиленню координації й взаємодії між правоохоронними органами та прокуратурою [215].

З 1 січня 2007 року підрозділ, відповідальний за забезпечення державної безпеки у структурі Федерального відомства кримінальної поліції ФРН,

залучений до діяльності Об'єднаного інтернет-центру (GIZ), функціонування якого координується Федеральним відомством з охорони конституції. Створення цього механізму обумовлене потребою у консолідації кадрових, інформаційно-аналітичних і технічних ресурсів для здійснення моніторингу та аналізу інтернет-середовища у контексті протидії ісламістському тероризму.

У площині міжнародної взаємодії саме зазначений підрозділ Федерального відомства кримінальної поліції виступає інституційним представником поліцейського компонента системи державної безпеки Німеччини. Ключовими форматами такої співпраці є взаємодія в межах Європейського поліцейського офісу (Європолу), участь у Поліцейській робочій групі з протидії тероризму (PWGT), а також координація через Міжнародну організацію кримінальної поліції (ICPO – Інтерпол). Сукупне застосування цих інструментів у практичному вимірі засвідчує їхню функціональну результативність і значущість для реалізації завдань у сфері протидії терористичним загрозам.

Правові засади взаємодії Служби безпеки України зі спеціальними службами та правоохоронними органами іноземних держав формуються на підґрунті чинного національного законодавства у поєднанні з релевантними нормами та стандартами міжнародного права. Така співпраця, як правило, має бути узгоджена зі змістом і предметом міждержавних двосторонніх або багатосторонніх угод, які визначають рамки, принципи, напрями та процедури відповідної взаємодії.

Нормативне врегулювання участі спеціальних служб у діяльності із запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, зокрема, здійснюється відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» [132]. У цьому акті (ст. 3) встановлено, що міжнародні договори укладаються від імені України та класифікуються за предметною ознакою. До таких належать договори: політичного, мирного та територіального характеру, включно з питаннями державного кордону, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу; договори, що

стосуються прав, свобод і обов'язків людини та громадянина; угоди щодо участі України в міждержавних союзах, інших міждержавних об'єднаннях (організаціях) і системах колективної безпеки; договори про військову допомогу, направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав або допуск іноземних військових формувань на територію України, умови їх тимчасового перебування (зокрема строки виведення), а також пов'язані фінансово-економічні, екологічні та інші наслідки й механізми компенсації; угоди щодо використання території та природних ресурсів України; а також договори, яким за взаємною згодою сторін надається міждержавний характер [132].

Діяльність спеціальних служб у сфері запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, має нормативно визначені рамки та здійснюється на підставі положень Закону України «Про міжнародні договори України» у поєднанні з приписами спеціального законодавства. Зокрема, правові засади відповідної міжнародної взаємодії та компетенційні повноваження Служби безпеки України визначаються ст. 16 Закону України «Про Службу безпеки України». Водночас процедурні аспекти укладення, виконання та денонсації міжнародних договорів міжвідомчого характеру деталізуються Постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 1994 р. № 422 «Про затвердження Положення про порядок укладення, виконання та денонсації міжнародних договорів України міжвідомчого характеру» [126].

Відповідно до положень ст. 16 Закону України «Про Службу безпеки України» до компетенції Служби безпеки України віднесено повноваження щодо встановлення контактів з органами безпеки іноземних держав та здійснення з ними взаємодії на основі норм міжнародного права, а також відповідних міжнародних договорів і угод [152]. Отже, нормативно-правова практика регулювання діяльності спеціальних служб у сфері запобігання правопорушенням, що створюють загрози державній безпеці, ґрунтується на комплексному застосуванні двох взаємопов'язаних блоків джерел. Перший блок становлять міжнародні договори, конвенції та інші міжнародно-правові

акти, які визначають загальні стандарти й процедурні орієнтири здійснення оперативно-розшукової (та пов'язаних із нею) діяльності у контексті протидії транснаціональним загрозам. Другий блок утворюють норми національного законодавства, що закріплюють компетенційні засади функціонування спеціальних служб, їхні повноваження, межі та механізми реалізації відповідних завдань.

Станом на наявні відомості, між Службою безпеки України та спеціальними службами іноземних держав сформовано договірно-правову базу, яка охоплює понад 80 дво- та багатосторонніх угод (договорів) про співробітництво. Наявність і розвиток такої мережі партнерських домовленостей загалом створює додаткові організаційно-правові передумови для підвищення результативності превентивних заходів і посилення спроможності запобігати правопорушенням, що посягають на державну безпеку [85].

В умовах глобалізації, зростання транснаціональних загроз та ускладнення форм посягань на національну безпеку держави питання адміністративно-деліктного провадження, що здійснюється органами безпеки, набуває особливої актуальності. Зарубіжний досвід демонструє різноманіття моделей правового регулювання, інституційного забезпечення та практичної реалізації повноважень спеціальних і правоохоронних органів у сфері адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з посяганнями на державну безпеку, публічний порядок, конституційний лад та критичну інфраструктуру.

Отже, у більшості демократичних держав адміністративно-деліктне провадження розглядається як самостійна форма державного реагування на правопорушення, що не досягають рівня кримінальної суспільної небезпечності, однак потребують оперативного та ефективного втручання з боку публічної влади. У сфері державної безпеки такі правопорушення можуть охоплювати порушення міграційного режиму, правил перебування іноземців,

законодавства про екстремістську діяльність, інформаційну безпеку, фінансування тероризму, режим державної таємниці тощо.

Загальною рисою зарубіжних правових систем є чітке розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності при одночасному наданні органам безпеки широких превентивних і контрольних-наглядових повноважень. Адміністративно-деліктне провадження у цій сфері розглядається як інструмент раннього реагування на потенційні загрози, що дозволяє запобігти ескалації протиправної поведінки.

У Німеччині адміністративно-деліктне провадження у сфері державної безпеки здійснюється у межах складної багаторівневої системи, що поєднує повноваження федеральних і земельних органів. Спеціальні служби, зокрема органи з охорони конституції, не наділені класичними репресивними повноваженнями щодо накладення адміністративних стягнень, однак відіграють ключову роль у виявленні адміністративних правопорушень і передачі відповідних матеріалів компетентним органам.

Водночас значна частина адміністративно-деліктних повноважень у сфері безпеки зосереджена у поліцейських органах, митних службах та органах міграційного контролю. Адміністративні санкції активно застосовуються як превентивний засіб, зокрема у вигляді заборон на діяльність об'єднань, адміністративного нагляду, штрафів, обмежень свободи пересування.

Французька модель характеризується посиленням ролі адміністративного права у сфері національної безпеки, особливо після запровадження режимів надзвичайного та підвищеного антитерористичного контролю. Адміністративні органи, включно зі спеціальними службами та префектурами, наділені правом ініціювати адміністративні заходи примусового характеру без попереднього судового рішення.

Адміністративно-деліктне провадження у Франції використовується як гнучкий інструмент реагування на загрози безпеці, зокрема шляхом застосування адміністративних санкцій за порушення режимів зібрань,

інформаційного простору, міграційних правил. Водночас французька правова система передбачає розвинуті механізми судового контролю за законністю таких заходів, що забезпечує баланс між публічними інтересами та правами людини.

У США адміністративно-деліктне провадження у сфері національної безпеки має виразний регуляторний і превентивний характер. Федеральні агентства безпеки, зокрема у сфері внутрішньої безпеки, імміграції, фінансового контролю, наділені широкими повноваженнями щодо накладення адміністративних санкцій.

Особливістю американського підходу є активне використання адміністративних процедур у поєднанні з квазі-судовими механізмами, такими як адміністративні трибунали та слухання. Це дозволяє забезпечити процесуальні гарантії особи при збереженні оперативності реагування на правопорушення, що створюють ризики для національної безпеки.

Британська система вирізняється значною роллю адміністративних заходів безпеки, зокрема так званих «контрольних наказів» та інших форм адміністративного нагляду. Адміністративно-деліктне провадження здійснюється у тісному зв'язку зі спеціальним законодавством про боротьбу з тероризмом та екстремізмом.

Органи безпеки беруть участь у збиранні доказової інформації та ініціюванні адміністративних санкцій, тоді як остаточні рішення часто приймаються за участю судових інституцій. Такий підхід сприяє підвищенню легітимності адміністративних заходів у сфері безпеки.

У країнах Центральної та Східної Європи адміністративно-деліктне провадження органами безпеки зазнало суттєвої трансформації у процесі демократичних реформ. У більшості з них відбулося обмеження репресивних повноважень спеціальних служб і посилення судового та парламентського контролю.

Адміністративна відповідальність у сфері державної безпеки часто реалізується через поліцейські та прикордонні органи, тоді як спецслужби

виконують аналітичну, контррозвідувальну та координаційну функції. Водночас зберігається тенденція до розширення адміністративних інструментів превенції, що пояснюється необхідністю реагування на гібридні загрози.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виокремити кілька узагальнених моделей здійснення адміністративно-деліктного провадження у сфері державної безпеки: поліцейсько-адміністративна модель, за якої ключова роль належить органам поліції та суміжним службам, а спецслужби виконують допоміжні функції; адміністративно-превентивна модель, що передбачає активне використання адміністративних заходів як інструменту запобігання загрозам; гібридна модель, яка поєднує адміністративні та квазі-судові процедури з розвинутими механізмами контролю.

Спільною рисою для більшості держав є прагнення забезпечити баланс між ефективністю адміністративного реагування та дотриманням стандартів прав людини. Адміністративно-деліктне провадження у сфері безпеки розглядається не лише як каральний механізм, а насамперед як складова системи превенції та управління ризиками.

Зарубіжна практика засвідчує доцільність чіткого нормативного визначення повноважень органів безпеки у сфері адміністративної відповідальності, а також необхідність процесуальних гарантій для осіб, щодо яких здійснюється адміністративно-деліктне провадження. Для України особливе значення має адаптація тих елементів зарубіжного досвіду, які сприяють підвищенню ефективності запобігання загрозам державній безпеці без надмірного обмеження прав і свобод людини.

Висновки до розділу 1

1. Проведене дослідження поняття, ознак, принципів та правової природи адміністративно-деліктного провадження дає підстави стверджувати, що цей інститут посідає самостійне та водночас системоутворююче місце в структурі адміністративного процесу України. Адміністративно-деліктне провадження виступає ключовим механізмом реалізації адміністративної відповідальності, через який держава здійснює офіційну оцінку протиправної поведінки, забезпечує охорону публічного порядку та реалізує заходи адміністративного примусу із дотриманням визначених законом процедурних гарантій [78;81;82;79].

Аналіз доктринальних підходів свідчить про відсутність єдності у трактуванні правової природи адміністративно-деліктного провадження, що зумовлено його комплексним характером та перебуванням на перетині управлінської, правоохоронної та юрисдикційної діяльності публічної адміністрації. Водночас узагальнення наукових позицій дозволяє дійти висновку, що адміністративно-деліктне провадження не може бути зведене ані до суто управлінської процедури, ані до різновиду судового процесу. Його специфіка полягає у поєднанні публічно-владного реагування на адміністративний проступок із процесуальною формою, покликаною гарантувати захист прав і законних інтересів особи.

Обґрунтовано, що адміністративно-деліктне провадження доцільно розуміти як врегульовану нормами адміністративно-процесуального законодавства діяльність уповноважених органів і посадових осіб, спрямовану на з'ясування обставин справи про адміністративне правопорушення, встановлення об'єктивної істини, ухвалення мотивованого рішення та забезпечення його виконання. Таке розуміння акцентує увагу не лише на каральній функції адміністративної відповідальності, а й на її процедурному вимірі, що має вирішальне значення для дотримання принципів верховенства права та справедливого процесу.

Виявлені ознаки адміністративно-деліктного провадження свідчать про його самостійність як різновиду адміністративного процесу. Нормативна визначеність, публічно-владний та офіційний характер, деліктна спрямованість, стадійність, доказова природа, поєднання імперативних і диспозитивних начал, спеціальний суб'єктний склад, можливість застосування заходів адміністративного примусу, варіативність процесуальної форми та орієнтація на досягнення правового результату у формі індивідуального акта утворюють цілісну систему характеристик, що дозволяють відмежувати адміністративно-деліктне провадження від інших адміністративних процедур і процесів. Саме сукупність цих ознак визначає його правову ідентичність та функціональне призначення.

Значну увагу у дослідженні приділено принципам адміністративно-деліктного провадження, які становлять його ідейну та нормативну основу. Принципи законності, охорони інтересів держави та особи, публічності, самостійності та незалежності суб'єктів юрисдикції, гласності, поєднання диспозитивності та імперативності, рівності учасників процесу перед законом, оперативності й економічності, здійснення провадження державною мовою, встановлення об'єктивної істини та забезпечення права на захист формують єдину систему процесуальних орієнтирів. Їх реалізація забезпечує баланс між ефективністю адміністративного реагування та належним рівнем захисту прав людини, що є необхідною умовою легітимності адміністративно-деліктної діяльності.

Особливе значення адміністративно-деліктного провадження виявляється у діяльності органів публічної влади зі спеціальним правовим статусом, зокрема Служби безпеки України. Поєднання правоохоронних функцій із повноваженнями адміністративної юрисдикції підвищує ризики концентрації владних повноважень і зумовлює необхідність посиленого дотримання процесуальних гарантій. У цьому контексті чітке теоретичне визначення правової природи адміністративно-деліктного провадження набуває не лише доктринального, а й практичного значення, оскільки сприяє

забезпеченню балансу між публічним інтересом у сфері безпеки та правами і свободами особи.

Констатовано, що сучасна правова природа адміністративно-деліктного провадження характеризується дуалізмом: з одного боку, воно є інструментом публічно-владного примусу, спрямованого на охорону правопорядку, а з іншого – процесуальною гарантією, покликаною забезпечити справедливе, пропорційне та юридично визначене застосування адміністративної відповідальності. Саме ця подвійність зумовлює потребу в подальшому доктринальному переосмисленні інституту адміністративно-деліктного провадження з урахуванням тенденцій розвитку адміністративного права, європейських стандартів належного врядування та практики правозастосування.

Зроблено висновок, що адміністративно-деліктне провадження слід розглядати як самостійний, складний і багатовимірний правовий інститут, який відіграє ключову роль у механізмі забезпечення законності у сфері публічного управління. Його подальший розвиток має ґрунтуватися на вдосконаленні процесуальної регламентації, посиленні гарантій прав особи та чіткому розмежуванні з іншими формами адміністративної діяльності, що є необхідною умовою ефективного функціонування системи адміністративної відповідальності в Україні.

2. Засвідчено, що проблематика запобігання правопорушенням, які посягають на державну безпеку України, має складний, комплексний і міждисциплінарний характер. Вона охоплює широкий спектр нормативно-правових, інституційних, організаційних та науково-теоретичних аспектів, що обумовлює необхідність її аналізу з позицій системного й комплексного підходів. Ключовим методологічним підґрунтям такого аналізу є чітке теоретико-правове визначення категорії «державна безпека», її співвідношення з національною безпекою, обороною та воєнною безпекою, а також з'ясування місця державної безпеки в системі об'єктів правової охорони.

Обґрунтовано, що державна безпека не може розглядатися ізольовано або зводитися виключно до оборонної чи воєнної складової. Вона є складовою національної безпеки, але водночас має власний зміст, який полягає у забезпеченні стійкості державності, суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та ефективного функціонування публічної влади, передусім у контексті протидії загрозам невоєнного та гібридного характеру. Такий підхід дозволяє відмежувати державну безпеку від оборони як спеціалізованої діяльності, орієнтованої на збройний захист, і водночас розкрити її ширший публічно-правовий та адміністративно-правовий вимір.

Встановлено, що наукова доктрина не виробила єдиного, універсального підходу до розуміння сутності державної безпеки, що знаходить своє відображення і в законодавстві. Відсутність чіткого легального визначення цієї категорії ускладнює формування узгоджених правозастосовних стандартів та знижує ефективність превентивної діяльності у відповідній сфері. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність удосконалення законодавчого визначення державної безпеки шляхом її закріплення як стану розвитку суспільства, за якого забезпечується реалізація національних інтересів через нейтралізацію внутрішніх і зовнішніх загроз, у тому числі розвідувально-підривних, терористичних та інших протиправних посягань.

Особливу увагу в дослідженні приділено аналізу категорій «національний інтерес», «державний інтерес» і «публічний інтерес» як ціннісної основи формування державної безпеки. Доведено, що національні та державні інтереси мають соціально-ціннісний характер і формуються під впливом як об'єктивних (історичних, політичних, економічних, міжнародних), так і суб'єктивних (рівень правової свідомості, ідеологічні установки, ціннісні орієнтації) чинників. Саме система суспільних цінностей і потреб виступає базисом для правового регулювання безпекових відносин та визначає напрями діяльності держави у сфері запобігання правопорушенням.

Підтверджено, що ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення державної безпеки безпосередньо залежить від якості

правотворчої діяльності та чіткого нормативного визначення компетенції суб'єктів публічної влади, насамперед правоохоронних органів і Служби безпеки України. Адміністративно-правове забезпечення державної безпеки обґрунтовано як комплекс правотворчих і правореалізаційних засобів, спрямованих на створення нормативних, організаційних та інституційних умов для своєчасного запобігання загрозам і правопорушенням у відповідній сфері. При цьому адміністративно-правове регулювання розглянуто як елемент ширшого адміністративно-правового механізму, а не як тотожну категорію.

Важливим результатом дослідження є розмежування понять «запобігання» та «протидія» правопорушенням у сфері державної безпеки. Запобігання обґрунтовано як проактивну, превентивну діяльність, орієнтовану на усунення причин, умов і передумов правопорушень, тоді як протидія має переважно реактивний характер і спрямована на припинення вже виявлених загроз та притягнення винних осіб до відповідальності. Чітке розмежування цих категорій має принципове значення для визначення меж компетенції суб'єктів безпеки та підвищення ефективності їх діяльності.

Зроблено висновок, що державна безпека як об'єкт адміністративно-правового забезпечення повинна розглядатися у тісному зв'язку з національними та державними інтересами, правами і свободами людини, а також із сучасними викликами та загрозами гібридного характеру. Подальший розвиток наукових досліджень і вдосконалення законодавства у цій сфері мають бути спрямовані на формування цілісної, узгодженої та ефективної системи запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, з урахуванням як національного, так і міжнародного безпекового контексту.

Визначено, що встановлення змісту правопорушень у сфері державної безпеки пов'язується із дослідженням питань запобігання організованих злочинності, дотримання належного рівня правопорядку, що в цілому може бути еквівалентно оцінено як «служіння народу».

3. Констатовано, що процесуально-правові засади розгляду Службою безпеки України справ про адміністративні правопорушення у сфері державної безпеки мають комплексний характер і поєднують загальні стандарти адміністративного процесу з особливостями, зумовленими специфікою безпекового об'єкта охорони. Вихідним для належного розуміння такого провадження є усвідомлення державної безпеки як родового об'єкта деліктних посягань, який охоплює сукупність суспільних правовідносин у сфері оборони, режимності, інформаційної захищеності, мобілізаційної готовності та стабільності функціонування інститутів публічної влади. Саме тому адміністративно-деліктне реагування у відповідній сфері набуває підвищеної значущості як інструмент раннього запобігання ескалації загроз у кримінально-правову або воєнно-політичну площину.

Нормативний базис такого реагування формується насамперед КУпАП, який визначає підвідомчість справ, коло уповноважених посадових осіб, зміст процесуальних дій, види заходів забезпечення провадження, правила доказування, строки розгляду, а також порядок оскарження постанов. На нижчому юридичному рівні із КУпАП функціонують спеціальні нормативно-правові акти, що закріплюють компетенцію СБУ як суб'єкта забезпечення державної безпеки, та відомчі регламенти організаційного характеру, які деталізують порядок документування, обліку і збереження матеріалів. У сукупності це забезпечує інституційну спроможність СБУ діяти як орган юрисдикційної публічної адміністрації, однак водночас зумовлює потребу в чіткому дотриманні принципу верховенства права та недопущенні звуження процесуальних гарантій особи під приводом безпекової доцільності.

Спеціалізація адміністративно-деліктної юрисдикції СБУ підтверджує її «об'єктно орієнтований» характер. На відміну від багатьох інших органів, що здійснюють провадження у справах про адміністративні правопорушення, СБУ залучена до реагування на делікти, які прямо або опосередковано створюють ризики для режиму секретності, контррозвідувальної та інформаційної безпеки, для стійкості державних інституцій та виконання

мобілізаційних обов'язків. Саме тому значна частина правопорушень, формально «розпорошених» у різних розділах КУпАП, за своїм матеріальним змістом утворює функціональну групу деліктів, об'єднаних родовим об'єктом – державною безпекою. Визнання цієї групи на доктринальному рівні має важливе значення як для систематизації адміністративно-деліктного законодавства, так і для уточнення компетенційних меж діяльності СБУ.

Процесуальна структура провадження, що здійснюється СБУ, загалом відповідає типовим стадіям адміністративного процесу: виявлення та припинення правопорушення; складання протоколу й формування матеріалів; застосування заходів забезпечення провадження; розгляд справи та винесення постанови; можливість її перегляду й оскарження. Однак у безпековій сфері кожна зі стадій набуває посиленого значення. Зокрема, стадія документування та належного оформлення протоколів і процесуальних дій стає критичною, адже будь-які порушення процедури можуть нівелювати можливість притягнення особи до відповідальності, створити підстави для скасування постанови або визнання доказів недопустимими. Аналогічно, застосування заходів адміністративного примусу (адміністративне затримання, особистий огляд, огляд речей, вилучення речей і документів) має здійснюватися у чітких межах компетенції, за наявності визначених законом підстав, із дотриманням вимог необхідності та пропорційності. Ці заходи виконують не лише допоміжну процесуальну роль, а й реальну превентивну функцію: вони здатні оперативно локалізувати загрози (наприклад, шляхом вилучення предметів, які можуть бути використані для незаконного отримання інформації).

Практичне значення адміністративно-деліктного провадження СБУ проявляється в його здатності діяти як механізм «раннього реагування» держави. Адміністративна відповідальність у цій сфері є не стільки каральним, скільки стабілізаційним і превентивним інструментом: вона дозволяє оперативно впливати на поведінку суб'єктів, підтримувати режимність і дисципліну у критично важливих сферах, запобігати перетворенню деліктів на злочини проти основ національної безпеки. Водночас ефективність цього

механізму прямо залежить від якості процедури: належного документування, бездоганного дотримання процесуальних строків і гарантій, а також коректної оцінки доказів. Саме «якість процесу», а не суворість примусу, визначає дієвість адміністративно-деліктного реагування у сфері державної безпеки.

З огляду на виявлені проблемні аспекти – фрагментарність складів правопорушень у КУпАП, складність доказування у технічних і режимних питаннях, колізійність між конфіденційністю та правом на захист, ризики формалізму в протоколах і відсутність уніфікованих підходів у практиці – актуальним є подальше вдосконалення як доктринальної, так і організаційно-процедурної складової діяльності СБУ. Таке вдосконалення має бути спрямоване на посилення системності адміністративно-деліктних норм, стандартизацію процесуального документування, розвиток внутрішніх процедурних моделей, що забезпечують одночасно захист режимної інформації та реальне здійснення права на захист.

Зроблено висновок, що процесуально-правові засади розгляду СБУ справ про адміністративні правопорушення у сфері державної безпеки слід розглядати як одну з ключових ланок адміністративно-правового механізму забезпечення державності. Її функціональне призначення полягає у поєднанні превенції, оперативного припинення загроз і законного притягнення винних до відповідальності за умови повного дотримання принципів верховенства права, пропорційності та процесуальної справедливості, що здатно забезпечити баланс між публічним інтересом у сфері державної безпеки та необхідністю гарантування прав і свобод людини, що в умовах сучасних гібридних викликів набуває визначального значення.

4. Визначено, що сучасна державна безпека об'єктивно виходить за межі суто внутрішньодержавного виміру та набуває комплексного, багаторівневого і транснаціонального характеру. Інтенсифікація економічних, інформаційних, міграційних і технологічних процесів, а також трансформація тероризму, організованої злочинності й гібридних форм впливу зумовлюють неможливість ефективного реагування на безпекові загрози виключно

національними ресурсами. У цьому контексті міжнародне співробітництво перестає бути допоміжним елементом державної політики та перетворюється на системоутворюючий компонент, без якого забезпечення державної та міждержавної безпеки є неповним і вразливим.

Встановлено, що міжнародно-правова основа гарантування державної безпеки формується на поєднанні універсальних принципів Статуту ООН, регіональних безпекових зобов'язань (у межах ОБСЄ, Ради Європи, взаємодії з НАТО) та договірних механізмів дво- і багатостороннього характеру. Вони закріплюють нормативні орієнтири, що визначають межі допустимої поведінки держав: заборону застосування сили або погрози силою, непорушність кордонів, повагу до суверенітету й територіальної цілісності, пріоритет мирного врегулювання спорів, а також право на індивідуальну та колективну самооборону. Разом із тим повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України наочно продемонструвала обмежену ефективність окремих універсальних механізмів колективної безпеки, що актуалізує значення договірних форм безпекової взаємодії як компенсаторного і практично орієнтованого інструменту. Саме двосторонні й багатосторонні угоди здатні конкретизувати зобов'язання сторін, встановлювати процедури координації, визначати пріоритети допомоги, а також створювати передбачувані механізми реалізації домовленостей.

Підкреслено, що міжнародне співробітництво у сфері запобігання правопорушенням проти державної безпеки має виразний функціональний характер і спрямоване на формування узгоджених механізмів реагування на загрози. Його практична цінність виявляється передусім в обміні оперативною, аналітичною та розвідувальною інформацією, уніфікації процедур реагування, координації діяльності компетентних органів, протидії терористичним загрозам, гібридним впливам, кібератакам і транснаціональному фінансуванню деструктивної діяльності. В умовах війни особливого значення набувають безпекові угоди з державами-партнерами, оскільки вони конвертують політичні заяви підтримки у нормативно-

організаційні рамки, що забезпечують послідовність і довгостроковість безпекової допомоги, а також сприяють інтеграції України до спільних інструментів і стандартів європейського безпекового простору.

Акцентовано, що зарубіжний досвід здійснення адміністративно-деліктного провадження органами безпеки демонструє, що адміністративні інструменти у сфері безпеки розглядаються передусім як засіб ранньої превенції та управління ризиками. Для більшості демократичних держав характерним є чітке розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності при одночасному наданні органам безпеки й суміжним службам широких превентивних і контрольних повноважень. У цій моделі адміністративні заходи та санкції застосовуються для оперативного припинення небезпечних тенденцій, локалізації загроз і недопущення переходу ризиків у фазу кримінально караної активності, однак їх застосування зазвичай супроводжується інституційними запобіжниками, зокрема судовим контролем, парламентським наглядом та процедурними гарантіями.

Зроблено висновок, що вирішальне значення для оцінки легітимності безпекових заходів має дотримання стандартів верховенства права і прав людини, що впливає з практики Європейського суду з прав людини. Навіть у сфері національної безпеки втручання держави у права і свободи особи допускається лише за умови його відповідності критеріям законності, необхідності та пропорційності. Вимога здійснення втручання «відповідно до закону» означає наявність якісного нормативного регулювання, яке є доступним, достатньо чітким і передбачуваним, визначає підстави та межі дискреції компетентних органів і забезпечує ефективні гарантії від свавільного застосування прихованих чи примусових заходів. Отже, правова визначеність і процедурні стандарти виступають не перешкодою, а умовою результативності діяльності спеціальних служб, оскільки підвищують інституційну довіру та знижують ризики зловживань.

Визначено, що для України, з огляду на євроінтеграційний курс та специфіку сучасних безпекових викликів, ключового значення набуває гармонізація національного законодавства й управлінських практик із європейськими стандартами демократичного врядування сектором безпеки, що передбачає послідовне нормативне закріплення принципів міжвідомчої координації, пріоритетності прав і свобод людини як нормативного базису безпекової діяльності, а також підзвітності й підконтрольності спеціальних служб демократичним інститутам при збереженні необхідного рівня оперативної автономії. У підсумку ефективне запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, можливе лише за умови інтегрованого підходу, який поєднує внутрішньодержавні адміністративно-правові механізми превенції з розвитком стійких форматів міжнародної кооперації, заснованих на міжнародному праві, взаємній відповідальності держав і дотриманні стандартів верховенства права. Саме така модель дозволяє своєчасно виявляти загрози, локалізувати ризики та запобігати їх ескалації у масштабні безпекові кризи, забезпечуючи захист суверенітету, територіальної цілісності та демократичного розвитку України.

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ТА ГАРАНТІЇ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Служба безпеки України як суб'єкт адміністративно-деліктного провадження

Умови воєнного стану, запровадженого в Україні та такого, що триває на сьогодні, зумовили переосмислення підходів до визначення місця й ролі Служби безпеки України в системі правоохоронних органів, діяльність яких спрямована на запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку. Посилення воєнних, гібридних та інформаційних загроз об'єктивно актуалізувало питання інституційної спроможності СБУ як ключового суб'єкта безпекового сектору та її взаємодії з іншими органами державної влади [108].

Пріоритетність забезпечення державної безпеки як стратегічного напрямку розвитку української держави має конституційне закріплення. Так, у частині першій статті 17 Конституції України визначено, що захист суверенітету й територіальної цілісності України, а також забезпечення її економічної та інформаційної безпеки належать до найважливіших функцій держави та є справою всього Українського народу. Водночас частина третя цієї статті встановлює, що забезпечення державної безпеки й охорона державного кордону покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи, організація й порядок діяльності яких визначаються законом [59].

Отже, реалізація функцій у сфері державної безпеки має здійснюватися спеціально уповноваженими органами, однак за умови їхньої інституційної взаємодії з іншими суб'єктами публічного простору, насамперед інституціями громадянського суспільства. Ефективність державної безпекової політики значною мірою детермінується якістю комунікації та співпраці між державою

і суспільством, громадськістю та спеціальними службами, зокрема Службою безпеки України. Така взаємодія виконує не лише допоміжну, а й легітимацийну функцію, оскільки підвищує довіру до безпекових інституцій та сприяє забезпеченню демократичного цивільного контролю.

У цьому контексті концептуальне значення має утвердження людиноцентричного підходу в державному управлінні, що було закладено, зокрема, Концепцією адміністративної реформи в Україні, схваленою Указом Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98. Імплементація відповідних засад актуалізує необхідність переосмислення змісту діяльності Служби безпеки України та її модернізації з урахуванням пріоритетності охорони не лише «державної безпеки» як абстрактної категорії, а передусім конкретних прав і свобод людини, зокрема права на життя, здоров'я та особисту безпеку. Такий підхід забезпечує належний баланс між безпековими інтересами держави та вимогами верховенства права й прав людини, що є визначальним критерієм демократичної легітимності діяльності спеціальних служб [127, с. 7].

Взаємодія інституцій громадянського суспільства зі спеціальними військовими та правоохоронними органами, зокрема зі Службою безпеки України, може бути концептуалізована як багаторівнева система, у межах якої виокремлюються щонайменше три взаємопов'язані рівні.

Перший рівень – суб'єктно-інституційний – відображає склад учасників, їх правовий статус і компетенційні межі. На цьому рівні визначальним є забезпечення регуляторного впливу публічної влади на відповідні форми суспільної активності в межах принципу законності. У такому контексті необхідно чітко окреслити компетенційний обсяг повноважень Служби безпеки України щодо забезпечення державної безпеки, встановити межі допустимого впливу на інституції громадянського суспільства та гарантувати недопущення необґрунтованого втручання у реалізацію прав, свобод і законних інтересів приватних осіб.

Другий рівень – процедурно-діяльнісний – охоплює практичні механізми, форми й процедури реалізації взаємодії СБУ з громадянським суспільством та іншими органами публічної влади. У сфері державної безпеки він проявляється у здійсненні системної, цілеспрямованої роботи, спрямованої на захист ключових об'єктів державності, зокрема суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності й недоторканності, а також обороноздатності. Саме на цьому рівні особливого значення набуває узгодженість дій, інформаційний обмін, координація та визначеність процедур реагування на загрози.

Третій рівень – нормативно-правовий – полягає у формуванні та розвитку системи законодавчих і підзаконних актів, що встановлюють правові засади, принципи, процедури та гарантії взаємодії у сфері запобігання правопорушенням, які посягають на державну безпеку. Наявність якісного нормативного підґрунтя забезпечує правову визначеність компетенції суб'єктів, унормовує межі втручання у права людини та створює інституційні запобіжники від зловживань, одночасно підвищуючи ефективність і легітимність безпекової діяльності [163, с. 72].

Реалізація змісту суб'єктно-інституційного, процедурно-діялісного та нормативно-правового рівнів взаємодії об'єктивно потребує застосування структурно-аналітичного принципу й відповідних методів організації співпраці між інституціями громадянського суспільства, органами публічної влади та Службою безпеки України. Застосування такого підходу дає змогу системно визначати коло суб'єктів взаємодії, їхні функціональні ролі, компетенційні межі, а також механізми координації й контролю у сфері забезпечення державної безпеки.

Реалізація структурно-аналітичного принципу та методів організації взаємодії у сфері державної безпеки має ґрунтуватися на неухильному дотриманні вимог чинного законодавства України. Базовим нормативним орієнтиром у цьому контексті виступає Конституція України, положення якої конкретизуються у системі профільних законодавчих і підзаконних актів, що

регламентують правовий статус і форми участі громадянського суспільства у публічному управлінні. До таких актів, зокрема, належать Закони України «Про громадські об'єднання», «Про політичні партії в Україні», «Про звернення громадян», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про волонтерську діяльність», «Про органи самоорганізації населення», а також Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX «Про основні засади молодіжної політики». Важливу роль у нормативному забезпеченні відповідної взаємодії відіграють і підзаконні акти, зокрема постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», яка встановлює організаційні та процедурні механізми залучення громадськості до вироблення управлінських рішень. У сукупності зазначені нормативно-правові акти формують правову основу для легітимної, структурованої та прозорої взаємодії громадянського суспільства, органів публічної влади й Служби безпеки України у сфері запобігання загрозам державній безпеці. [112, [142, 117, 139, 106, 111, 117, 141] та ін.. Дієвим інструментом взаємодії Служби безпеки України з інституціями громадянського суспільства є механізми громадського контролю. У науково-прикладному вимірі такий контроль може реалізовуватися, зокрема, шляхом ініціювання та проведення перевірок діяльності суб'єктів публічної влади й посадових осіб у межах установлених законом процедур. Його цільове призначення полягає у забезпеченні відповідності управлінських рішень і практик публічного адміністрування суспільним інтересам, підвищенні прозорості та підзвітності, а також у недопущенні зловживань владними повноваженнями. Водночас здійснення громадського контролю має ґрунтуватися на принципі законності та здійснюватися з дотриманням стандартів прав людини, що передбачає, що відповідні контрольні заходи повинні гарантувати належний рівень захисту прав і законних інтересів особи, повагу до її гідності та фундаментальних свобод, а також забезпечувати баланс між потребами державної безпеки й вимогами демократичного врядування [31, с. 196-199].

Варто наголосити, що дієвий громадський контроль виступає важливою складовою інституційної архітектури державної безпеки та водночас є елементом демократичної легітимації діяльності безпекових органів, що має стратегічне значення для України. Його функціональне призначення полягає у підвищенні прозорості та підзвітності публічної влади, забезпеченні орієнтації управлінських рішень на суспільний інтерес і додержанні стандартів прав людини під час реалізації безпекових заходів.

У практичному вимірі взаємодія Служби безпеки України з громадськістю в площині громадського контролю може здійснюватися, зокрема, через організацію публічних обговорень управлінських рішень у сфері державної безпеки та проєктів нормативно-правових актів. Такі обговорення проводяться у форматі конференцій, семінарів, форумів, «круглих столів», а також зустрічей із громадськістю; додатково можуть застосовуватися комунікаційні майданчики телебачення, радіо й інших медіа як інструменти донесення позицій та збирання зворотного зв'язку. Поряд із цим суттєве значення мають соціологічні опитування та інші дослідницькі інструменти вивчення громадської думки, які дозволяють оцінювати рівень довіри, соціальні очікування та ефективність публічної політики у безпековій сфері.

Зазначені форми участі громадськості в процесах формування й реалізації державної політики регламентуються, зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», яка визначає організаційні та процедурні засади відповідних консультацій і комунікацій [117].

Вагоме місце на стадії формування загальнонаціональної політики у сфері забезпечення державної безпеки посідає інститут громадської експертизи проєктів нормативно-правових актів. За своїм змістом громадська експертиза є формою незалежного фахового оцінювання проєктів законів, управлінських рішень, державних програм, а також проєктної та іншої

документації, що здійснюється з метою виявлення потенційних ризиків, забезпечення відповідності запропонованих рішень суспільним інтересам і посилення гарантій дотримання прав і свобод людини.

Ініціювання громадської експертизи, як правило, має «знизу-вгору» характер і здійснюється суб'єктами громадянського суспільства – громадськими організаціями, їх об'єднаннями, політичними партіями та іншими інституціями, що представляють публічний інтерес. Такий механізм сприяє підвищенню прозорості нормотворчого процесу, залученню суспільства до вироблення державних рішень у безпековій сфері та формуванню більш збалансованої політики, орієнтованої на поєднання безпекових пріоритетів із демократичними стандартами врядування [89, с. 41].

Відповідно до положень статті 8 Закону України «Про Службу безпеки України» закріплюються нормативно-правові засади здійснення взаємодії Служби безпеки України з інституціями громадянського суспільства, що визначають основні напрями, форми та межі такої співпраці у процесі виконання завдань із забезпечення державної безпеки [152]. Служба безпеки України здійснює взаємодію з органами державної влади, підприємствами, установами та організаціями, а також з посадовими особами, діяльність яких може сприяти виконанню покладених на неї завдань. Водночас громадяни України, їхні об'єднання та інші особи можуть на добровільних засадах сприяти законній діяльності Служби безпеки України, що виступає одним із механізмів залучення суспільства до реалізації безпекових функцій держави за умови дотримання принципів законності та поваги до прав і свобод людини [23, с.70]. Необхідно наголосити, що здійснення професійної діяльності та виконання службових обов'язків, покладених на Службу безпеки України, є несумісним із членством у будь-яких політичних партіях або громадських об'єднаннях, що зумовлено вимогами політичної нейтральності, інституційної незалежності та недопущення конфлікту інтересів у діяльності спеціальної служби.

Служба безпеки України здійснює процесуальну взаємодію з правозахисними інституціями, зокрема з нотаріатом та адвокатурою, у межах реалізації покладених на неї повноважень та з дотриманням вимог законодавства щодо гарантій незалежності професійної діяльності відповідних суб'єктів і захисту прав та законних інтересів осіб [136;105]. Адвокатура як інституція громадянського суспільства посідає важливе місце у механізмі правового регулювання суспільних відносин і запобігання правопорушенням у сфері державної безпеки, оскільки забезпечує баланс між приватними та публічними інтересами, а також між національними пріоритетами безпеки й індивідуальними правами людини. У цій площині адвокатура виконує не лише представницьку, а й гарантійну функцію, запобігаючи надмірному або необґрунтованому обмеженню прав особи під час реалізації безпекових заходів і здійснення юрисдикційних процедур.

Ключове значення адвокатури полягає у забезпеченні права на захист як фундаментальної процесуальної гарантії. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» під захистом розуміється забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування або вирішується питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру у кримінальному провадженні, особи, щодо якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення. Таким чином, участь адвокатури у відповідних провадженнях слугує інституційною гарантією дотримання стандартів справедливого процесу, законності й пропорційності державного втручання у права людини навіть у ситуаціях, пов'язаних із захистом державної безпеки [105].

Нотаріат у системі відносин, пов'язаних із забезпеченням вимог державної безпеки, виконує функції офіційного визнання та посвідчення

безспірних юридичних фактів і прав, що має істотне значення для стабільності правового обігу та правової визначеності. Така діяльність створює необхідні гарантії для належної реалізації та захисту прав і законних інтересів особи, у тому числі в умовах підвищених безпекових ризиків.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про нотаріат», нотаріат покликаний забезпечувати охорону прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб шляхом вчинення нотаріальних дій, що надають юридичної вірогідності відповідним фактам і документам. У цьому контексті нотаріальна діяльність опосередковано сприяє зміцненню державної безпеки, оскільки мінімізує правову невизначеність, запобігає зловживанням і конфліктам та забезпечує законність у сфері майнових, особистих і публічно-правових відносин [136].

До недержавних суб'єктів реалізації державної політики у сфері державної безпеки належать незалежні засоби масової інформації, зокрема аудіовізуальні та друковані медіа, діяльність яких здійснюється відповідно до положень Закону України «Про медіа». Функціональна роль медіа у цій сфері полягає в інформуванні суспільства, формуванні громадської думки, забезпеченні прозорості діяльності органів публічної влади та здійсненні суспільного контролю, що водночас потребує дотримання стандартів інформаційної безпеки, відповідальності та недопущення поширення відомостей, здатних завдати шкоди національним інтересам і державній безпеці [131]. Діяльність незалежних медіа виступає важливою інституційною гарантією реалізації базових інформаційних прав і свобод у демократичному суспільстві. Вона забезпечує дотримання принципів свободи вираження поглядів і переконань, свободи поширення, обміну та отримання інформації, а також свободи діяльності суб'єктів у сфері медіа, включно з правом самостійно визначати зміст інформаційних матеріалів і здійснювати господарську діяльність у цій сфері.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про медіа», функціонування медіа ґрунтується також на гарантуванні права на інформацію, принципах

відкритості та доступності інформації, її достовірності й повноти, а також на вимогах правомірності одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації. Важливим елементом зазначених засад є забезпечення захищеності особи від неправомірного втручання в її особисте й сімейне життя. У сукупності ці принципи формують правову рамку діяльності незалежних медіа, яка сприяє не лише розвитку інформаційного простору, а й зміцненню демократичних основ державної безпеки шляхом поєднання свободи інформації з відповідальністю та дотриманням прав людини [131].

У процесі взаємодії незалежних медіа з органами та підрозділами Служби безпеки України вирішується низка важливих завдань, зокрема забезпечується інформаційний обмін і публічне висвітлення діяльності спеціальних служб на засадах об'єктивності, неупередженості, гласності та актуальності. Така взаємодія сприяє підвищенню прозорості безпекової діяльності, формуванню поінформованої громадської думки та зміцненню суспільної довіри до інституцій сектору безпеки.

Водночас діяльність незалежних медіа у взаєминах зі Службою безпеки України має здійснюватися з дотриманням вимог статті 7 Закону України «Про Службу безпеки України», якою встановлено заборону на обмеження доступу до інформації щодо загального бюджету Служби, її компетенції та основних напрямів діяльності, а також відомостей про випадки протиправних дій органів і співробітників Служби безпеки України. При цьому принципово важливою є заборона поширення з боку представників Служби безпеки України, у тому числі у процесі співпраці з медіа, інформації з обмеженим доступом, за винятком випадків, прямо передбачених законами України. Такий підхід забезпечує баланс між принципами відкритості та вимогами захисту державної таємниці й інших охоронюваних законом інтересів у сфері державної безпеки [113].

Міжнародні підходи до формування та розвитку співпраці між недержавними інституціями громадянського суспільства і спеціальними службами ґрунтуються, зокрема, на рекомендаційних актах Парламентської

асамблеї Ради Європи, спрямованих на утвердження принципів демократичного цивільного контролю у безпековій сфері. У цьому контексті показовими є Рекомендація ПАРЕ № 1402 (1999) «Контроль за внутрішніми службами безпеки», яка акцентує увагу на необхідності підзвітності й прозорості діяльності внутрішніх служб безпеки та забезпеченні ефективних механізмів нагляду, а також Рекомендація № 1713 (2005) «Демократичний аналіз сектору безпеки в країнах-членах», що підкреслює важливість інституційного й парламентського контролю, залучення громадськості та дотримання стандартів прав людини як передумов легітимності й ефективності функціонування безпекових інституцій. Сукупно ці документи формують нормативно-ціннісні орієнтири для побудови взаємодії спецслужб із громадянським суспільством на засадах верховенства права та демократичного врядування [212;196] тощо. Водночас варто зауважити, що Комітет міністрів Ради Європи, розглянувши Рекомендацію ПАРЕ № 1713 (2005) щодо демократичного контролю за сектором безпеки в державах-членах (збройні сили, поліція, розвідувальні органи, прикордонні служби та приватні структури безпеки), не обмежився її формальним схваленням, а визначив потребу в додатковому фаховому опрацюванні порушених у ній питань. У зв'язку з цим рекомендацію було доведено до відома урядів держав-членів у інформаційному порядку, із застереженням, що вона містить низку проблемних аспектів, які потребують подальшого аналізу, зокрема у контексті виконання та розвитку підходів, викладених у Доповіді Генерального секретаря Ради Європи, підготовленій відповідно до статті 52 Європейської конвенції з прав людини (документ SG/Inf(2006)5 від 28 лютого 2006 р.).

З метою отримання комплексної експертної оцінки та вироблення узгоджених правових позицій Комітет міністрів ініціював процедуру фахового висновку, передавши Рекомендацію № 1713 (2005) на розгляд Європейській комісії «За демократію через право» (Венеціанській комісії), Європейському комітету з проблем злочинності (CDPC) та Комітету експертів з питань тероризму (CODEXTER). Такий підхід свідчить про прагнення забезпечити

баланс між потребами безпеки, стандартами верховенства права та вимогами захисту прав людини при інституційному оформленні механізмів демократичного контролю над сектором безпеки.

Згідно із статтею 1 Закону України «Про Службу безпеки України» визначено, що СБУ – це «державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України» [152].

Служба безпеки України у межах реалізації покладених на неї завдань зобов'язана здійснювати реагування на широкий спектр протиправних проявів, що створюють загрози державній та суспільній безпеці. До таких загроз, передусім, належить розвідувально-підривна діяльність іноземних спеціальних служб, у тому числі спецслужб держави-агресора – російської федерації, спрямована на підрив суверенітету, обороноздатності та внутрішньої стабільності України.

Водночас до сфери відповідальності Служби безпеки України входить протидія діям окремих осіб і організованих груп, які посягають на державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал держави, а також на права і свободи громадян. Особливу небезпеку у цьому контексті становлять корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією, а також процеси монополізації окремих секторів економіки й політичної заангажованості управлінських рішень у сфері національного виробництва, що здатні підірвати економічну та інституційну стійкість держави.

Крім того, Служба безпеки України має реагувати на порушення встановленого режиму обігу небезпечних речовин і засобів, зокрема ядерних та інших потенційно небезпечних об'єктів, зброї, боєприпасів, вибухових речовин, засобів масового ураження, радіоактивних і наркотичних засобів. До числа пріоритетних напрямів діяльності належить також протидія проявам сепаратизму, спробам автономізації окремих регіонів України за етнічною ознакою, створенню загроз екологічній безпеці антропогенного, техногенного,

ядерного, хімічного та біологічного характеру, а також кіберзлочинності як одному з ключових викликів сучасній державній безпеці [140].

Покладені на Службу безпеки України завдання характеризуються підвищеною складністю та багатовимірністю, що зумовлює необхідність концентрації й раціонального використання наявних сил, засобів та інструментів. Ефективне виконання відповідних функцій потребує також залучення кадрового потенціалу, організаційних і майнових резервів, удосконалення внутрішніх процедур планування та координації, а також забезпечення належного ресурсного супроводу пріоритетних напрямів діяльності.

Акумуляція таких ресурсів і їх системне використання створює передумови для підвищення результативності СБУ у забезпеченні захисту територіальної цілісності, інформаційної, екологічної та економічної безпеки, а також інших складових національної безпеки, що в сукупності визначають стійкість держави в умовах сучасних воєнних і гібридних загроз [64, с. 176–181; 66, с. 106–129].

Правопорушення, що посягають на державну безпеку, у сучасних умовах вирізняються зростанням технологічної складності протиправної діяльності, активним використанням інформаційно-комунікаційних технологій, а також потенційним застосуванням засобів бактеріологічного, хімічного та іншого ураження, здатних спричиняти масштабні наслідки для населення й критичної інфраструктури. Зазначені тенденції об'єктивно підвищують рівень ризиків і зумовлюють потребу в подальшій оптимізації діяльності Служби безпеки України, зокрема в частині модернізації інструментарію протидії, удосконалення аналітичної складової та міжвідомчої координації.

Служба безпеки України як спеціально уповноважений орган державної влади виконує унікальну функцію щодо забезпечення захисту суверенітету й територіальної цілісності держави, а також охорони конституційного ладу. Водночас трансформація СБУ в умовах демократичного розвитку передбачає

остаточне утвердження принципів політичної нейтральності та правової держави, що виключає будь-яке ідеологічне навантаження у її діяльності. Такий підхід є важливим для відмежування сучасної моделі спеціальної служби від історичних практик репресивно-ідеологічних структур минулого та для зміцнення легітимності СБУ як інституції, орієнтованої на захист прав людини й національних інтересів у межах верховенства права [155].

До сфери підвищеної уваги Служби безпеки України належить діяльність організацій, у межах яких виявляються або допускаються прояви протиправного впливу чи посягань на основи національної державності, державний суверенітет і територіальну цілісність України, а також на гарантований Конституцією обсяг громадянських і політичних прав та свобод її громадян. При цьому реагування СБУ має здійснюватися виключно в межах визначеної законом компетенції, із дотриманням принципів законності, необхідності та пропорційності втручання, що забезпечує баланс між потребами державної безпеки та захистом прав людини [88, с. 45-47].

Отже, Службу безпеки України доцільно розглядати як суб'єкта владних повноважень, що діє у сфері публічно-управлінських правовідносин і реалізує функції держави у безпековій площині. Для її діяльності характерна наявність ознак публічної влади, зокрема спроможність здійснювати владно-організаційний вплив на поведінку учасників суспільних відносин на засадах універсальності та загальнообов'язковості управлінських приписів, авторитетності, автономності у межах компетенції, а також офіційності діяльності. Реалізація зазначених ознак забезпечується належним ресурсним потенціалом (фінансовим, матеріально-технічним, майновим і кадровим) та функціонуванням складної внутрішньої організаційної структури, що передбачає розподіл повноважень і управлінську ієрархію.

Набуття та реалізація правосуб'єктності СБУ пов'язується з дотриманням визначених законом принципів діяльності, які покликані забезпечити належний рівень виконання покладених на неї функцій і завдань із запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку. Умови

воєнного стану водночас актуалізують питання інституційної взаємодії та перерозподілу функціонального навантаження між суб'єктами публічної влади: окремі повноваження та завдання у сфері безпеки можуть реалізовуватися у взаємодії з іншими органами державної влади, зокрема місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та утвореними військовими адміністраціями, у межах їх законодавчо визначеної компетенції [46, с. 285].

Функціонально діяльність СБУ відображається у здійсненні таких напрямів публічно-управлінського впливу, як: забезпечення безпеки громадського порядку; забезпечення безпеки території країни, її цілісності та недоторканості; ефективність вжиття дій забезпечення оборони держави; забезпечення інформаційної безпеки; забезпечення екологічної безпеки та безпеки об'єктів критичної інфраструктури. Зазначений підхід є основою для встановлення змісту завдань та повноважень, що виконується СБУ у сфері державної безпеки.

Нормативні засади діяльності Служби безпеки України формуються системою профільних законодавчих і підзаконних актів, які визначають її правовий статус, компетенцію, організаційні засади функціонування, механізми контролю та нагляду. Базовим актом є Закон України «Про Службу безпеки України», який закріплює основоположні принципи діяльності СБУ, визначає структуру і систему служби, питання кадрового забезпечення, а також засади підконтрольності та наглядових процедур. Належне місце СБУ у секторі безпеки й оборони та її роль у гарантуванні національної безпеки визначаються Законом України «Про національну безпеку України», що задає концептуальні параметри державної безпекової політики.

Важливий блок правового регулювання охоплює спеціальні режими та функціональні напрями діяльності СБУ. Так, Закон України «Про державну таємницю» регламентує обіг інформації з обмеженим доступом та встановлює зобов'язання щодо забезпечення контролю за станом охорони державної таємниці у державних органах. Закон України «Про боротьбу з тероризмом»

закріплює статус СБУ як ключового суб'єкта у системі протидії тероризму та визначає правові засади взаємодії з іншими органами й міжнародними інституціями. Закони України «Про контррозвідувальну діяльність» та «Про оперативно-розшукову діяльність» встановлюють рамки застосування контррозвідувальних і оперативно-розшукових заходів, визначають права й обов'язки уповноважених суб'єктів, вимоги законності та відповідні соціально-правові гарантії співробітників. Окреме значення мають акти Президента України, зокрема укази, що регламентують порядок розроблення, виготовлення, придбання й застосування спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації та визначають координаційну роль СБУ у цій сфері.

Водночас слід зважати на те, що значна частина нормативно-правових актів і підзаконних документів, які деталізують порядок реалізації окремих повноважень СБУ, мають обмежений доступ з огляду на вимоги режиму секретності. Разом із тим практика воєнного стану засвідчила можливість і доцільність розвитку ефективних форм взаємодії між СБУ та громадськістю у протидії терористичним проявам, колабораційній діяльності, шпигунству та іншим загрозам, пов'язаним із діяльністю спеціальних служб держави-агресора.

Складність і багатоаспектність завдань СБУ зумовлюють розгалуженість нормативного регулювання, що відрізняє правову модель функціонування Служби від регламентації діяльності низки інших суб'єктів владних повноважень (органів прокуратури, Національної поліції, НАБУ тощо). Це, своєю чергою, актуалізує питання підвищення системності, узгодженості та передбачуваності правового поля. У науково-прикладному вимірі обґрунтованою видається потреба у подальшій систематизації та уніфікації нормативно-правового регулювання діяльності СБУ, зокрема шляхом кодифікаційного впорядкування відповідних норм і чіткого визначення у законі переліку та меж застосування гласних і негласних заходів, які використовуються для нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз

державній безпеці з дотриманням принципів законності, необхідності та пропорційності.

Відповідно до положень статті 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» організація діяльності у сфері запобігання правопорушенням, що створюють загрози державній безпеці, а також забезпечення цієї діяльності необхідними силами, засобами та ресурсами покладаються на Кабінет Міністрів України в межах визначеної законом компетенції. Зазначене положення підкреслює координаційну та управлінську роль Уряду у формуванні й реалізації державної політики протидії тероризму та інших безпекових загроз, зокрема шляхом узгодження діяльності уповноважених органів, визначення пріоритетів ресурсного забезпечення та створення організаційних умов для ефективного функціонування системи державної безпеки [107].

На думку О. Резніка, у межах реалізації економічної та фінансової функцій держави Служба безпеки України здійснює комплекс взаємопов'язаних напрямів діяльності, зокрема профілактичну, інформаційно-аналітичну, оперативно-розшукову та контррозвідувальну. Зазначені види діяльності орієнтовані на своєчасне виявлення, запобігання та розкриття правопорушень, об'єктом яких виступають національні інтереси у сфері економічного зростання й сталого розвитку держави. Такий підхід підкреслює превентивний і системний характер участі СБУ у забезпеченні економічної безпеки, що виходить за межі суто репресивних заходів і передбачає аналітичне супроводження управлінських рішень та нейтралізацію загроз економічній стабільності на ранніх етапах їх формування [164, с. 77-79].

Відповідно до статті 6 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» визначено правові підстави здійснення Службою безпеки України контррозвідувальної діяльності у сфері державної фінансової та економічної безпеки. Така діяльність допускається за наявності достатніх відомостей, що потребують перевірки із застосуванням спеціальних форм, методів і засобів, зокрема інформації про здійснення розвідувальної діяльності проти України

спеціальними службами іноземних держав, а також організаціями, окремими групами чи особами.

Окрім цього, підставами для контррозвідувальних заходів є наявність загроз посягань на державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України, вчинення або підготовка терористичних посягань, провадження терористичної діяльності, а також кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку. Закон також пов'язує здійснення контррозвідувальної діяльності з виконанням визначених завдань щодо контррозвідувального забезпечення економічного, інформаційного та науково-технічного потенціалу держави, оборонно-промислового і транспортного комплексів та їх об'єктів, національної системи зв'язку, Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства, військово-технічного співробітництва, а також дотримання міжнародних режимів нерозповсюдження [130].

Водночас на рівні чинного законодавства не встановлюється вичерпний перелік імперативних контррозвідувальних заходів, які Служба безпеки України зобов'язана застосовувати у процесі забезпечення належного виконання економічної функції держави як складової системи державної безпеки. Такий підхід зумовлює надання СБУ певного обсягу дискреційних повноважень у виборі форм і методів реагування на загрози фінансовій та економічній безпеці, що, своєю чергою, потребує підвищених гарантій законності та належного контролю за їх реалізацією.

З метою запобігання правопорушенням у сфері фінансової й економічної безпеки Служба безпеки України здійснює самостійно або у взаємодії з іншими правоохоронними та управлінськими органами публічної влади заходи оперативно-розшукового характеру. Відповідно до статті 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» такі заходи визначаються як система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних дій, що здійснюються із застосуванням оперативних і оперативно-технічних засобів. Саме комплексне використання зазначених інструментів дозволяє СБУ

виявляти, попереджати та нейтралізувати загрози економічній і фінансовій безпеці держави на ранніх стадіях їх виникнення [138].

У контексті забезпечення економічної безпеки держави особливої ваги набуває налагодження системної та інституційно узгодженої взаємодії Служби безпеки України з іншими спеціалізованими правоохоронними органами. Передусім ідеться про координацію діяльності з органами, наділеними повноваженнями у сфері управління арештованими активами та протидії економічним правопорушенням. Така міжвідомча взаємодія дозволяє забезпечити комплексний підхід до виявлення, документування й нейтралізації загроз фінансовій та економічній стабільності, мінімізувати ризики дублювання повноважень і підвищити ефективність використання наявних ресурсів. У результаті формується цілісна система реагування на правопорушення у сфері економічної безпеки, що поєднує аналітичні, превентивні та правозастосовні інструменти різних суб'єктів публічної влади [86]. Оцінювання вилученого й арештованого майна, а також інших активів покладається на Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами (АРМА) і здійснюється за зверненням органів досудового розслідування, органів прокуратури, спеціальних служб, у тому числі Служби безпеки України, а також суду. Зазначена діяльність провадиться у порядку, визначеному пунктом 3 частини першої статті 9 Закону України від 10 листопада 2015 року № 772-VIII, що встановлює правові підстави та процедурні вимоги до оцінки активів з метою забезпечення їх належного обліку, збереження та подальшого управління в інтересах держави [134].

Наступним функціональним напрямом діяльності Служби безпеки України є участь у забезпеченні екологічної складової державної безпеки, а також захисту стійкості й належного функціонування енергетичної інфраструктури як критично важливої підсистеми національної безпеки. В умовах воєнних і гібридних загроз саме енергетичний сектор набуває

підвищеної вразливості, а тому потребує посилених превентивних і захисних механізмів з боку компетентних органів.

Нормативне розуміння енергосистеми як об'єкта державного управління та безпекового захисту конкретизується підзаконними актами. Зокрема, Наказом Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 16 квітня 2014 року № 306 «Про внесення змін до Правил взаємовідносин між Державним підприємством “Національна енергетична компанія “Укренерго” та суб'єктами (об'єктами) електроенергетики в умовах паралельної роботи в складі Об'єднаної енергетичної системи України» енергосистема визначається як сукупність електростанцій, електричних і теплових мереж та інших об'єктів електроенергетики, об'єднаних спільним режимом виробництва, передачі та розподілу електричної й теплової енергії та територіально локалізованих у відповідному регіоні України. Водночас зазначається, що такі об'єкти підпорядковуються в частині централізованого диспетчерського (оперативно-технологічного) управління режимом роботи єдиній електроенергетичній системі ДП «НЕК “Укренерго”». Це визначення підкреслює системний характер енергетичної інфраструктури, її взаємозалежність і критичну значущість для безперервності життєзабезпечення держави та населення [110]. До повноважень Служби безпеки України належить забезпечення безпеки об'єктів критичної енергетичної інфраструктури, під якими розуміються об'єкти енергетичної сфери, необхідні для підтримання життєво важливих функцій суспільства, безпеки та добробуту населення. Виведення з ладу або руйнування таких об'єктів здатне спричинити істотні негативні наслідки для національної безпеки й оборони держави, навколишнього природного середовища, а також призвести до значних матеріальних збитків і людських жертв. Віднесення відповідних об'єктів до категорії критичної інфраструктури здійснюється у порядку, встановленому законодавством України, що зумовлює необхідність комплексного правового й організаційного підходу до їх захисту та охорони [148].

В умовах воєнного стану питання безпеки енергетичної інфраструктури набуло особливої гостроти, оскільки енергетичний сектор є одним із найбільш уразливих і водночас критично необхідних для функціонування держави та забезпечення базових потреб населення. У цій площині Служба безпеки України посідає важливе місце як суб'єкт, на який покладаються завдання із протидії загрозам, що мають як воєнний, так і гібридний, диверсійний та кібернетичний характер.

Зміст відповідної діяльності СБУ охоплює, насамперед, виявлення, стримання та нейтралізацію загроз і небезпек, спрямованих проти енергетичної та ядерної безпеки об'єктів критичної інфраструктури. Поряд із цим до пріоритетів належить зниження рівня вразливості критично важливих активів, об'єктів, систем і мереж шляхом посилення превентивних, контррозвідувальних та захисних заходів у координації з іншими суб'єктами сектору безпеки й оборони. Окремим функціональним блоком виступає мінімізація потенційних негативних наслідків інцидентів або несприятливих подій для критичної інфраструктури, що передбачає своєчасне реагування, інформаційно-аналітичний супровід, підтримку безперервності функціонування систем та зменшення ризиків масштабних техногенних, екологічних і соціальних наслідків [48].

В умовах воєнного стану істотно актуалізується проблема протидії правопорушенням, пов'язаним із колабораційною діяльністю, оскільки такі прояви безпосередньо посилюють ризики підривної діяльності та підвищують вразливість об'єктів критичної інфраструктури. У цьому контексті запобіжна діяльність у безпековій сфері об'єктивно потребує застосування комплексу організаційно-правових і оперативних заходів, спрямованих на недопущення диверсій, терористичних посягань, а також на підвищення стійкості функціонування критично важливих систем. Значущим елементом такої політики є забезпечення протидронового та протиракетного захисту об'єктів критичної інфраструктури у взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки й оборони та з урахуванням режимних вимог охорони відповідних об'єктів.

Стратегія запобігання правопорушенням, що посягають на енергетичну систему та об'єкти критичної енергетичної інфраструктури, має формуватися як на загальнодержавному рівні, так і на рівні регіонів, передусім тих, що зазнають найбільш інтенсивного воєнного впливу з боку держави-агресора. Така багаторівнева модель дозволяє поєднати уніфіковані стандарти безпеки з адаптивними регіональними планами реагування, що враховують локальні ризики, конфігурацію мереж і специфіку критичних активів.

У межах зазначеного підходу до компетенції Служби безпеки України належить реалізація комплексу контррозвідувальних, контрдиверсійних та антитерористичних заходів, орієнтованих на захист об'єктів критичної інфраструктури. Водночас слід враховувати, що енергетичний сектор України функціонує в умовах наявності системних проблем, значна частина яких має історичний характер і була сформована ще в радянський період, а в подальшому не отримала належного вирішення протягом років незалежності, зокрема до початку повномасштабної агресії. Наявність таких проблем визнавалася і на рівні стратегічних документів держави, зокрема Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, що додатково підкреслює необхідність системного посилення інституційної спроможності та правових механізмів захисту енергетичної інфраструктури [151].

Забезпечення енергетичної безпеки органічно пов'язане із вжиттям превентивних заходів проти правопорушень, що посягають на інформаційну безпеку об'єктів критичної інфраструктури. У сучасних умовах функціонування енергетичного сектору є технологічно залежним від інформаційно-комунікаційних систем, автоматизованих систем управління, диспетчеризації та телеметрії, а отже будь-яке несанкціоноване втручання в інформаційні ресурси, канали зв'язку чи цифрові контури управління здатне трансформуватися у прямі загрози стабільності енергопостачання, безпеці населення та національній стійкості держави. Саме тому запобігання правопорушенням у сфері інформаційної безпеки критичної інфраструктури

має розглядатися як невід’ємний елемент загальної системи гарантування енергетичної безпеки.

Розвиток нормативно-правового забезпечення обігу інформації та формування засад інформаційної безпеки в Україні пов’язується насамперед із прийняттям комплексу базових і спеціальних законодавчих актів. Важливе місце серед них посідає Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року, який заклав фундаментальні підходи до правового режиму інформації, визначив загальні принципи інформаційних відносин, права та обов’язки суб’єктів, а також окреслив засади захисту інформації та відповідальності за порушення законодавства в інформаційній сфері. У сукупності ці положення створили вихідні правові передумови для подальшої спеціалізації нормативного регулювання, у тому числі щодо захисту інформаційних ресурсів і систем, що забезпечують функціонування критичної інфраструктури [129].

Тимчасова окупація частини території України та пов’язані з нею гібридні впливи з боку російської федерації об’єктивно актуалізували потребу в посиленні інформаційної безпеки держави й усуненні виявлених уразливостей інформаційного простору. Вказані обставини зумовили перегляд підходів до організації державної інформаційної політики, зокрема в частині створення інституційних і технологічних інструментів оперативного інформування населення, протидії дезінформаційним кампаніям та забезпечення стійкості комунікацій у кризових умовах.

Відповідні пріоритети були відображені, зокрема, в Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України”» № 405/2014. У межах цього нормативного акта акцентовано на необхідності запровадження та функціонування спеціальних публічних інформаційних ресурсів і сервісів як елементів організаційного забезпечення державної політики у сфері національної безпеки. Такі ресурси мають виконувати, зокрема,

комунікативну та превентивну функції: забезпечувати офіційне, своєчасне й верифіковане інформування, підвищувати стійкість суспільства до інформаційних впливів і підтримувати координацію дій у ситуаціях підвищеної безпекової напруженості [149;101;67].

У сфері забезпечення інформаційної безпеки Служба безпеки України реалізує завдання комплексного контррозвідувального захисту інформаційного та кібернетичного вимірів національної безпеки. Такий захист має системний характер і спрямовується на своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізацію загроз, що виникають у цифровому середовищі, з урахуванням їхнього гібридного характеру та потенційної здатності спричиняти масштабні наслідки для функціонування державних інституцій і критичної інфраструктури.

Пріоритетні завдання СБУ на цьому напрямі включають протидію кібертероризму та кібершпигунству, що становлять безпосередню загрозу державним інтересам і можуть бути інструментом підривної діяльності іноземних акторів. Важливим елементом є також розслідування кіберінцидентів і кібератак, спрямованих проти державних електронних інформаційних ресурсів, включно з їх документуванням, атрибуцією та забезпеченням реагування у межах компетенції. Окремий блок завдань пов'язаний із протидією проведенню ворожих спеціальних інформаційних операцій, які спрямовані на дестабілізацію суспільно-політичної ситуації, підрив довіри до інститутів державної влади та створення умов для ухвалення рішень під зовнішнім впливом [37].

Для зміцнення колективної кіберстійкості Служба безпеки України розвиває міжнародну кооперацію з партнерськими структурами держав ЄС і НАТО, а також підтримує професійну взаємодію з експертним середовищем у сфері інформаційних технологій. Такий формат співпраці дає змогу узгоджувати підходи до реагування на кіберінциденти, обмінюватися технічною та аналітичною інформацією й підвищувати сумісність процедур захисту критичних цифрових ресурсів.

Поряд із кібернетичними загрозами істотного значення набуває протидія інформаційно-психологічним операціям, інтенсивність яких з боку російських спеціальних служб системно зростає. Їхня цільова спрямованість пов'язується з дискредитацією внутрішньої та зовнішньої політики України, підривом міжнародної підтримки, поляризацією суспільства, провокуванням панічних настроїв і зниженням довіри до державних інституцій. Поширення маніпулятивних повідомлень і дезінформаційних наративів здійснюється через мережі підконтрольних інформаційних ресурсів та афілійованих комунікаторів, що є типовою ознакою гібридного характеру сучасної агресії.

У межах захисту інформаційного простору СБУ застосовує правові та організаційно-технічні механізми припинення діяльності інфраструктур, що використовуються для масового поширення дезінформації (зокрема мереж бот-акаунтів та ресурсів, орієнтованих на антиукраїнську пропаганду), а також здійснює документування протиправних дій осіб, які поширюють ворожі наративи. Реагування відбувається у правових формах, передбачених кримінальним законодавством і процесуальними процедурами, із дотриманням вимог законності та належних гарантій прав людини.

Важливою складовою сучасної моделі кіберзахисту є залучення суспільства до повідомлення про підозрілу активність і потенційні інформаційні інциденти через спеціальні комунікаційні канали. Такі механізми громадської участі доцільно розглядати як елемент превенції та підвищення ситуаційної обізнаності, однак їх використання має здійснюватися з урахуванням режимних обмежень, недопущення розголошення інформації з обмеженим доступом і мінімізації ризиків поширення неперевіраних відомостей.

Загалом, у період воєнного стану взаємодія правоохоронних органів і спеціальних служб у безпековій сфері набуває комплексного характеру та має забезпечувати узгоджене виконання завдань із протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам, включно з організованими формами злочинності та

терористичними проявами, а також із підтримання громадської безпеки і правопорядку. При цьому превентивні заходи мають застосовуватися пропорційно ризикам, у межах компетенції відповідних суб'єктів та з обов'язковим дотриманням стандартів верховенства права.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про Службу безпеки України» у структурі Служби безпеки України функціонує Антитерористичний центр, основним призначенням якого є організація та проведення антитерористичних операцій, а також координація діяльності інших суб'єктів, уповноважених на здійснення протидії тероризму або залучених до реалізації відповідних заходів. Антитерористичний центр має статус постійно діючого органу при Службі безпеки України, що забезпечує узгодженість і комплексність дій у сфері боротьби з терористичними загрозами.

Згідно з пунктом 1 Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи, які діють при регіональних органах Служби безпеки України, на нього покладається координація заходів, спрямованих на запобігання терористичним актам та їх припинення. Особливу увагу у діяльності Центру приділено нейтралізації загроз, що можуть бути спрямовані проти державних діячів, об'єктів критичної інфраструктури, а також проти життя і здоров'я значної кількості осіб. Таким чином, Антитерористичний центр виступає ключовим елементом інституційного механізму забезпечення антитерористичної безпеки держави та міжвідомчої координації у цій сфері [124;152].

Реалізація повноважень Служби безпеки України здійснюється в межах системної інформаційної взаємодії з іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також із інститутами громадянського суспільства. Така взаємодія охоплює обмін відомостями, координацію дій, узгодження процедур реагування на загрози, формування спільних превентивних механізмів і забезпечення належного рівня публічної комунікації в частині, що не становить інформації з обмеженим доступом. Її значення полягає у підвищенні ефективності виконання безпекових завдань,

мінімізації дублювання функцій та забезпеченні цілісності державної політики у сфері національної безпеки.

Поряд із внутрішньодержавним виміром, діяльність Служби безпеки України передбачає розвиток міжнародного співробітництва, що реалізується через встановлення і підтримання контактів із компетентними органами та представниками спеціальних служб іноземних держав. У межах таких комунікацій забезпечуються правові та організаційні передумови для обміну інформацією, координації протидії транснаціональним загрозам (зокрема тероризму, кібератакам, незаконному обігу небезпечних засобів, розвідувально-підбивної діяльності), а також узгодження спільних підходів до запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, з урахуванням норм міжнародного права та договірної бази співпраці [33, с. 101-103].

Зокрема, відповідно до положень статті 16 Закону України «Про Службу безпеки України» передбачено, що з метою виконання покладених на неї завдань Служба безпеки України наділяється правом установлювати контакти з органами безпеки іноземних держав та здійснювати з ними взаємодію на основі норм міжнародного права, а також відповідних міжнародних договорів і угод. Таке нормативне закріплення формує правову основу для розвитку міжнародного безпекового співробітництва та участі СБУ у спільних заходах із протидії транснаціональним загрозам.

Водночас у статті 17 Закону України «Про Службу безпеки України» визначено, що взаємодія з іншими правоохоронними органами є складовою компетенції окремих структурних підрозділів Служби, зокрема Управління державної охорони вищих посадових осіб України, а також здійснюється у взаємодії з митними органами. Така співпраця реалізується у порядку, встановленому законодавством України, з урахуванням положень міждержавних актів і міжнародних договорів, що забезпечує узгодженість дій суб'єктів безпекового сектору в межах національної та міжнародної правової системи [35, с.113–114;152].

Набуття та реалізація правосуб'єктності Служби безпеки України пов'язуються з дотриманням визначених законом принципів її діяльності, які забезпечують належний рівень виконання покладених на СБУ функцій і завдань у сфері запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку. Саме принципи законності, підзвітності, пропорційності та поваги до прав і свобод людини формують нормативні межі здійснення владних повноважень СБУ й одночасно виступають умовами легітимності її діяльності в публічно-управлінських правовідносинах.

В умовах воєнного стану, з огляду на підвищену інтенсивність загроз і необхідність оперативного реагування, окремі завдання у безпековій сфері можуть реалізовуватися у взаємодії або шляхом делегування відповідних функцій іншим носіям публічної влади – органам місцевої виконавчої влади, органам місцевого самоврядування та утвореним військовим адміністраціям – у межах їх законодавчо визначеної компетенції. Такий підхід має забезпечувати безперервність публічного управління й стійкість держави, однак потребує чіткого нормативного визначення обсягу делегованих повноважень, процедур координації та механізмів контролю, аби зберігався баланс між ефективністю безпекових заходів і гарантіями верховенства права. [46, с. 285].

Принципи діяльності Служби безпеки України становлять нормативно-ціннісну основу її функціонування як суб'єкта владних повноважень у сфері державної безпеки та визначають межі й стандарти реалізації компетенції. Вони закріплюються у законодавстві та слугують орієнтиром для прийняття управлінських і процесуальних рішень, забезпечуючи легітимність, передбачуваність і контрольованість діяльності СБУ.

Базовим є принцип законності, відповідно до якого СБУ здійснює повноваження виключно в межах Конституції та законів України. З ним тісно пов'язаний принцип поваги до прав і свобод людини і громадянина, що зобов'язує СБУ діяти з дотриманням конституційних гарантій та міжнародних стандартів прав людини, забезпечуючи баланс між безпековими потребами

держави та недопущенням непропорційного втручання у права особи. Ефективність виконання завдань забезпечується принципом професіоналізму, який передбачає належний рівень спеціальної підготовки, компетентності та доброчесності персоналу.

Визначальним для демократичного характеру функціонування спецслужби є принцип політичної нейтральності, що виключає втручання СБУ у політичну конкуренцію та зумовлює ухвалення рішень виключно на підставі закону, а не політичної доцільності. Принципи гласності та підзвітності конкретизують вимогу демократичного контролю: СБУ має інформувати суспільство про свою діяльність у межах, сумісних із режимом охорони таємниці, та бути підзвітною уповноваженим органам державної влади відповідно до встановлених процедур.

Організаційною основою функціонування СБУ виступають принципи централізованого керівництва й єдиноначальності, що забезпечують цілісність управління, узгодженість дій та ефективну координацію підрозділів на всій території України. Водночас виконання безпекових завдань об'єктивно потребує принципу співпраці та взаємодії – як із державними органами та правоохоронними структурами, так і з інститутами громадянського суспільства та міжнародними партнерами, що є необхідним для протидії транснаціональним і гібридним загрозам.

Невід'ємним є принцип конфіденційності та захисту державної таємниці, який визначає обов'язок СБУ забезпечувати режим охорони інформації з обмеженим доступом та запобігати її розголошенню. Нарешті, принципи оперативності й своєчасності передбачають здатність СБУ швидко реагувати на загрози національній безпеці та застосовувати необхідні заходи для їх нейтралізації. Сукупно ці принципи формують нормативну «рамку» діяльності СБУ, орієнтовану на ефективний захист суверенітету й територіальної цілісності України за одночасного дотримання стандартів верховенства права та прав людини.

Визначена у статті 3 Закону України «Про Службу безпеки України» система основоположних засад діяльності цього спеціального органу публічної влади, з огляду на сучасні безпекові виклики та трансформацію підходів до функціонування сектору безпеки, потребує подальшого концептуального розвитку. Зокрема, доцільним є її доповнення принципом ефективності діяльності та застосованих заходів впливу, а також принципом співмірності (пропорційності) правообмежувальних заходів, що застосовуються до учасників правовідносин. Такі заходи мають відповідати характеру, інтенсивності та реальності загроз державній безпеці як з боку зовнішніх втручань, так і внутрішньодержавних деструктивних процесів.

З урахуванням наведеного пропонується внести зміни до статті 3 Закону України «Про Службу безпеки України», доповнивши її новою частиною четвертою такого змісту:

«Вжиття контррозвідувальних та оперативно-розшукових заходів у сфері забезпечення державної безпеки має здійснюватися з дотриманням засад ефективності та співмірності» (див. додаток Б).

Беручи до уваги обґрунтовані вище положення, авторський підхід до вдосконалення системи принципів діяльності Служби безпеки України доцільно нормативно закріпити шляхом викладення статті 3 профільного закону в оновленій редакції, яка б відображала сучасні стандарти демократичного врядування у сфері безпеки, верховенства права та захисту прав людини. Запропонована редакція статті 3 забезпечує комплексне поєднання традиційних організаційно-функціональних засад діяльності СБУ з новими аксіологічними орієнтирами, що спрямовані на підвищення результативності безпекової діяльності та недопущення непропорційного втручання держави у сферу прав і свобод особи.

Отже, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що діяльність Служби безпеки України має багатофункціональний і комплексний характер та ґрунтується на обов'язковому дотриманні визначених законодавством принципів, засад і меж повноважень. Ефективність реалізації СБУ завдань у

сфері запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, безпосередньо залежить від чіткості нормативного регулювання, узгодженості правових приписів і передбачуваності правозастосовної практики.

У цьому контексті об'єктивно актуалізується потреба в активізації систематизаційної правотворчої діяльності, спрямованої на впорядкування та певну універсалізацію розгалуженого масиву чинного законодавства, яке регламентує здійснення оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності. Такий підхід сприятиме підвищенню правової визначеності, усуненню нормативних колізій і дублювання повноважень, а також забезпеченню балансу між вимогами державної безпеки та дотриманням стандартів верховенства права й захисту прав людини.

2.2. Стадії адміністративно-деліктного провадження у справах, що розглядаються Службою безпеки України

Особливе значення для забезпечення законності при притягненні правопорушників до адміністративної відповідальності має суворе дотримання визначеної законом процедури провадження [24]. Діяльність учасників такого провадження розвивається у часі як послідовна низка взаємопов'язаних процесуальних дій – увесь процес складається з кількох фаз (стадій). Стадія провадження – це відносно самостійна частина адміністративного процесу, що поряд із загальними завданнями має притаманні лише їй цілі й особливості, відрізняючись від інших колом учасників, характером дій та юридичним значенням результатів [544, с. 145]. Аналіз юридичної літератури свідчить, що класично виділяють чотири основні стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення: 1) порушення справи; 2) розгляд справи; 3) оскарження (перегляд) постанови; 4) виконання постанови [177].

Порушення справи є початковою стадією адміністративно-деліктного провадження. Її зміст охоплює комплекс першочергових процесуальних дій, що створюють передумови для подальшого розгляду справи по суті [6]. На

цьому етапі встановлюються обставини вчинення правопорушення, особа правопорушника, збираються й фіксуються первинні докази тощо. Підставою для початку провадження є наявність інформації про ознаки адміністративного проступку. Законодавство передбачає конкретні приводи (джерела інформації) для порушення справи, зокрема: 1) заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб чи громадян (у тому числі свідків, потерпілих); 2) повідомлення у засобах масової інформації; 3) безпосереднє виявлення уповноваженою посадовою особою ознак правопорушення [180]. Саме з моменту фіксації правопорушення уповноваженим органом або отримання ним відповідного повідомлення виникає адміністративно-деліктне провадження.

Ключовим процесуальним актом на стадії порушення справи є складення протоколу про адміністративне правопорушення. Протокол фіксує обставини проступку, дані про правопорушника, зміст адміністративного обвинувачення та інші відомості, передбачені ст. 256 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Для СБУ ця процедура має свою специфіку, визначену як КУпАП, так і відомчими нормативними актами. Уповноважені посадові особи органів СБУ наділені правом складати протоколи про адміністративні правопорушення, віднесені законом до компетенції Служби безпеки України, а також вживати пов'язані заходи забезпечення провадження – проводити особистий огляд, огляд речей, вилучати речі і документи тощо [180]. Відповідно до ст. 255 КУпАП, посадовці СБУ мають право складати протоколи щодо правопорушень у сфері державної та інформаційної безпеки, зокрема: незаконного зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (ст. 195-5 КУпАП), порушення законодавства про державну таємницю (ст. 212-2 КУпАП), порушення порядку обліку, зберігання і використання документів, що містять службову інформацію (ст. 212-5 КУпАП), незаконного доступу до інформаційних систем чи виготовлення копій баз даних (ст. 212-6 КУпАП) тощо[8, 9]. Таким чином, СБУ уповноважена ініціювати адміністративні

провадження саме за тими складами правопорушень, які законодавець відніс до її відання з огляду на особливу компетенцію цього правоохоронного органу.

Після складання протоколу та здійснення першочергових дій матеріали адміністративної справи передаються на розгляд компетентному органу (посадовій особі), уповноваженому винести рішення по суті. Стадія порушення справи фактично завершується в момент, коли зібрані матеріали належним чином оформлені і готові для наступної стадії – розгляду справи по суті. Важливо підкреслити, що вже на цьому початковому етапі мають бути дотримані основоположні принципи провадження – законність, об'єктивність, забезпечення прав особи, яка притягається до відповідальності. Недоліки при фіксації правопорушення чи складенні протоколу (наприклад, відсутність необхідних даних, процесуальні порушення) можуть в подальшому призвести до визнання провадження незаконним або до закриття справи. Таким чином, порушення справи є фундаментальною стадією, що визначає подальшу якість всього провадження.

Докази в адміністративно-деліктному провадженні – це будь-які фактичні дані, на підставі яких уповноважений орган встановлює наявність або відсутність правопорушення, винність конкретної особи та інші обставини справи [49]. На стадії збирання доказів відбувається документування і попереднє дослідження всіх обставин, що мають значення для справи. Хоча збір доказів розпочинається фактично з моменту виявлення правопорушення і є складовою частиною початкової стадії, доцільно виділити цей елемент окремо, з огляду на його важливість. Повнота і достовірність доказової бази безпосередньо впливає на обґрунтованість підсумкового рішення.

До доказів у справах, що розглядаються СБУ, можуть належати: пояснення правопорушника і свідків; письмові документи (акти перевірок, довідки, службова кореспонденція тощо); речові докази (предмети або носії інформації, вилучені у зв'язку з правопорушенням); висновки експертів та спеціалістів (наприклад, щодо віднесення певних відомостей до державної

таємниці, технічних характеристик спеціальних пристроїв тощо). Орган (посадова особа) СБУ оцінює зібрані докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному дослідженні усіх обставин справи [49]. Закон (ст. 252 КУпАП) забороняє використання недопустимих доказів, тобто отриманих з порушенням встановленого порядку – це забезпечує захист прав особи та законність процесу.

Служба безпеки України наділена спеціальними повноваженнями щодо отримання і закріплення доказів у справах своєї компетенції. Зокрема, як зазначалося, посадові особи СБУ мають право проводити особистий огляд правопорушника, огляд його речей, вилучення речей і документів, що можуть мати значення доказів [49]. Такі заходи забезпечення провадження проводяться відповідно до глави 20 КУпАП та з дотриманням процесуальних гарантій (складається протокол огляду або робиться відмітка в основному протоколі, присутні поняті тощо). Наприклад, при виявленні незаконно утримуваного пристрою для зняття інформації (ст. 195-5 КУпАП) співробітник СБУ вилучає цей пристрій, опечатує його і фіксує в протоколі як речовий доказ. Або у разі порушення порядку захисту секретних документів (ст. 212-2 КУпАП) можуть вилучатися документи, що зберігалися з порушеннями, для подальшого долучення до матеріалів справи.

Зібрані докази підлягають ретельному аналізу ще до передачі справи на розгляд. Посадова особа СБУ, яка оформлює матеріали, повинна переконатися, що всі необхідні докази зібрано законним шляхом, їх достатньо для обґрунтування складу правопорушення, а обставини не містять неясностей. Якщо якихось доказів бракує – наприклад, не опитані важливі свідки чи не проведено потрібну експертизу – на цьому підготовчому етапі слід провести відповідні додаткові процесуальні дії. Належним чином оформлені та зібрані докази створюють основу для об'єктивного і справедливого розгляду справи по суті в наступній стадії.

Розгляд справи про адміністративне правопорушення є центральною стадією адміністративно-деліктного провадження [6]. Саме на цьому етапі компетентний орган здійснює всебічне вивчення обставин справи, дає правову оцінку діям правопорушника та вирішує питання про притягнення до відповідальності або звільнення від неї. У контексті Служби безпеки України розгляд справ здійснюється, як правило, уповноваженими посадовими особами СБУ, яким закон надав юрисдикцію щодо відповідних адміністративних проступків. Таким посадовим особам належить право не тільки складати протоколи, але й виносити постанови у справах, підвідомчих СБУ (наприклад, начальники підрозділів або інші керівники, визначені внутрішніми розпорядчими актами СБУ)[8]. Важливо, що орган СБУ при розгляді справи діє як колегіальний чи одноособовий юрисдикційний орган, фактично виконуючи функцію адміністративного судочинства у позасудовому порядку.

Процедура розгляду регламентована нормами КУпАП (глави 18–22) та включає декілька послідовних дій. Місце і строки розгляду: справа про адміністративне правопорушення розглядається зазвичай за місцем його вчинення або в місці виявлення, якщо інше не встановлено законом (ст. 276 КУпАП). Строк розгляду – не пізніше 15 днів з дня одержання органом, уповноваженим розглядати справу, протоколу та інших матеріалів (якщо правопорушник не був під вартою). Справу розглядають у присутності особи, яка притягується до адміністративної відповідальності; за її відсутності – лише у виняткових випадках, коли є дані про своєчасне сповіщення і від особи не надійшло клопотання про відкладення (ст. 268 КУпАП) [158]. На практиці орган СБУ викликає порушника повісткою або листом із зазначенням місця і часу розгляду. Якщо особа не з'явилась без поважних причин, справу можуть розглянути заочно, але це небажано, оскільки обмежує право на захист.

Права учасників: особа, яку притягають до відповідальності, має право знайомитися з матеріалами справи, надавати пояснення, докази, заявляти клопотання, користуватися правовою допомогою адвоката, виступати рідною

мовою та користуватися послугами перекладача (ст. 268 КУпАП). У разі необхідності до розгляду можуть залучатися свідки, потерпілі (якщо є конкретна потерпіла сторона), експерти, перекладачі. Представники особи (адвокат) або законні представники теж допускаються. Посадова особа СБУ, розглядаючи справу, зобов'язана забезпечити рівність прав сторін, повно і об'єктивно з'ясувати обставини. В ході засідання оголошується, яка справа розглядається, встановлюється особа правопорушника, роз'яснюються його права та обов'язки, потім досліджуються докази: зачитується протокол, заслуховуються пояснення особи, показання свідків, висновки експертів, оглядаються речові докази тощо. Усі факти підлягають перевірці та оцінці в їх сукупності.

Особливості розгляду справ органами СБУ: з огляду на специфіку підвідомчих СБУ правопорушень, часто вони стосуються режимних питань (таємна інформація, спеціальні пристрої, військова дисципліна). Тому розгляд таких справ може мати певні особливості. Приміром, при розгляді справи про порушення законодавства про державну таємницю (ст. 212-2 КУпАП) посадова особа СБУ повинна перевірити наявність допуску у порушника до державної таємниці, характер секретної інформації, обставини її розголошення або невжиття заходів охорони. Можливо, доведеться заслухати представника режимно-секретного органу установи, де сталося порушення. Військові адміністративні правопорушення (ст. 172-10 – 172-17 КУпАП), що їх можуть вчинити військовослужбовці СБУ, зазвичай розглядаються безпосередньо командиром (начальником) відповідного підрозділу СБУ. Так, за самовільне залишення місця служби чи невиконання наказу (ст. 172-11, 172-10) рішення про накладення стягнення може приймати керівник підрозділу СБУ, в якому проходить службу правопорушник. Такі нюанси обумовлені особливим статусом СБУ як спеціального правоохоронного органу з військовими формуваннями. Втім, при всіх особливостях, загальні засади провадження залишаються чинними: об'єктивність, неупередженість, дотримання прав людини та відповідність розгляду вимогам закону.

По завершенні розгляду справи уповноважений орган СБУ переходить до ухвалення підсумкового рішення – постанови. Розгляд справи і винесення рішення тісно пов'язані, і в теорії адміністративного процесу їх інколи об'єднують в одну стадію провадження [6]. У даному ж дослідженні для детальнішого аналізу ми розмежовуємо етап розгляду (як процес аналізу матеріалів і слухання сторін) та етап винесення постанови (як оформлення рішення за результатами розгляду).

Постанова у справі про адміністративне правопорушення – це владний правовий акт, який виносить компетентний орган (посадова особа) за результатами розгляду, і яким вирішується питання по суті: визнання особи винною у вчиненні правопорушення чи закриття справи без накладення стягнення. Дана стадія є логічним завершенням юрисдикційного розгляду і має ключове значення, адже саме рішення впливає на права та обов'язки особи. Постанова набуває сили індивідуального правозастосовчого акта, обов'язкового до виконання.

Зміст постанови детально регламентовано ст. 283 КУпАП. Зокрема, постанова повинна містити: найменування органу (посадової особи), який виніс постанову; дату і місце розгляду; відомості про особу, щодо якої розглядалась справа; опис обставин, встановлених при розгляді; посилання на нормативний акт, що передбачає відповідальність; рішення по суті (визнання винним чи інше); обрану санкцію (вид і розмір адміністративного стягнення або рішення про звільнення від відповідальності); вирішення питання про речові докази (наприклад, про конфіскацію або повернення вилучених предметів); порядок і строк оскарження постанови [158]. Важливо, щоб у мотивувальній частині постанови були відображені аналіз доказів та обґрунтування зроблених висновків – це демонструє неупередженість і законність рішення.

За результатами розгляду посадова особа СБУ може прийняти одне з двох головних рішень: 1) про накладення адміністративного стягнення (штраф, попередження, конфіскація предмета, позбавлення спеціального

права, адміністративний арешт тощо – залежно від санкції статті КУпАП) або 2) про закриття справи. Підставами для закриття провадження без санкції можуть бути, зокрема: відсутність події або складу правопорушення, дія крайньої необхідності, неосудність особи, закінчення строків притягнення до відповідальності, передача матеріалів на розгляд громадської організації або колективу (ст. 284 КУпАП). У практиці СБУ чимала частина справ завершується накладенням грошових штрафів. Приміром, порушення законодавства про державну таємницю (ч.1 ст. 212-2) тягне штраф для громадян від 10 до 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [49], і постановою по справі конкретизується точний розмір штрафу в межах санкції з урахуванням обставин. За більш серйозні проступки для військовослужбовців СБУ (як-от невиконання наказу) може застосовуватися дисциплінарний батальйон або арешт на гауптвахті до 10 діб – такі стягнення теж оформлюються постановою (або постановою командира, або постановою суду, якщо вимагає закон). Постанова оголошується негайно після її винесення. Копія постанови вручається порушникові під підпис або надсилається рекомендованим листом протягом трьох днів (щоб особа могла своєчасно скористатися правом на оскарження).

Слід зауважити, що стадія винесення постанови фактично завершує основне (центральне) провадження [6], але не завершує весь процес у справі. Постанова може бути реалізована (виконана) добровільно, або ж переглянута в порядку контролю (оскарження) – залежно від подальшого розвитку подій. Проте на етапі ухвалення рішення надзвичайно важливо, щоб воно було законним, обґрунтованим і справедливим. Це є запорукою як захисту прав людини, так і ефективності діяльності СБУ у сфері адміністративної юрисдикції.

Стадія оскарження постанови (або її перегляду в порядку контролю) є факультативною, оскільки не кожна постанова оскаржується чи опротестовується [6]. Тим не менш, вона відіграє критично важливу роль у забезпеченні гарантій захисту прав громадян і контролю законності дій

адміністративних органів, включно з СБУ. Право на оскарження рішення у справі про адміністративне правопорушення забезпечене КУпАП та Конституцією України (право на судовий захист).

Відповідно до ст. 287 КУпАП, постанова по справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржена особою, яку притягнуто до відповідальності, її захисником чи законним представником, а також потерпілим (якщо такий є у справі) протягом десяти днів з дня винесення постанови. Законодавство встановлює стислий строк – 10 днів з моменту винесення постанови – для подання скарги [91]. Цей строк покликаний забезпечити оперативність перегляду, водночас він відраховується від дати отримання копії постанови на руки порушником (щоб не порушувати право на оскарження, якщо копію вручено із запізненням). Пропущений з поважних причин строк може бути поновлено органом, уповноваженим розглядати скаргу.

Скарга на постанову, винесену посадовою особою СБУ, може бути подана або до вищестоящего органу (посадової особи) СБУ, або безпосередньо до суду (місцевого загального суду за місцем розгляду справи). Така альтернатива передбачена КУпАП. На практиці частіше застосовується судовий порядок оскарження, оскільки він забезпечує незалежний розгляд. Вищестояще керівництво СБУ також має повноваження скасувати або змінити постанову нижчої посадової особи після внутрішнього перегляду, що є формою адміністративного контролю. Крім того, прокурор відповідно до ст. 289 КУпАП раніше мав право вносити протест на постанову, якщо вбачав у ній порушення закону. Нині, після реформування прокуратури, механізм прокурорського реагування трансформовано – прокурор може звернутися до суду з адміністративним позовом про скасування постанови, але фактично на практиці нагляд здійснюється через участь прокурора у розгляді окремих категорій справ.

Подання скарги зупиняє виконання постанови (ст. 291 КУпАП) до набрання рішенням за скаргою законної сили. Скарга повинна бути розглянута

у найкоротший строк, максимум 15 днів з дня надходження [91] (а по справах з адміністративним арештом або конфіскацією – протягом 3 днів, оскільки такі стягнення вимагають негайності). Орган або суд, який переглядає постанову, вправі: залишити рішення без змін, а скаргу без задоволення; скасувати постанову та закрити справу; скасувати постанову і надіслати справу на новий розгляд; змінити міру стягнення в межах, передбачених санкцією (але не погіршуючи становище особи). Зокрема, якщо громадянин оскаржив постанову начальника відділу СБУ про штраф за ст. 212-6 КУпАП, суд під час перегляду перевіряє законність притягнення – чи доведено сам факт незаконного доступу до систем, чи правильно оформлено матеріали, чи відповідає розмір штрафу обставинам. У разі виявлення порушень (недостатність доказів, процесуальні помилки) суд може скасувати постанову СБУ. Натомість, якщо все було законно, скаргу залишають без задоволення, і штраф належить сплатити.

Варто підкреслити, що ефективний механізм оскарження є важливим чинником стримування можливих зловживань та помилок при притягненні до адміністративної відповідальності. Для самого ж СБУ як правоохоронного органу це можливість коригувати практику – аналіз скасованих судом постанов дозволяє виявити системні недоліки (пробіли в доказовій базі, невірну кваліфікацію тощо) і вжити заходів для їх усунення в майбутньому (провести службові перевірки, підвищити кваліфікацію співробітників). Таким чином, стадія перегляду рішень виконує гарантійну і превентивну функції, довершуючи гарантії об'єктивності адміністративно-деліктного процесу.

Виконання постанови про накладення адміністративного стягнення – завершальна стадія провадження, що має на меті реальне втілення рішення у життя. Суть і важливість цієї стадії полягають у кінцевій реалізації винесеної постанови про стягнення [6]. Адміністративна санкція повинна бути виконана своєчасно і в порядку, встановленому законом, інакше весь попередній процес втратить практичний сенс.

Постанова, яка не була оскаржена у встановлений строк (або залишена в силі за результатами оскарження), набирає законної сили і підлягає виконанню. Відповідальність за організацію виконання несе орган, що виніс постанову, хоча сам механізм виконання може включати інші служби. У випадку штрафів СБУ зазвичай видає порушнику платіжні реквізити і контролює добровільну сплату. Законом встановлено 15-денний строк добровільної сплати штрафу з моменту вручення постанови (якщо інше не визначено постановою суду). Якщо штраф не сплачено добровільно, постанову скеровують до органів Державної виконавчої служби для примусового стягнення (стягнення штрафу здійснюється шляхом виконавчого провадження, до суми штрафу додаються витрати на примусове виконання). У разі накладення стягнення у виді конфіскації предметів – посадові особи СБУ забезпечують передачу вилучених речей у власність держави відповідно до встановлених процедур (через виконавчу службу або інші уповноважені органи). Якщо було застосовано позбавлення спеціального права (наприклад, права доступу до державної таємниці чи права керування транспортом – хоча останнє не типово для СБУ) – відповідний орган виконує це рішення, вилучаючи посвідчення чи анулюючи допуск.

Особливий порядок виконання передбачений для такого суворого стягнення, як адміністративний арешт (до 15 діб) або арешт з утриманням на гауптвахті (для військовослужбовців строком до 10 діб). Постанова про застосування арешту підлягає негайному виконанню органами Національної поліції (для цивільних) або відповідними військовими структурами (для військовослужбовців СБУ, ймовірно, через відповідні служби режиму та охорони СБУ чи Військову службу правопорядку). Практично, співробітники СБУ передають особу, піддану адміністративному арешту, до ізолятора тимчасового тримання або на гауптвахту для відбування покарання. Хоча випадки застосування арешту в підвідомчих СБУ справах поодинокі (більшість таких справ – штрафи), готовність механізму для його виконання є частиною забезпечення невідворотності покарання.

Завершення виконання стягнення фіксується у відповідних документах. Після сплати штрафу або реалізації іншого стягнення матеріали справи, як правило, повертаються до органу СБУ, що виніс постанову, для відмітки про виконання. Невиконання постанови тягне додаткові заходи: скажімо, ухилення від сплати штрафу може призвести до стягнення в судовому порядку або до накладення пені, а злісне невиконання – навіть до кримінальної відповідальності (за ст. 382 Кримінального кодексу України, у разі невиконання рішення суду). Таким чином, стадія виконання завершує цикл адміністративно-деліктного провадження, забезпечуючи реалізацію принципу невідворотності відповідальності.

Виконання постанов у справах, що розглядаються СБУ, перебуває під контролем як самих органів СБУ, так і, в певних випадках, інших державних органів. Наприклад, хід виконання постанов про порушення державної таємниці може досліджувати Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації (в частині позбавлення допусків чи вилучення спецзасобів), а загалом нагляд за правильністю виконання здійснює прокуратура у межах наглядових повноважень. Ефективність виконання багато в чому визначає дієвість адміністративної відповідальності: якщо стягнення реально виконане – досягається мета покарання і превенції, якщо ні – авторитет закону підривається. Тому СБУ як орган, що розглядає певні категорії справ, зацікавлена у чіткому функціонуванні виконавчої стадії, тісній взаємодії з Державною виконавчою службою та іншими інституціями для доведення кожної справи до логічного завершення.

Чинна модель адміністративно-деліктного провадження за участю Служби безпеки України загалом відповідає класичним засадам адміністративного процесу і забезпечує послідовне притягнення правопорушників до відповідальності. Вона побудована на базі норм КУпАП, які закріплюють необхідні стадії і процедури. Практика застосування цієї моделі в діяльності СБУ свідчить, що ефективність провадження значною мірою залежить від організації роботи самого органу, кваліфікації кадрів та

актуальності правової бази. Науковці наголошують, що адміністративна юрисдикція СБУ є специфічною складовою правоохоронної функції, яка потребує постійного розвитку і адаптації до сучасних умов [180].

Нижче окреслимо основні проблемні аспекти та можливі шляхи вдосконалення моделі адміністративно-деліктного провадження у справах, що належать до компетенції СБУ.

Передусім потребує оновлення нормативно-правова основа провадження. Чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення 1984 року, попри численні зміни, зберігає риси формалізму та процедуралізму, характерні для радянської правової традиції. На рівні державної політики вже здійснюються кроки щодо модернізації: у Верховній Раді зареєстровано проєкт нового Кодексу України про адміністративні проступки (№11386 від 28.06.2024 р. [159]), який має замінити КУпАП. Очікувані результати такого оновлення полягають у гармонізації адміністративно-процедурних механізмів із актуальними європейськими стандартами, посиленні процесуальних гарантій захисту прав і свобод людини та підвищенні загальної якості адміністративного провадження. У контексті діяльності Служби безпеки України це потенційно зумовлює більш чітке розмежування підвідомчості справ, імовірно звуження залучення СБУ до розгляду малозначних адміністративних деліктів із фокусуванням на пріоритетних напрямках забезпечення державної безпеки, а також поетапне впровадження цифрових інструментів процесуального характеру (електронного протоколювання, електронних реєстрів, уніфікованих процесуальних форм). Нормативна визначеність і сучасність правового регулювання безпосередньо детермінують передбачуваність адміністративно-юрисдикційних рішень, одноманітність правозастосовної практики та рівень суспільної довіри до результатів реалізації адміністративної відповідальності.

Не менш вагомим постає кадрово-організаційний аспект. Реалізація адміністративно-юрисдикційних повноважень здійснюється уповноваженими співробітниками, а отже якість провадження прямо залежить від рівня їхньої

фахової підготовки: коректності фіксації події правопорушення, належного формування доказової бази, юридичної бездоганності процесуальних документів та належної мотивованості постанов. У вітчизняній науковій літературі послідовно підкреслюється необхідність спеціалізованої підготовки працівників СБУ до здійснення адміністративно-деліктної діяльності. При цьому йдеться не лише про засвоєння положень КУпАП і пов'язаних нормативних актів, а й про формування прикладних компетентностей у сфері документування, забезпечення процесуальних прав особи, роботи з доказами, а також підготовки аргументованої мотивувальної частини рішень. Окремого значення набуває розвиток правової культури та стандартів комунікації з громадянами, оскільки саме адміністративні провадження нерідко формують суспільне сприйняття СБУ як суб'єкта публічної влади. У практичній площині доцільними видаються систематичні тренінгові програми, оновлення змісту навчальних курсів у відомчих закладах освіти, стажування та міжвідомчий обмін досвідом, зокрема із використанням напрацювань судової практики для опанування стандартів доказування й типології помилок, що найчастіше зумовлюють скасування постанов.

Окремого аналізу потребує проблема прозорості та контролю. Специфіка СБУ як спеціального правоохоронного органу, діяльність якого значною мірою пов'язана з режимом секретності, об'єктивно ускладнює суспільну підзвітність адміністративно-деліктної юрисдикції. Водночас демократична модель безпекового сектору передбачає розумний баланс між охороною таємниці та забезпеченням цивільного контролю. У цьому сенсі доцільно розвивати форми парламентського та громадського нагляду в допустимих межах, наприклад через публікацію узагальнених статистичних показників (кількість проваджень, види правопорушень, частка скасованих постанов, результати виконання), методичні роз'яснення щодо типових процедур, а також підсилення внутрішнього комплаєнсу. Паралельно важливим є підвищення якості прокурорського реагування на порушення законності під час притягнення до адміністративної відповідальності, оскільки

оперативне усунення процесуальних дефектів і належне реагування на зловживання виконують як гарантійну, так і превентивну функцію.

У площині реформування сектору державної безпеки особливої актуальності набуває проблема оптимізації підвідомчості та компетенційного обсягу Служби безпеки України. Історично СБУ характеризувалася розширеним функціональним мандатом, однак сучасна інституційна динаміка засвідчує поступову орієнтацію на концентрацію зусиль у межах контррозвідувальних та антитерористичних напрямів, водночас із переданням окремих «несуміжних» завдань іншим органам публічної влади (зокрема ДБР, БЕБ тощо). За таких умов об'єктивно постає потреба переосмислення доцільності збереження за СБУ повноважень щодо розгляду певних категорій адміністративних справ, насамперед у сегментах, де предмет провадження має переважно регуляторний або господарсько-адміністративний характер і не пов'язаний безпосередньо з реалізацією базових функцій забезпечення державної безпеки. У перспективному вимірі перерозподіл частини таких проваджень на користь цивільних регуляторів або судової юрисдикції може розглядатися як інструмент раціоналізації функціонального навантаження, зниження адміністративних витрат і водночас підвищення якості виконання СБУ своїх пріоритетних безпекових завдань.

Нарешті, оцінюючи ефективність моделі, слід виходити не лише з кількості накладених стягнень, а з реального рівня запобігання правопорушенням. Превенція у сфері державної безпеки має пріоритетний характер, тому СБУ доцільно посилювати аналітичну складову: виявляти типові причини проступків, оцінювати уразливості режимних процедур, проводити адресні інструктажі та навчання для персоналу органів і установ, де виникають системні ризики. Так, якщо причинами порушень режиму охорони державної таємниці виступають недоліки організації секретного діловодства, низька обізнаність відповідальних осіб або слабкий контроль, то ефективним буде не лише реагування через стягнення, а й випереджальні заходи – методичні рекомендації, аудит процедур, профілактичні перевірки, навчальні

модулі. Посилення профілактичної діяльності зменшує кількість порушень, а відтак – навантаження на адміністративно-деліктне провадження, підвищуючи загальну результативність роботи СБУ та її відповідність людиноцентричним стандартам правової держави.

На завершення доцільно підкреслити, що адміністративно-деліктне провадження у справах, віднесених до компетенції Служби безпеки України, виступає значущим правовим інструментом підтримання режиму законності й правопорядку у спеціалізованих сегментах забезпечення державної безпеки. Кожна стадія такого провадження має самостійне процесуальне призначення, а в сукупності вони формують логічно вибудований і взаємопов'язаний механізм – від фіксації факту правопорушення та збирання доказів до ухвалення рішення й забезпечення реального виконання адміністративного стягнення. Водночас збереження результативності цієї моделі об'єктивно потребує її системного оновлення відповідно до сучасних викликів: удосконалення нормативної основи, підвищення фахової підготовки уповноважених співробітників, впровадження інноваційних управлінських і цифрових практик, а також посилення прозорості та належних механізмів контролю. Наявні реформаторські ініціативи, пов'язані з модернізацією адміністративно-деліктного законодавства та трансформацією СБУ, створюють підстави очікувати подальшого наближення провадження до стандартів справедливого процесу та принципів верховенства права. Така еволюція здатна підвищити інституційну спроможність СБУ ефективно реагувати на адміністративні правопорушення у безпековій сфері за одночасного забезпечення належних гарантій прав і свобод людини, що є визначальною передумовою функціонування правової держави.

2.3. Гарантії діяльності Служби безпеки України у сфері запобігання посяганням на державну безпеку та правові наслідки їх порушення

Юридичні гарантії та юридична відповідальність Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення державної безпеки становлять вагомий складові її адміністративно-правового статусу. У зв'язку з цим видається обґрунтованим здійснити науково-теоретичний аналіз специфіки гарантій діяльності Служби безпеки України у сфері запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку.

Для досягнення зазначеної мети доцільно зосередити увагу на категорії «юридичні гарантії», яка має системоутворюючий характер у межах порушеної проблематики. Слід зауважити, що на сучасному етапі розвитку вітчизняної правової доктрини відсутнє уніфіковане та загальновизнане визначення поняття «юридичні гарантії», що зумовлює тривалу наукову дискусію щодо змісту, структури та функціонального призначення гарантій у механізмі правового регулювання суспільних відносин загалом.

У межах окремих доктринальних підходів юридичні гарантії трактуються як сукупність правових норм і засобів, які утворюють цілісний механізм, спрямований на забезпечення реалізації приписів законодавства та досягнення правового результату. Водночас якісна характеристика юридичних гарантій передбачає оцінювання системи права в цілому з позицій достатності та ефективності правового інструментарію щодо врегулювання найбільш значущих взаємовідносин між державними органами і громадянами, а також між самими громадянами [73].

Водночас, з метою поглиблення науково-теоретичного осмислення категорії юридичних гарантій у доктрині традиційно застосовується підхід до їх тлумачення у двох вимірах – широкому та вузькому. Так, у широкому розумінні юридичні гарантії визначаються як комплексне явище, що охоплює не лише нормативні приписи, але й організаційно-владну діяльність державних органів та їх посадових осіб, спрямовану на забезпечення реалізації прав і законних інтересів учасників суспільних відносин. Натомість у

вузькому значенні юридичні гарантії зводяться до системи правових норм, функціональним призначенням яких є створення належних умов для здійснення уповноваженими суб'єктами своїх прав.

Однак зазначений підхід, попри його поширеність, має певні методологічні обмеження. Зокрема, він фактично зосереджується на переліку можливих способів реалізації суб'єктивних прав через діяльність державних органів, громадських об'єднань та їх посадових осіб, тоді як змістовні характеристики юридичних гарантій як самостійної правової категорії (їх внутрішня структура, елементи, функції та критерії ефективності) залишаються недостатньо розкритими [8, с. 187].

Крім того, у науковій літературі заслуговує на увагу підхід, відповідно до якого юридичні гарантії діяльності правоохоронних органів визначаються як цілісна система засобів, способів і методів юридичного та організаційно-правового характеру. Зазначена система спрямована на забезпечення реалізації службових, політичних та особистих немайнових прав і обов'язків співробітників правоохоронних органів, а також на їх правову охорону у випадках виникнення перешкод чи загроз у процесі здійснення відповідних повноважень. Такий підхід акцентує увагу на функціональній ролі юридичних гарантій у створенні належних умов для ефективної та безперешкодної діяльності правоохоронних органів у межах визначеного правового режиму [68, с. 79].

Узагальнення наведених доктринальних підходів дає підстави визначити юридичні гарантії діяльності Служби безпеки України як закріплену на законодавчому рівні систему правових засобів і способів, що забезпечують належні умови для реалізації покладених на Службу завдань і функцій, а також спрямовані на охорону та захист прав і свобод її співробітників, які, діючи від імені держави, можуть зазнавати протиправних посягань чи іншого незаконного впливу.

Слід зазначити, що аналіз чинних нормативно-правових актів дозволяє стверджувати про нормативну визначеність відповідних гарантій у низці

законодавчих та підзаконних джерел. Зокрема, окремі елементи системи юридичних гарантій діяльності Служби безпеки України містяться в Законах України «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність», положеннях Кримінального кодексу України та інших нормативних актах, що регламентують особливості здійснення оперативно-службової діяльності й забезпечення правового режиму державної безпеки.

Однією з ключових юридичних гарантій діяльності Служби безпеки України є державний захист її співробітників. Відповідні положення Закону України «Про Службу безпеки України» встановлюють систему заходів, спрямованих на захист співробітників від протиправного перешкоджання виконанню ними службових повноважень, а також від посягань на їх життя, здоров'я, житло та майно. Важливо, що зазначені гарантії поширюються також на близьких родичів співробітників у випадках, коли загроза або протиправний вплив з боку третіх осіб зумовлені виконанням співробітником службових обов'язків [113].

З огляду на те, що до повноважень Служби безпеки України належить здійснення оперативно-розшукової діяльності, доцільно звернутися до положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», яким закріплено низку спеціальних юридичних гарантій діяльності оперативних підрозділів.

Зокрема, законодавством встановлено обов'язок органів державної влади, а також підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності сприяти оперативним підрозділам у виконанні покладених на них завдань оперативно-розшукової діяльності. Така норма має системоутворююче значення, оскільки спрямована на забезпечення належної координації та взаємодії між суб'єктами публічної влади й іншими учасниками правовідносин у сфері державної безпеки.

Важливою юридичною гарантією є також закріплення відсутності юридичної відповідальності працівника оперативного підрозділу за шкоду, завдану правам і свободам людини чи інтересам держави під час здійснення

оперативно-розшукової діяльності, за умови, що такі дії вчинені у стані необхідної оборони, крайньої необхідності, професійного ризику або під час затримання особи, в діях якої наявні ознаки злочину. Зазначене положення покликане забезпечити баланс між ефективністю оперативно-службової діяльності та дотриманням вимог законності.

Крім того, на працівників оперативних підрозділів поширюються передбачені законодавством гарантії правового та соціального захисту, що відповідає особливому характеру їх професійної діяльності та підвищеному рівню ризику, пов'язаного з виконанням службових обов'язків. Такі гарантії є невід'ємним елементом правового механізму забезпечення належного функціонування Служби безпеки України у сфері запобігання загрозам державній безпеці [138].

Окрему групу гарантій діяльності Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення державної безпеки становлять соціальні гарантії співробітників Служби безпеки України, які спрямовані на забезпечення належних умов проходження служби, соціальної захищеності та стабільності професійної діяльності.

У спеціальній науковій літературі обґрунтовується підхід, відповідно до якого коло гарантій професійної діяльності співробітників Служби безпеки України доцільно розглядати у ширшому контексті, зокрема шляхом виокремлення гарантій, спрямованих на захист співробітників від можливих проявів свавілля з боку керівництва. У межах такого підходу наголошується, що організація діяльності Служби безпеки України має ґрунтуватися на принципах чіткої службової субординації та визначеності управлінських повноважень.

Важливе значення при цьому надається вимогам до змісту службових вказівок, зокрема щодо порядку та умов застосування зброї, які повинні бути сформульовані ясно, однозначно та відповідати вимогам законності. Водночас співробітник Служби безпеки України зобов'язаний виконувати належним чином віддані накази та розпорядження керівництва, однак повинен

утримуватися від їх виконання у випадках, коли йому відомо або з огляду на обставини має бути відомо про їх незаконний характер.

У цьому контексті в наукових джерелах підкреслюється, що відмова співробітника від виконання незаконного наказу не може бути підставою для притягнення його до кримінальної чи дисциплінарної відповідальності. Разом із тим співробітник Служби безпеки України несе персональну відповідальність за власні дії, а також за незаконні дії чи бездіяльність, вчинені за його вказівками, що відповідає принципам індивідуальної юридичної відповідальності та верховенства права.

Крім того, у системі гарантій діяльності посадових осіб підрозділів Служби безпеки України доцільно виокремити низку взаємопов'язаних елементів, що забезпечують належні умови проходження служби та ефективне виконання покладених на них повноважень. До таких гарантій, зокрема, належать організаційно-правові гарантії, спрямовані на чітке нормативне визначення службового статусу, повноважень і порядку діяльності посадових осіб; матеріальні гарантії, які забезпечують належний рівень грошового та іншого матеріального забезпечення; гарантії соціально-побутового забезпечення, пов'язані зі створенням відповідних умов життєдіяльності співробітників та членів їхніх сімей.

Окреме місце в цій системі посідають гарантії пенсійного забезпечення, що виступають важливим чинником соціальної стабільності та правової захищеності осіб, які проходили службу в органах Служби безпеки України, а також гарантії спеціального державного захисту, спрямовані на охорону життя, здоров'я, честі, гідності, житла і майна посадових осіб у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків. Сукупність зазначених гарантій утворює цілісний правовий механізм, покликаний забезпечити ефективність діяльності Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення державної безпеки [87, с. 133].

У спеціальній науковій літературі обґрунтовано підхід до класифікації гарантій діяльності, зокрема фіскальних органів, залежно від рівня їх

нормативного закріплення, відповідно до якого вони поділяються на конституційні та галузеві. До конституційних гарантій відносять положення Основного Закону, які визначають засади організації та функціонування органів державної влади, принципи законності, рівності, соціального захисту та відповідальності держави перед людиною.

Водночас галузеві гарантії діяльності фіскальних органів розглядаються як такі, що закріплені у спеціалізованих нормативно-правових актах, зокрема в Митному та Податковому кодексах України, законах та підзаконних нормативно-правових актах. До них, зокрема, належать положення, спрямовані на забезпечення належного матеріально-технічного, соціального та кадрового забезпечення діяльності відповідних органів. Зазначений підхід дозволяє систематизувати гарантії діяльності за критерієм їх нормативної ієрархії та може бути використаний як методологічна основа для аналізу гарантій діяльності інших органів державної влади, у тому числі Служби безпеки України [56, с. 72].

Безперечно, належне матеріально-технічне та кадрове забезпечення виступає однією з ключових гарантій ефективного функціонування Служби безпеки України та її структурних підрозділів, оскільки безпосередньо визначає спроможність органу виконувати покладені на нього завдання у сфері забезпечення державної безпеки. Матеріально-технічна складова забезпечення охоплює наявність необхідних ресурсів, інфраструктури, спеціальних засобів і сучасного обладнання, тоді як кадрове забезпечення передбачає належний добір, професійну підготовку, підвищення кваліфікації та формування сталих кадрових резервів, що в сукупності формує інституційну спроможність органу та підвищує ефективність його діяльності.

У цьому контексті доцільно звернути увагу на норми Закону України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» від 24 березня 1998 року, яким передбачено надання ветеранам військової служби відповідних пільг і заходів соціальної підтримки. Закріплення таких гарантій

має важливе значення не лише як елемент соціального захисту осіб, які проходили службу, але й як інструмент підтримання кадрової стабільності, мотивації до проходження служби та формування позитивних умов професійної діяльності у сфері забезпечення державної безпеки [154]. Іншим нормативно-правовим актом, що встановлює систему соціальних і правових гарантій для військовослужбовців, є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року, дія якого поширюється, зокрема, і на співробітників органів Служби безпеки України. Значення зазначеного Закону полягає у закріпленні комплексу правових механізмів, спрямованих на забезпечення належних умов проходження служби, соціальної захищеності та додаткових гарантій під час виконання службових обов'язків, що обумовлено підвищеним рівнем ризиків і специфікою діяльності у сфері державної безпеки.

Зокрема, законодавець передбачає спеціальну процесуально-правову гарантію, відповідно до якої у разі виконання співробітниками підрозділів Служби безпеки України службових обов'язків їх адміністративне затримання, особистий огляд або огляд речей, що перебувають при них, а також огляд транспортних засобів, які ними використовуються, здійснюється в присутності уповноваженого представника відповідного органу чи підрозділу Служби безпеки України. Така вимога має на меті запобігання неправомірному втручання у виконання службових завдань, забезпечення додержання законності під час проведення відповідних адміністративних процедур, а також гарантування правової захищеності співробітників у ситуаціях, пов'язаних із реалізацією ними державновладних повноважень [153].

Слід зазначити, що однією з ключових юридичних гарантій діяльності контррозвідувальних органів Служби безпеки України є встановлена законодавством виключність повноважень у сфері здійснення контррозвідувальної діяльності. Так, відповідно до статті 5 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», забороняється здійснення

контррозвідувальної діяльності будь-якими іншими суб'єктами, окрім тих, що прямо визначені зазначеним законом.

Таким чином, законодавець закріплює вичерпний перелік суб'єктів контррозвідувальної діяльності, наділених повноваженнями щодо виявлення, запобігання та оперативного реагування на зовнішні загрози державній безпеці. Такий підхід має принципове значення для забезпечення централізованості, узгодженості та законності контррозвідувальної діяльності, а також слугує важливою правовою гарантією запобігання дублюванню повноважень, зловживанням та неправомірному втручанню інших органів або суб'єктів у сферу забезпечення державної безпеки [130].

Іншою важливою юридичною гарантією діяльності Служби безпеки України як суб'єкта запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, є встановлена законодавством заборона втручання у службову діяльність співробітників контррозвідувальних органів та підрозділів Служби безпеки України з боку будь-яких осіб, за винятком їх безпосередніх начальників. Така норма спрямована на забезпечення інституційної незалежності та оперативної самостійності Служби безпеки України під час виконання нею завдань у сфері забезпечення державної безпеки.

Крім того, військовослужбовці Служби безпеки України під час виконання покладених на них службових обов'язків визнаються представниками державної влади, діють від імені держави та перебувають під її захистом. У зв'язку з цим їх недоторканність, честь і гідність охороняються законом, що виступає додатковою правовою гарантією належного здійснення ними службових повноважень і запобігання протиправному впливу з боку третіх осіб.

Узагальнення наведених положень дозволяє дійти висновку, що гарантії діяльності Служби безпеки України як суб'єкта запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, доцільно класифікувати за такими групами.

По-перше, загальні гарантії, передбачені законом, які охоплюють сукупність засобів і способів забезпечення виконання Службою безпеки України покладених на неї законодавством завдань і функцій та закріплені в нормативно-правових актах загальної дії, зокрема в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» та інших законодавчих актах.

По-друге, спеціальні гарантії, зумовлені особливим характером діяльності Служби безпеки України та такими, що мають специфічні організаційні й функціональні ознаки. Зазначені гарантії визначаються спеціальними нормативно-правовими актами, норми яких регламентують статус, повноваження та дисциплінарні засади діяльності Служби безпеки України, зокрема Законом України «Про Службу безпеки України» та Законом України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України».

По-третє, універсальні гарантії, до яких доцільно віднести організаційно-кадрові гарантії (законодавчо визначену структуру Служби безпеки України, граничну чисельність її співробітників, конкурсні засади їх добору), функціональні гарантії (чітке визначення законом повноважень Служби безпеки України, можливість здійснення додаткових повноважень виключно на підставі відповідного закону, неможливість здійснення повноважень Служби безпеки України іншими органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, заборону втручання у діяльність Служби безпеки України з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб).

До універсальних гарантій також належать гарантії, пов'язані з реалізацією співробітниками Служби безпеки України своїх службових обов'язків, зокрема засоби і способи, що забезпечують реалізацію їхніх прав під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, попередження правопорушень та застосування заходів примусу; законодавче закріплення обов'язку органів державної влади, юридичних осіб і громадян сприяти діяльності Служби безпеки України; визначення підстав і порядку застосування співробітниками Служби безпеки України зброї; а також

передбачення можливості настання юридичної відповідальності за неналежне виконання службових обов'язків, що призвело до порушення прав і свобод людини та громадянина чи юридичної особи або заподіяння шкоди інтересам суспільства і держави.

Окрему групу універсальних гарантій становлять гарантії соціально-економічного характеру, які включають матеріальне забезпечення співробітників Служби безпеки України під час проходження служби, після її завершення, а також у разі втрати працездатності до досягнення пенсійного віку, пільги у сфері медичного обслуговування та забезпечення житлом. Сукупність зазначених гарантій формує цілісний адміністративно-правовий механізм забезпечення ефективної діяльності Служби безпеки України у сфері захисту державної безпеки.

Варто підкреслити, що однією з гарантій належної діяльності співробітників Служби безпеки України є визначення на законодавчому рівні можливості настання юридичної відповідальності за вчинення протиправного діяння.

Юридична відповідальність є різновидом соціальної відповідальності індивіда, специфічною ознакою якої є її безпосередній зв'язок із порушенням правових норм, реалізація яких забезпечується апаратом державного примусу. Вона тісно пов'язана з правами та обов'язками громадян, виконанням взаємно прийнятих зобов'язань різними суб'єктами правовідносин, а також із рівнем розвитку правосвідомості й правової культури в суспільстві, виступаючи водночас як своєрідна міра соціально обумовленої свободи поведінки.

У науково-теоретичному розумінні юридична відповідальність являє собою регламентовану законом реакцію держави, що реалізується в особі уповноважених органів та посадових осіб, на недотримання фізичними або юридичними (у тому числі колективними) суб'єктами встановлених правових обмежень, невиконання покладених на них обов'язків, порушення цивільно-правових зобов'язань, заподіяння шкоди чи завдання збитків. Така реакція

знаходить свій вираз у застосуванні до винних осіб заходів впливу особистого, майнового або організаційного характеру.

Водночас юридична відповідальність розглядається як форма державного примусу, що поєднується з офіційним осудженням з боку держави винних, протиправних, суспільно небезпечних і шкідливих для держави діянь. Її реалізація спрямована на протидію таким правопорушенням шляхом застосування передбачених законом примусових заходів, що забезпечують охорону правопорядку та стабільність суспільних відносин [74;43, с. 10;69;175].

Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців Служби безпеки України регламентується положеннями Закону України від 24 березня 1999 року № 551-XIV «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України», норми якого визначають підстави, види та порядок застосування дисциплінарних стягнень, а також права й обов'язки військовослужбовців у сфері службової дисципліни. Зазначений нормативно-правовий акт установлює загальні принципи дисциплінарної відповідальності, спрямовані на забезпечення належного рівня військової дисципліни, законності та організованості під час проходження служби, що має особливе значення для ефективної діяльності Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення державної безпеки [116]. При цьому особливістю дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Служби безпеки України є те, що на них поширюється дія дисциплінарних статутів або спеціальних положень про дисципліну, а також те, що дисциплінарні стягнення можуть застосовуватися не лише у разі вчинення дисциплінарного проступку, а й у випадках вчинення адміністративного правопорушення, якщо це прямо передбачено законом.

Водночас слід зазначити, що, попри наявність у зазначеному нормативно-правовому акті визначених видів дисциплінарних стягнень та процедур дисциплінарного провадження, його регулятивний вплив фактично обмежується відносинами, пов'язаними з проходженням військової служби, насамперед військовослужбовцями строкової служби. Натомість діяльність

Служби безпеки України характеризується низкою специфічних ознак, зумовлених здійсненням оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності, забезпеченням охорони державної таємниці, а також виконанням завдань із попередження, виявлення, припинення та розкриття правопорушень, що посягають на державну безпеку, і реалізацією інших спеціальних функцій держави.

З огляду на зазначене обґрунтованою видається наукова позиція щодо доцільності прийняття Дисциплінарного статуту Служби безпеки України, який би повною мірою враховував особливості правового статусу та функціонального призначення Служби безпеки України, відповідав завданням і специфіці діяльності спецслужби та комплексно регулював суспільні відносини за участю її співробітників у сфері заохочення та притягнення до юридичної відповідальності [9, с. 220].

Одним із видів юридичної відповідальності співробітників Служби безпеки України є адміністративна відповідальність, яка належить до заходів адміністративного примусу та виступає формою державної реакції на вчинення адміністративного правопорушення. Її зміст полягає у реалізації уповноваженим державним органом (посадовою особою) наданих законом повноважень щодо притягнення правопорушника до відповідальності, що включає висунення обвинувачення, надання протиправному діянню офіційної правової оцінки та застосування у встановленому процесуальному порядку адміністративного стягнення до винної особи [72, с. 28]. Зокрема, положення статті 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення та статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» закріплюють коло суб'єктів, на яких поширюється дія встановлених законодавством обмежень і вимог. До таких суб'єктів, зокрема, віднесено Голову Служби безпеки України, а також посадових і службових осіб Служби безпеки України. Порухення визначених для них законодавчих заборон, обмежень чи обов'язків тягне за собою настання адміністративної відповідальності у порядку, передбаченому чинним законодавством [49;119].

У спеціальній науковій літературі адміністративна відповідальність співробітників Служби безпеки України розглядається як діяльність уповноважених державних органів, що здійснюється у встановленому законом порядку та полягає у застосуванні до співробітників Служби безпеки України, які допустили порушення адміністративно-правових приписів, передбачених законодавством адміністративних стягнень. Такі стягнення зумовлюють для винних осіб негативні наслідки особистого, майнового або морального характеру та спрямовані на забезпечення дотримання вимог законності й належного виконання службових обов'язків [181, с. 270].

Загалом адміністративній відповідальності співробітників Служби безпеки України властива певна специфіка, що зумовлена їх особливим адміністративно-правовим статусом. Посадові та службові особи СБУ виступають спеціальними суб'єктами адміністративних правопорушень, а особливості притягнення їх до адміністративної відповідальності визначаються чинним законодавством, що означає, що залежно від характеру правовідносин і конкретних обставин співробітники СБУ можуть діяти у різних правових ролях: у одних випадках – як приватні особи, прирівняні за правовим становищем до інших громадян, а в інших – як уповноважені представники влади, наділені владними повноваженнями та спеціальними обов'язками. Відповідно правовий режим їх відповідальності, обсяг прав і гарантій, а також характер обмежень істотно відрізняються залежно від того, в якій саме якості співробітник СБУ бере участь у відповідних правовідносинах [26, с. 18].

Відповідно до вимог чинного законодавства співробітники Служби безпеки України підлягають адміністративній відповідальності за вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією. Такі правопорушення визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення та охоплюють, зокрема, порушення обмежень щодо сумісництва і суміщення з іншими видами діяльності (стаття 172⁴), порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (стаття 172⁵),

порушення вимог фінансового контролю (стаття 172⁶), порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (стаття 172⁷), незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (стаття 172⁸), невжиття заходів щодо протидії корупції (стаття 172⁹), а також порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних із маніпулюванням офіційним спортивним змаганням (стаття 172⁹⁻¹) [49].

Крім того, чинне національне законодавство прямо встановлює спеціальні правові наслідки притягнення співробітника Служби безпеки України до юридичної відповідальності за вчинення корупційного адміністративного або кримінального правопорушення. Так, відповідно до пункту 9 статті 19 Закону України «Про Службу безпеки України», у разі набрання законної сили судовим рішенням про притягнення співробітника СБУ до відповідальності за вчинення зазначених правопорушень та надходження до Служби його копії, такий співробітник підлягає звільненню із займаної посади протягом трьох днів.

Зазначена норма має імперативний характер і спрямована на забезпечення високих стандартів доброчесності, законності та дисципліни в діяльності Служби безпеки України як спеціального державного органу, наділеного повноваженнями у сфері захисту державної безпеки [152].

Співробітники Служби безпеки України, окрім відповідальності за вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах за порушення правил, норм і стандартів у різних сферах суспільних відносин. Зокрема, така відповідальність настає у разі порушення вимог законодавства щодо забезпечення безпеки дорожнього руху, правил полювання та рибальства, охорони рибних запасів, дотримання санітарних норм, митних правил, а також у випадках неправомірного використання державного майна.

Крім того, співробітники Служби безпеки України можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за незаконне зберігання

спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, невжиття заходів щодо виконання окремої ухвали суду, ухилення від виконання законних вимог прокурора, порушення тиші у громадських місцях, недотримання законодавства про державну таємницю, а також за порушення встановленого порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію. Таке нормативне регулювання відображає поєднання спеціального та загального правового режиму адміністративної відповідальності співробітників Служби безпеки України залежно від характеру правопорушення та сфери правовідносин [49].

Усі наведені адміністративні правопорушення мають загальний характер і не відображають специфіки проходження служби в Службі безпеки України, оскільки можуть бути вчинені у повсякденному житті як співробітниками СБУ, так і іншими громадянами. Саме з цієї причини чинне законодавство не встановлює істотних відмінностей у правовому режимі адміністративної відповідальності за такі правопорушення між працівниками Служби безпеки України та іншими категоріями осіб.

Водночас з урахуванням особливого правового статусу співробітників СБУ законодавець передбачає певні обмеження щодо застосування окремих видів адміністративних стягнень. Так, відповідно до положень статті 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення, до осіб рядового і начальницького складу Служби безпеки України, які виступають суб'єктами запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, можуть застосовуватися такі адміністративні стягнення, як попередження, штраф, оплатне вилучення або конфіскація предмета, а також позбавлення спеціального права. При цьому законодавством прямо забороняється застосування до зазначеної категорії осіб адміністративних стягнень у вигляді громадських і виправних робіт, а також адміністративного арешту, що зумовлено особливостями їх службового статусу та виконанням завдань у сфері забезпечення державної безпеки [49].

Ще одним видом юридичної відповідальності співробітників Служби безпеки України є кримінальна відповідальність, яка, як зазначається у спеціальній науковій літературі, поєднує у собі, з одного боку, негативну (осудливу) оцінку вчиненого кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, а з іншого – реалізується через механізм державного примусу. Зазначений вид відповідальності передбачає застосування до винної особи передбачених кримінальним законодавством заходів кримінально-правового впливу, які безпосередньо пов'язані з обмеженням її прав і свобод та спрямовані на захист публічних інтересів і забезпечення правопорядку [13, с. 134].

З огляду на подвійний правовий статус співробітників Служби безпеки України, які одночасно виступають громадянами України та представниками державної влади, вони можуть бути як загальними, так і спеціальними суб'єктами кримінальної відповідальності.

На загальних підставах співробітники СБУ несуть кримінальну відповідальність за ті кримінальні правопорушення, суб'єктом яких може бути будь-яка фізична особа незалежно від наявності в неї владних чи службових повноважень. Водночас у межах реалізації службових функцій співробітники Служби безпеки України визнаються спеціальними суб'єктами низки кримінальних правопорушень, відповідальність за які прямо пов'язана з використанням владних або службових повноважень.

До таких кримінальних правопорушень, зокрема, належать зловживання владою або службовим становищем (стаття 364 Кримінального кодексу України), перевищення влади або службових повноважень (стаття 365 КК України), службове підроблення (стаття 366 КК України), службова недбалість (стаття 367 КК України), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (стаття 368 КК України), пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі (стаття 369 КК України), а також провокація підкупу (стаття 370 КК України). Зазначені склади злочинів відображають підвищені вимоги до законності та

добросовісності діяльності співробітників Служби безпеки України як суб'єктів забезпечення державної безпеки [61].

Розглядаючи юридичну відповідальність співробітників Служби безпеки України як суб'єктів забезпечення державної безпеки, доцільно звернути увагу й на цивільно-правову відповідальність, яка настає у разі порушення працівником СБУ прав чи свобод фізичної особи під час виконання покладених на нього службових обов'язків. У таких випадках на Службу безпеки України покладається обов'язок ужиття заходів щодо поновлення порушених прав і свобод, відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок таких порушень, за рахунок коштів Державного бюджету України, а також притягнення винних осіб до відповідних видів юридичної відповідальності.

Наразі правове регулювання зазначених правовідносин здійснюється на підставі Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР. Вказаний нормативно-правовий акт визначає підстави, умови та порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю відповідних органів, що має важливе значення для забезпечення балансу між публічними інтересами у сфері державної безпеки та захистом прав і свобод людини і громадянина [143].

Згідно з положеннями названого Закону відшкодуванню підлягає шкода, завдана громадянинові внаслідок незаконних рішень, дій або бездіяльності органів, які провадять оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, а також органів прокуратури чи суду. Зокрема, мається на увазі шкода, що виникла через незаконне засудження, незаконне повідомлення про підозру у скоєнні кримінального правопорушення, незаконне взяття під варту або тримання під вартою, незаконне здійснення під час кримінального провадження обшуку чи виїмки, незаконне накладення арешту на майно,

незаконне відсторонення особи від роботи (посади), а також інші процесуальні дії, які спричинили обмеження прав і свобод громадян.

Крім того, підлягає відшкодуванню шкода, заподіяна внаслідок незаконного застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконної конфіскації майна або незаконного накладення адміністративного штрафу. Окрему групу підстав для відшкодування становить шкода, заподіяна незаконним проведенням оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства.

У випадках, передбачених частиною першою статті 1 зазначеного Закону, шкода відшкодовується у повному обсязі незалежно від наявності чи відсутності вини посадових осіб органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, що підкреслює публічно-правовий характер відповідальності держави за завдану шкоду та спрямованість відповідного правового механізму на забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини [143].

Варто зазначити, що цивільно-правова відповідальність співробітників Служби безпеки України має низку специфічних особливостей, зумовлених характером їх службової діяльності та особливим публічно-правовим статусом. По-перше, необхідною умовою виникнення зобов'язань, що постають унаслідок завдання шкоди незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю співробітника СБУ, є наявність факту заподіяння шкоди. По-друге, протиправність поведінки виявляється у будь-якому виході співробітника СБУ за межі повноважень, визначених чинним законодавством, що розглядається як порушення правових приписів. По-третє, обов'язковим елементом є наявність причинно-наслідкового зв'язку між незаконними діями (бездіяльністю або рішеннями) співробітника СБУ та завданою шкодою.

При цьому слід підкреслити, що під час вирішення питання про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями, бездіяльністю чи

рішеннями співробітника Служби безпеки України, фактична вина такого співробітника не має правового значення, оскільки відповідальність у цих випадках покладається на державу як гаранта дотримання прав і свобод людини.

Отже, Служба безпеки України як суб'єкт забезпечення державної безпеки та запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, безпосередньо не виступає суб'єктом юридичної відповідальності. Водночас істотною складовою адміністративно-правового статусу СБУ є юридична відповідальність її співробітників, які, реалізуючи покладені на них завдання та функції, фактично діють від імені Служби безпеки України та виступають представниками державної влади. Кожен вид юридичної відповідальності співробітників Служби безпеки України має власну правову природу та специфічні особливості, що обумовлено різними підставами, порядком реалізації та правовими наслідками.

Підсумовуючи викладене, доцільно дійти висновку, що гарантії діяльності Служби безпеки України у сфері запобігання правопорушенням, які посягають на державну безпеку, являють собою закріплену на законодавчому рівні систему засобів і способів, що забезпечують реалізацію покладених на СБУ завдань і функцій, а також спрямовані на захист прав і свобод її співробітників, які діють від імені держави, від протиправних посягань.

Гарантії діяльності Служби безпеки України як суб'єкта запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, доцільно класифікувати на кілька груп. До загальних гарантій, передбачених законом, належать засоби і способи забезпечення виконання Службою безпеки України покладених на неї законодавством завдань і функцій, які закріплені в нормативно-правових актах загальної дії, зокрема в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», Законі України «Про державну службу», Кримінальному процесуальному кодексі України та інших законодавчих актах.

До спеціальних гарантій належать гарантії, зумовлені специфікою діяльності Служби безпеки України, яким притаманні особливості організаційного та функціонального характеру. Вони визначаються спеціальними нормативно-правовими актами, що регламентують правовий статус СБУ, зокрема Законом України «Про Службу безпеки України» та Законом України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України».

Окрему групу становлять універсальні гарантії, до яких доцільно віднести організаційно-кадрові гарантії (законодавчо визначену структуру Служби безпеки України, граничну чисельність її співробітників, конкурсні засади їх добору), функціональні гарантії (законодавче визначення повноважень СБУ, можливість здійснення додаткових повноважень виключно на підставі відповідного закону, неможливість здійснення повноважень СБУ іншими органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, заборону втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб у діяльність СБУ), а також гарантії, пов'язані з реалізацією співробітниками СБУ своїх службових обов'язків. До останніх належать засоби і способи, що забезпечують реалізацію прав співробітників під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, попередження правопорушень, застосування заходів примусу, законодавче закріплення обов'язку органів державної влади, юридичних осіб і громадян сприяти діяльності СБУ, визначення підстав застосування зброї, а також передбачення можливості настання юридичної відповідальності за несумлінне виконання службових обов'язків, що призвело до порушення прав і свобод людини і громадянина чи юридичних осіб, а також до заподіяння шкоди інтересам суспільства і держави.

До універсальних гарантій також належать гарантії соціально-економічного характеру, які охоплюють матеріальне забезпечення співробітників Служби безпеки України під час проходження служби, після її завершення, а також у разі втрати працездатності до досягнення пенсійного віку, пільги у сфері медичного обслуговування та забезпечення житлом.

Варто наголосити, що однією з ключових гарантій належної діяльності співробітників Служби безпеки України є закріплення на законодавчому рівні можливості настання юридичної відповідальності за вчинення ними протиправних діянь, що слугує важливим інструментом забезпечення законності, дисципліни та дотримання принципу верховенства права у сфері державної безпеки.

Висновки до розділу 2

1. Зроблено висновок, що в умовах воєнного стану Служба безпеки України набула ключового значення як центральний елемент інституційного механізму забезпечення державної безпеки та запобігання правопорушенням, що посягають на її основоположні цінності. Сучасні воєнні, гібридні, інформаційні, кібернетичні та диверсійні загрози істотно трансформували зміст, форми та пріоритети діяльності СБУ, об'єктивно зумовивши необхідність переосмислення її місця у системі правоохоронних органів і секторі безпеки та оборони загалом [80;84;83].

Встановлено, що конституційне закріплення пріоритету державної безпеки визначає стратегічний характер діяльності СБУ, однак одночасно вимагає дотримання демократичних стандартів, принципів верховенства права та поваги до прав і свобод людини. У цьому контексті особливого значення набуває людиноцентричний підхід, який зумовлює переорієнтацію безпекової діяльності з абстрактного захисту держави на забезпечення реальної безпеки особи, суспільства і держави як взаємопов'язаних елементів. Саме такий підхід виступає ключовим критерієм легітимності функціонування спеціальних служб у демократичній правовій державі.

Встановлено, що ефективність реалізації функцій СБУ значною мірою залежить від рівня її інституційної взаємодії з іншими органами публічної влади та інституціями громадянського суспільства. Така взаємодія має багаторівневий характер і охоплює суб'єктно-інституційний, процедурно-діяльнісний та нормативно-правовий рівні. Їх узгоджене функціонування

забезпечує правову визначеність компетенції, ефективну координацію дій і демократичний цивільний контроль, що особливо важливо в умовах розширення дискреційних повноважень безпекових органів під час воєнного стану.

Встановлено, що суттєву роль у забезпеченні легітимності діяльності СБУ відіграють механізми громадського контролю, участь громадськості у формуванні безпекової політики, інститут громадської експертизи, а також взаємодія з незалежними медіа. Водночас така взаємодія повинна здійснюватися з дотриманням режиму охорони державної таємниці та інших обмежень, зумовлених інтересами національної безпеки. Баланс між відкритістю й безпекою виступає ключовою умовою довіри суспільства до діяльності СБУ.

Підтверджено, що діяльність Служби безпеки України має виразно багатофункціональний характер і охоплює широкий спектр напрямів: протидію розвідувально-підривній діяльності іноземних спецслужб, тероризму, сепаратизму, колабораціонізму, корупційним та економічним правопорушенням, забезпечення інформаційної, кібернетичної, екологічної та енергетичної безпеки, захист об'єктів критичної інфраструктури. В умовах воєнного стану ці функції реалізуються у значно ускладненому безпековому середовищі, що потребує концентрації ресурсів, посилення міжвідомчої координації та розвитку міжнародного співробітництва.

Окремої уваги заслуговує роль СБУ у забезпеченні економічної та фінансової безпеки держави, яка реалізується через поєднання профілактичної, аналітичної, оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності. Водночас відсутність у законодавстві чіткого переліку імперативних контррозвідувальних заходів у цій сфері зумовлює надання СБУ значного обсягу дискреції, що підвищує актуальність удосконалення механізмів правового контролю та забезпечення пропорційності втручання.

Аналіз нормативної бази діяльності СБУ свідчить про її розгалуженість, фрагментарність і наявність значної кількості актів з обмеженим доступом.

Така ситуація об'єктивно ускладнює забезпечення правової визначеності, передбачуваності правозастосування та демократичного контролю. У зв'язку з цим обґрунтованою є потреба у подальшій систематизації й уніфікації нормативно-правового регулювання діяльності СБУ, зокрема шляхом чіткого законодавчого визначення меж і принципів застосування гласних і негласних заходів.

Визначено, що принципи діяльності Служби безпеки України виступають ключовим нормативним орієнтиром її функціонування. Запропоноване доповнення системи принципів засадами ефективності та співмірності дозволяє адаптувати правову модель діяльності СБУ до сучасних безпекових викликів і водночас посилити гарантії захисту прав людини. Нормативне закріплення таких принципів створює підґрунтя для підвищення результативності безпекових заходів і недопущення надмірного державного втручання.

Зроблено висновок, що подальший розвиток Служби безпеки України має відбуватися за моделлю сучасної демократичної спецслужби, інтегрованої у систему публічного управління, відкритої до взаємодії з суспільством і міжнародними партнерами, спроможної ефективно протидіяти складним загрозам воєнного та гібридного характеру за умови неухильного дотримання принципів верховенства права, законності, пропорційності та поваги до прав і свобод людини.

2. Констатовано, що адміністративно-деліктне провадження у справах, підвідомчих Службі безпеки України, є спеціалізованим сегментом адміністративної юрисдикції, який виконує подвійну функцію: з одного боку, забезпечує реалізацію державного примусу у формі адміністративної відповідальності, а з іншого – виступає інструментом превенції правопорушень у чутливих для держави сферах (охорона державної таємниці, інформаційна й кібернетична безпека, обіг спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації тощо). Визначено, що стадійність адміністративно-деліктного процесу формує внутрішню логіку

правозастосування, забезпечує послідовність, контрольованість і юридичну визначеність дій уповноважених посадових осіб. Класична модель, що охоплює порушення справи, розгляд, перегляд (оскарження) постанови та її виконання, дозволяє виокремити автономні етапи зі специфічними завданнями, колом учасників та юридичними наслідками. Початкова стадія – порушення справи – виконує «фундаментальну» роль, оскільки саме на цьому етапі закладається якість подальшого провадження: від точності фіксації події та належності протоколу до законності застосування заходів забезпечення і допустимості доказів. Своєю чергою, стадія розгляду є центральним елементом адміністративної юрисдикції, в межах якого відбувається процесуальна перевірка й оцінка зібраних матеріалів, з'ясування всіх істотних обставин і вирішення питання про наявність складу правопорушення та міру реагування. Стадія ухвалення постанови надає провадженню завершеної форми, оформлюючи результат як індивідуальний правозастосовний акт, що створює юридичні наслідки для особи. Перегляд постанови (оскарження) виступає ключовою гарантією проти помилок і зловживань, забезпечує судовий контроль та механізм відновлення порушених прав. Нарешті, виконання постанови забезпечує досягнення практичної мети відповідальності й реалізацію принципу невідворотності адміністративного стягнення, без чого попередні стадії втрачають реальну ефективність.

Водночас специфіка проваджень, що здійснюються СБУ, зумовлює підвищені вимоги до законності та процесуальної коректності, що пояснюється, по-перше, характером предмета розгляду (інформаційні та режимні питання, потенційні загрози державній безпеці), а по-друге – інституційною природою СБУ як спеціального правоохоронного органу, діяльність якого нерідко пов'язана з режимом обмеженого доступу до інформації, що вимагає досягнення балансу між потребами безпеки та стандартами прав людини, передусім щодо забезпечення права на захист, доступу до матеріалів, допустимості доказів і пропорційності втручання, де будь-які процесуальні дефекти на ранніх етапах (неналежне повідомлення

особи, неповний протокол, порушення порядку вилучення речей, використання недопустимих доказів) не лише підривають легітимність рішення, а й створюють підстави для його скасування в порядку оскарження, що негативно впливає на превентивний ефект і авторитет правозастосування.

Аналіз чинної моделі адміністративно-деліктного провадження у справах, підвідомчих СБУ, дозволяє виокремити системні напрямки її подальшого вдосконалення. Передусім ідеться про модернізацію нормативної бази адміністративної відповідальності. Підкреслено, що розроблення нового кодифікованого акта про адміністративні проступки може стати важливим чинником гармонізації процедур із європейськими підходами, уточнення підвідомчості, цифровізації процесуальних інструментів і посилення гарантій прав людини, що актуалізується в умовах необхідності вирішення проблем формування кадрового потенціалу підрозділів СБУ, де: якість адміністративно-деліктної діяльності у значній мірі залежить від професійної компетентності уповноважених співробітників, їхніх навичок документування, роботи з доказами, підготовки мотивованих постанов і дотримання стандартів комунікації з особами, які притягаються до відповідальності.

Зроблено висновок, що адміністративно-деліктне провадження у справах, підвідомчих СБУ, є інституційно значущим механізмом забезпечення законності у сферах державної безпеки, що поєднує охоронну, превентивну та правовідновну функції. Визначено, що ефективність адміністративно-деліктного провадження у справах, підвідомчих СБУ, визначається не лише формальною наявністю стадій, а рівнем дотримання принципів законності, об'єктивності, забезпечення права на захист, пропорційності та реальної виконуваності рішень.

3. Юридичні гарантії та юридична відповідальність Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення державної безпеки утворюють взаємопов'язаний комплекс елементів її адміністративно-правового статусу, який визначає інституційну спроможність СБУ виконувати покладені на неї

завдання, а також забезпечує належний баланс між ефективністю спеціальної діяльності й дотриманням принципу верховенства права. Науково-теоретичний аналіз гарантій діяльності СБУ у сфері запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, потребує насамперед звернення до категорії «юридичні гарантії», оскільки саме вона виконує системоутворюючу функцію в досліджуваній проблематиці.

У сучасній вітчизняній доктрині відсутнє уніфіковане та загальновизнане визначення юридичних гарантій, що обумовлює тривалі дискусії щодо їх змісту, структури та функціонального призначення у механізмі правового регулювання. У межах окремих підходів юридичні гарантії тлумачаться як сукупність правових норм і засобів, які формують цілісний механізм, спрямований на забезпечення реалізації приписів законодавства й досягнення правового результату. Водночас якісна характеристика гарантій передбачає оцінку системи права в цілому з позицій достатності та ефективності правового інструментарію щодо врегулювання ключових взаємовідносин між державою і громадянином, а також між приватними суб'єктами. Поширеним є також поділ юридичних гарантій на широке та вузьке розуміння: у широкому вимірі вони охоплюють не лише норми, а й організаційно-владну діяльність державних органів; у вузькому – зводяться до системи норм, що створює умови для реалізації прав уповноваженими суб'єктами. Разом із тим така дихотомія має методологічні обмеження, адже часто фіксує перелік способів реалізації прав через діяльність органів влади, не розкриваючи достатньою мірою внутрішню структуру гарантій, їх елементи, функції та критерії ефективності.

Для аналізу гарантій діяльності СБУ важливим є також доктринальний підхід, у межах якого юридичні гарантії правоохоронних органів визначаються як система юридичних і організаційно-правових засобів, способів та методів, спрямованих на реалізацію службових і особистих прав та обов'язків співробітників, а також на їх охорону у разі виникнення перешкод чи загроз. Узагальнення наведених підходів дає підстави розуміти

юридичні гарантії діяльності СБУ як закріплену в законодавстві систему засобів і способів, що забезпечує умови для реалізації завдань і функцій Служби та одночасно гарантує захист прав і свобод її співробітників як осіб, які діють від імені держави та можуть зазнавати протиправного впливу.

Нормативна визначеність гарантій діяльності СБУ простежується у низці законодавчих і підзаконних актів. Однією з ключових гарантій є державний захист співробітників СБУ та їх близьких родичів у випадках, коли загроза зумовлена службовою діяльністю. З урахуванням здійснення СБУ оперативно-розшукової діяльності істотне значення мають гарантії, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»: обов'язок органів влади, підприємств і організацій сприяти оперативним підрозділам; встановлення умов, за яких працівник оперативного підрозділу не несе відповідальності за шкоду, завдану під час виконання завдань (за наявності необхідної оборони, крайньої необхідності, професійного ризику тощо); поширення на таких працівників гарантій правового і соціального захисту. Окремий блок становлять соціальні гарантії співробітників СБУ, що забезпечують стабільність служби та мотивацію, а також підхід до гарантій від управлінського свавілля: вимога чіткої субординації, ясності вказівок щодо застосування зброї, обов'язок утриматися від виконання незаконного наказу та недопустимість покарання за відмову його виконувати, поєднана з принципом персональної відповідальності за власні дії та дії, вчинені за вказівкою. До гарантій посадових осіб підрозділів СБУ також відносять організаційно-правові, матеріальні, соціально-побутові, пенсійні гарантії та гарантії спеціального державного захисту. Методологічно продуктивним є й поділ гарантій за рівнем нормативного закріплення на конституційні та галузеві, що дозволяє систематизувати гарантійні механізми та адаптувати цей підхід до аналізу СБУ.

Окремі гарантії запобігання правопорушень у сфері державної безпеки мають виразну «спеціальну» природу. Для контррозвідувальних органів важливою є законодавча виключність повноважень: контррозвідувальна

діяльність може здійснюватися лише визначеними законом суб'єктами. Додатково закріплюється заборона втручання у службову діяльність співробітників контррозвідувальних підрозділів з боку будь-кого, окрім безпосередніх начальників, а також положення про статус військовослужбовців СБУ як представників влади, недоторканність, честь і гідність яких охороняються законом.

Узагальнюючи, гарантії діяльності СБУ доцільно класифікувати на загальні (передбачені актами загальної дії), спеціальні (визначені актами, що регламентують статус і специфіку СБУ) та універсальні (організаційно-кадрові, функціональні, пов'язані з реалізацією обов'язків, а також соціально-економічні). При цьому суттєвим елементом гарантійної системи є закріплення можливості настання юридичної відповідальності за протиправні діяння співробітників СБУ, що забезпечує законність і дисципліну в діяльності органу.

Юридична відповідальність співробітників СБУ проявляється у дисциплінарній, адміністративній, кримінальній і цивільно-правовій формах, кожна з яких має власні підстави, процедури та наслідки. Дисциплінарна відповідальність регламентується дисциплінарним статутом, однак обґрунтованою є позиція щодо потреби спеціального Дисциплінарного статуту СБУ, який враховував би специфіку оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності та режиму державної таємниці. Адміністративна відповідальність охоплює, зокрема, корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, а також інші загальні делікти; водночас закон встановлює особливості застосування окремих стягнень до осіб рядового і начальницького складу СБУ. Кримінальна відповідальність можлива як на загальних підставах, так і як спеціальна – за злочини у сфері службової діяльності та корупційні злочини. Цивільно-правовий вимір пов'язаний із відшкодуванням шкоди, завданої незаконними діями: у таких випадках відповідальність несе держава незалежно від фактичної вини посадової особи, що підкреслює гарантійний характер механізму захисту прав людини.

Отже, СБУ як інституція не є безпосереднім суб'єктом юридичної відповідальності, однак її адміністративно-правовий статус передбачає розвинуту систему гарантій та відповідальності співробітників, які діють від імені держави. Саме поєднання гарантій ефективної діяльності й невідворотності юридичної відповідальності за порушення виступає необхідною умовою правомірного та результативного забезпечення державної безпеки.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється у визначенні на підставі аналізу доктринальних та нормативних джерел проблематики адміністративно-деліктного провадження у справах про правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України. Унаслідок дисертаційного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Визначено, що адміністративно-деліктне провадження є самостійним різновидом адміністративного процесу, що забезпечує реалізацію адміністративної відповідальності шляхом нормативно визначеної, стадійної та доказової діяльності уповноважених органів і посадових осіб. Його правова природа має комплексний характер, поєднуючи публічно-владне реагування на адміністративний проступок із процедурними гарантіями захисту прав, свобод і законних інтересів учасників провадження. Визначальними рисами цього інституту виступають формалізованість, юрисдикційна спрямованість, санкційний потенціал, офіційність і можливість застосування заходів забезпечення, що обумовлює підвищені вимоги до дотримання принципів законності, пропорційності та справедливого процесу. Система принципів адміністративно-деліктного провадження виконує орієнтуючу й гарантійну функції, забезпечуючи баланс між публічним інтересом у підтриманні правопорядку та приватним інтересом особи у справедливому розгляді справи. У сучасних умовах доктринальне уточнення поняття, ознак і правової природи провадження має істотне практичне значення для уніфікації процесуальних стандартів і вдосконалення правозастосовної діяльності, зокрема в органах зі спеціальним правовим статусом.

2. Підтверджено, що запобігання правопорушенням, які посягають на державну безпеку України, має комплексний характер і потребує системного поєднання нормативно-правових, інституційних та організаційних механізмів. Визначальним методологічним кроком є чітке теоретико-правове окреслення поняття «державна безпека» та його співвідношення з категоріями

національної безпеки, оборони й воєнної безпеки. Обґрунтовано, що державна безпека є складовою національної безпеки, проте не зводиться до оборони, оскільки охоплює захист державності, суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та стійкості функціонування публічної влади, зокрема від загроз невоєнного та гібридного характеру. Ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення державної безпеки залежить від якості правотворчості, визначеності компетенції суб'єктів владних повноважень (насамперед СБУ) та належного правореалізаційного й контрольного інструментарію. Акцентовано, що важливим є розмежування «запобігання» як превентивної діяльності та «протидії» як реагування на вже виявлені загрози. З огляду на відсутність уніфікованого легального визначення державної безпеки, обґрунтовується потреба вдосконалення законодавчої дефініції у Законі України «Про національну безпеку України».

3. Зазначено, що процесуально-правові засади розгляду СБУ справ про адміністративні правопорушення у сфері державної безпеки формуються на поєднанні загальних правил КУпАП і спеціального безпекового статусу Служби безпеки України. Таке провадження має юрисдикційний характер і спрямоване не лише на притягнення винної особи до відповідальності, а й на оперативне припинення протиправної поведінки та запобігання ескалації загроз у кримінально-правову площину. Специфіка підвідомчих СБУ складів адміністративних правопорушень полягає в їх тісному зв'язку з інформаційною, контррозвідувальною, режимною та мобілізаційною безпекою, що обумовлює підвищені вимоги до законності, пропорційності та належного документування процесуальних дій. Зроблено висновок, що ефективність адміністративно-деліктної діяльності СБУ визначається якістю процедури та балансом між охороною безпеки й забезпеченням права на захист.

4. На основі здійсненого аналізу міжнародно-правових і порівняльно-правових підходів до запобігання правопорушенням, що посягають на державну безпеку, засвідчено, що в умовах глобалізації та гібридних загроз

адміністративно-деліктні механізми відіграють ключову роль як інструмент превентивного реагування. Підкреслено, що зарубіжна практика демонструє тенденцію до поєднання національних правових засобів із розвинутими форматами міжнародного співробітництва, що дозволяє державам своєчасно виявляти ризики та координувати дії компетентних органів.

Виокремлено три базові моделі здійснення адміністративно-деліктного провадження у сфері державної безпеки: поліцейсько-адміністративна модель характеризується домінуванням органів поліції та суміжних служб у реалізації адміністративних повноважень, тоді як спеціальні служби виконують переважно аналітичну й координаційну функції; адміністративно-превентивна модель передбачає активне застосування адміністративних заходів як засобу раннього втручання для недопущення ескалації загроз безпеці; гібридна модель поєднує адміністративні процедури з квазі-судовими механізмами та розвинутими формами судового і парламентського контролю. Підкреслено, що спільною рисою всіх моделей є прагнення забезпечити баланс між ефективністю безпекових заходів і дотриманням стандартів верховенства права та прав людини, що має принципове значення для подальшого вдосконалення національної безпекової політики України.

5. Констатовано, що Служба безпеки України в умовах воєнного стану посідає особливе місце серед суб'єктів публічної влади, поєднуючи функції спеціального правоохоронного органу та ключового елементу сектору безпеки й оборони. Її правовий статус зумовлює специфіку участі в адміністративно-деліктному провадженні: СБУ не лише фіксує окремі види правопорушень у чутливих сферах державної, інформаційної та економічної безпеки, а й забезпечує реагування в режимних умовах, де вагомого значення набувають питання допустимості доказів, пропорційності втручання та гарантій прав людини. Встановлено, що ефективність реалізації відповідних повноважень визначається узгодженістю суб'єктно-інституційного, процедурно-діяльнісного та нормативно-правового рівнів функціонування СБУ, а також

якістю міжвідомчої координації й взаємодії з громадянським суспільством у межах демократичного цивільного контролю.

6. Підкреслено, що адміністративно-деліктне провадження у справах, підвідомчих Службі безпеки України, є спеціалізованим інструментом забезпечення законності у сферах, безпосередньо пов'язаних із державною та інформаційною безпекою. Стадійна побудова провадження (порушення справи та складання протоколу, розгляд і оцінка доказів, ухвалення постанови, її оскарження та виконання) формує логічну послідовність процесуальних дій і створює гарантії передбачуваності правозастосування. Водночас специфіка компетенції СБУ зумовлює підвищені вимоги до законності, допустимості доказів і забезпечення права на захист, оскільки процедурні дефекти на початкових етапах можуть нівелювати результативність усього провадження.

Акцентовано, що стадії адміністративно-деліктного провадження у справах, які розглядаються Службою безпеки України, виконують не лише техніко-процедурну, а й сутнісну гарантійну функцію. Визначено, що чітке розмежування та послідовність стадій забезпечують внутрішню логіку провадження, унеможливають довільність дій посадових осіб і слугують інструментом контролю за дотриманням принципів законності, обґрунтованості та пропорційності втручання у права особи, де кожна стадія має власне правове призначення: початкова формує доказову основу та визначає межі обвинувачення, стадія розгляду забезпечує змагальність і всебічну оцінку обставин, стадія оскарження виконує коригувальну й гарантійну роль, а стадія виконання реалізує принцип невідворотності відповідальності, що у сукупності дозволяє поєднати оперативність реагування на правопорушення у сфері державної безпеки з вимогами справедливого процесу та належного захисту прав і свобод людини.

7. У результаті проведеного дослідження встановлено, що юридичні гарантії та юридична відповідальність співробітників Служби безпеки України є ключовими елементами її адміністративно-правового статусу та відіграють визначальну роль у забезпеченні належного виконання завдань у

сфері державної безпеки. Обґрунтовано, що юридичні гарантії діяльності СБУ становлять комплекс закріплених у законодавстві засобів і способів, спрямованих на створення належних організаційних, правових і соціально-економічних умов для реалізації покладених на Службу функцій, а також на захист прав і свобод її співробітників як представників державної влади. Водночас доведено, що ефективність гарантійної системи неможлива без чіткого та послідовного механізму юридичної відповідальності, який забезпечує дотримання принципів законності, доброчесності та підзвітності у діяльності співробітників СБУ.

У ході дослідження визначено, що співробітники Служби безпеки України, з огляду на свій подвійний правовий статус, можуть виступати як загальними, так і спеціальними суб'єктами дисциплінарної, адміністративної, кримінальної та цивільно-правової відповідальності, кожна з яких має власні підстави та особливості реалізації. Узагальнено, що поєднання правових гарантій і невідворотності юридичної відповідальності є необхідною умовою забезпечення балансу між ефективністю діяльності Служби безпеки України та дотриманням прав і свобод людини, а також утвердження принципу верховенства права у сфері забезпечення державної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авер'янов В. Б. Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції. *Право України*. 2006. № 5. С. 11–12.
2. Авер'янов В. Вибрані наукові праці. за заг. ред. Ю. Шемшученка, О. Андрійко. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 448 с.
3. Адміністративне право України. Академічний курс. У 2-х т. Ред. кол. В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Юрид. думка, 2005. Т. 2. Особлива частина. 624 с.
4. Адміністративне право України. За ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
5. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс: підруч. за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: Золота миля, 2011. 584 с.
6. Адміністративний арешт: порядок застосування даного виду стягнення та повноваження окремих органів і посадових осіб щодо внесення клопотань про застосування (заміну) на даний вид стягнення. URL: <https://mego.info/адміністративний-арешт-порядок-застосування-даного-виду-стягнення-та-повноваження-окремих-органів--0>
7. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. за заг. ред. В.В. Толчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 862.
8. Антон О. А. Юридичні гарантії в трудовому праві. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 185–190.
9. Байдін Ю. В. Деякі питання юридичної відповідальності співробітників Служби безпеки України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2003. Вип. 5. С. 214–221.
10. Безпекова угода між Україною та Францією. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3828275-bezpekova-ugoda-miz-ukrainou-ta-francieu-povnij-tekst.html>

11. Берназюк Я.О. Конституційний принцип гласності судового процесу та особливість розгляду справ, які містять інформацію з обмеженим доступом. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/openness_of_a_trial_bernaziuk.pdf
12. Битяк Ю.П., Зуй В.В., Комзюк А.Т. Переконавання і примус у державному управлінні. Адміністративна відповідальність: Конспекти лекцій. Харків: Укр. юрид. академія, 1994. 44 с.
13. Богатирьов І., Савченко А. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 133–137.
14. Богуцький П. П. Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України. : дис. ... д-ра юрид.наук : 12.00.01. Київ, 2020. 410 с.
15. Бородін Д. І. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації. *Право України*. 2001. № 12. С. 34.
16. Бортняк Д.Ф. Заходи забезпечення адміністративно-деліктного провадження : автореф. дис. канд. юрид. наук :12.00.07. К., 2011. 16 с.
17. Бутченко Т. І. Сутність державного інтересу. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008. № 35. С. 36–45.
18. Венедіктова І. Методологічні підходи до співвідношення понять інтерес і потреба при визначенні юридичної категорії охоронюваний законом інтерес. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 3. С. 129–137.
19. Вирок Оріхівського районного суду Запорізької області від 24.04.2018 р. по справі № 323/912/18 (номер провадження 1-кп/323/123/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73583023>
20. Військове право : підручник. кол. авторів; за заг. ред. А.М. Колодія, О.В. Кривенка, В.Й. Пашинського. К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. 392 с.

21. Волянський О. Адміністративна відповідальність та державні/публічні закупівлі. Аналіз судової практики: звертаємо увагу на особливості.

URL:https://radnuk.com.ua/praktyka_zakupivel/kontrol_ta_vidpovidalnist/administrativna-vidpovidalnist-ta-derzhavni-publichni-zakupivli-analiz-sudovoi-praktyky-zvertaiemo-uvahu-na-osoblyvosti/

22. Гаруст Ю. В., Мельник В. І. Правоохоронні органи на захисті економічної безпеки України: адміністративно-правовий аспект. Видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2019. 256 с.

23. Глушков В. О. Участь інститутів громадянського суспільства у діяльності СБ України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Юриспруденція. Вип. 8. 2014. С. 68-73.

24. Греля Д.П., Пчелін В.Б. Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення. URL:
<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4936de77-377e-4a1e-9b6e-926cea3ae554/content?trackerId=c98f82fe76c5af48>

25. Григорчак Ю. П. Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення . *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 184-189.

26. Гриценко В. Г. Види юридичної відповідальності правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 4/1. С. 16–20.

27. Грушко І.І. Забезпечення державних інтересів у безпековій політиці Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.01. Київ, 2021. 235 с.

28. Грушко І.І. Концепт безпеки в політико-правовому забезпеченні інтеграційних процесів країн європейського союзу. *Юридична наука*. 2019. № 11. Том 2. С. 178–182.

29. Грушко І.І. Національні інтереси в контексті міжнародної правосуб'єктності країн-членів ЄС. *Чорноморські наукові студії*: матеріали

Шостої Всеукр. мультидисциплінар. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) Одеса: Міжнар. гуманітар. ун-т. 2020. С. 230–234

30. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-12>

31. Денисова А.В. Сутність громадського контролю в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 4. С. 196-200.

32. Дзьобань О. П. Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс. Х. : Майдан, 2007. 283 с.

33. Економічна безпека. За заг. ред. О. Джужі. К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.

34. Єдиний європейський акт. 1986. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_028

35. Жук Т. І. Адміністративно-правові засади забезпечення взаємодії контррозвідувальних органів з іншими суб'єктами сектору безпеки з метою охорони національних інтересів: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 230 с.

36. Заморська Л. І. Правовий інтерес у змісті норм права: інтегративний підхід. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. № 5. С. 8–14.

37. Захист інформаційного та кіберпростору. Офіційний сайт Служби безпеки України. URL: <https://ssu.gov.ua/zabezpechennia-informatsiinoi-bezpeky>

38. Золотухіна Л. О. Публічний інтерес як адміністративно-правова категорія. : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 . Запоріжжя, 2019. 486 с.

39. Золотухіна Л.О. Публічний інтерес та державний інтерес: співвідношення категорій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. № 40. Т. 3. С. 63-67.

40. Золотухіна Л.О., Легеза Ю.О. Гарантії захисту публічного інтересу. *Юридичний бюлетень*. 2020. Випуск 14. С. 39–48.

41. Іванцов В. О. Адміністративна відповідальність: узагальнюючий підхід до визначення поняття. *Право і Безпека*. 2014. № 3. С. 48–53
42. Іванцов В. О. Принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення: систематизація та розкриття змісту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1(16). Том 3. С. 137-141.
43. Іванчук Н. В. Взаємна відповідальність особи і держави в контексті розбудови сучасної української держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2007. 21 с.
44. Ігонін Р.В. Поняття адміністративно-правового забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції. *Адвокат*. 2011. № 1(124). С. 36–40.
45. Калюжний Р. А., Красноступ Г. М. Організаційно-правові форми забезпечення державних інтересів. 2009. С. 99–106.
46. Кобко Є.В. Спеціальна правосуб'єктність органів публічного управління в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 284-288
47. Ковбас І.В., Крайній П.І. Приватна особа як суб'єкт адміністративних правовідносин у сучасних умовах. *Гарантії та забезпечення прав людини в Україні: становлення, Г20 розвиток та перспективи* : збірник тез доповідей та повідомлень за матеріалами круглого столу, присвяченого Міжнародному дню прав людини (м. Харків, 4 грудня 2022 р.). Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 39-43.
48. Когут Ю.І. Енергетичні війни як загроза національній безпеці держав Євросоюзу. Київ. 2022. 270 с. 2. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3667074-polsa-gotova-nadati-ukraini-tretijpaket-energeticnoi-dopomogi.html>
49. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР № 8073-Х від 07.12.1984. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

50. Козьяков І. Законодавче визначення державної безпеки: проблеми теорії та практики. *Підприємництво, господарство і право: теорія держави і права*. 2019. С. 160–164
51. Козюбра М.І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем. *Наукові записки НаУКМА*. 2016. Том 181. Юридичні науки. С. 3-11.
52. Коломоець Т. О. Адміністративне право України: Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
53. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навчальний посібник. Київ: «Юрінком Інтер», 2008. 256 с.
54. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
55. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія. К.: Юрінком Інтер , 2004. 528 с.
56. Комзюк В. Т. Правові гарантії діяльності митних органів України. *Право і безпека*. 2015. № 2 (57). С. 70–74.
57. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
58. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. 1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
59. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96- ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
60. Концепція реформування законодавства України про адміністративну відповідальність. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32358.pdf>

61. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
62. Кубко А. Є. Реалізація публічних інтересів у цивільному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 4. С. 44–48.
63. Кузмічов О. Д. Інституційний механізм публічного адміністрування у сфері забезпечення продовольчої безпеки в Україні: проблеми та шляхи їхнього розв’язання. *Адміністративне право і процес*. 2023. № 3. С. 5–15.
64. Кузніченко С. О. Боротьба з техногенним тероризмом: досвід Європейських держав. *Вісник Харківського ін-ту соціального прогресу. Сер. «Екологія, техногенна безпека і соціальний прогрес»*. 2001. № 1. С. 176–181
65. Кузніченко С. О. Техногенний тероризм: джерела, типологія, концепція протидії. Зб. наук. пр. Харківськ. центру по вивченню орг. злочинності спільно з Американськ. ун-том у Вашингтоні. Вип. 7. Х. : Східно-регіон. центр гуманітарно-освітніх ініціатив. 2003. С. 105–131. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-5-2013>
66. Кумейко А.В. Система правоохоронних органів із запобігання вчинення правопорушень, що посягають на державну безпеку. *Право і суспільство*. 2024. № 3 С. 22-26.
67. Легеза Ю.О. Адміністративно-правове забезпечення безпеки ведення публічних інформаційних сервісів як складова національної безпеки України. *Man and society in the dimensions of socio-cultural transformation : Scientific monograph*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 301 p. Р. 6-21. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-1>
68. Литвиненко В. І. Поняття і сутність юридичних гарантій правоохоронних органів як суб’єктів протидії корупції в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 29. Ч. 2. С. 77–80.
69. Литвиненко В. І. Юридична відповідальність посадових осіб як суб’єктів протидії корупції. *Право та інновації*. 2012. № 4 (12). С. 102–109.

70. Ліпкан В.А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 36 с.
71. Ліпкан В.А. Теорія національної безпеки. Київ: КНТ, 2009. 631 с.
72. Літошенко О. С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2004. 199 с.
73. Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посіб. 2-ге вид., допов. та переробл. Київ: Атіка, 2003. 576 с.
74. Меліхова О. Ю. Юридично значимі дії як правова форма публічного адміністрування у сфері юридичної науки в Україні: адміністративно-правова характеристика. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 4. С. 113–118.
75. Мельник О.М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 208 с.
76. Мельник-Томенко Ж. М. Принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом: теоретико-правовий аналіз. *Правова позиція*. 2019. № 4 (25). С. 56-60
77. Методика функціонального обстеження МВС України, його органів, підрозділів та організацій. Т. О. Проценко, І. П. Голосніченко, П. П. Кульчицький [та ін.] ; за ред. І. П. Голосніченка. Київ: ДП «Друкарня МВС України», 2009. 36 с.
78. Медведєва Т. О. Адміністративні правопорушення, підвідомчі Службі безпеки України: доктринальний зміст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 12. С. 375–378. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-12/82>.
79. Медведєва Т. О. Адміністративно-деліктне провадження у сфері забезпечення державної безпеки: між репресивною функцією та процесуальними гарантіями. *Право і суспільство*. 2025. № 6. С. 725–729. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.102>

80. Медведєва Т. О. Адміністративно-деліктне провадження: поняття, ознаки та функціонально-процесуальна природа. *Proceedings of the International scientific conference “Modern Achievements in Legal Science and Practice”*, Riga, the Republic of Latvia, March 19–20, 2025. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2025. P. 253–256. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-67>.

81. Медведєва Т. О. Поняття та правова природа адміністративно-деліктного провадження. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 3 (88). С. 392–396. URL: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.56>.

82. Медведєва Т. О. Принципи адміністративно-деліктного процесу: зміст, система та реалізація. *Право та державне управління*. 2025. № 3. С. 352–358. URL: <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.3.46>

83. Медведєва Т. О. Принципи мовної визначеності та встановлення об’єктивної істини в адміністративно-деліктному провадженні. *Права людини та публічне врядування: матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 590–591. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-158>*.

84. Медведєва Т. О. Служба безпеки України у системі адміністративно-деліктної юрисдикції. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 175–177. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-47>*.

85. Міжнародне партнерство. Офіційний сайт Служби безпеки України. URL: <https://ssu.gov.ua/mizhnarodna-diialnist>

86. Місія та стратегічні напрями. Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/pro-biuro/misiia-ta-stratehichni-napriamy>

87. Мозоль В. В. Адміністративно-правовий статус посадової особи податкової міліції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2006. 204 с.

88. На сторожі незалежності держави : 10 років Службі безпеки України ред. кол. : О. Ф. Бєлов, Г. В. Зеленський, М. В. Куркін [та ін.] ; голова редколегії П. М. Шатковський. К.: СБУ, 2002. 170 с.

89. Наливайко Л. Р. Громадська експертиза як інноваційна управлінська технологія. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки* : матер. міжнар. наук. -практ. конф., м. Дніпропетровськ, 19-20 вересня 2013 р.. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 41-43.

90. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення: станом на 20 січ. 2017 р. за заг. ред. С. В. Петкова. Київ: Центр учб. літ-ри, 2017. 544 с.

91. Оскарження дій ДБР, БЕБ, СБУ, поліції. URL: <https://eternityadvocates.com.ua/poslugy/poslugi-advokata/oskarzhennya-dij-dbr-beb-sbu-policiyi/>

92. Панасюк О.В. Окремі аспекти провадження в справах про адміністративні проступки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 2. Том 2. С. 95-101

93. Панасюк О.В. Сучасні наукові підходи щодо визначення адміністративного проступку. *Право і Безпека*. 2020. № 1 (76). С. 83-88.

94. Пантелейчук І. В. Національний інтерес як механізм формування геополітичного іміджу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_2_6

95. Парламентський контроль за діяльністю спеціальних служб: іноземний та національний досвід, висновки для України. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/parlamentskiy-kontrol-za-diyalnistyu-specialnikh-sluzhb-inozemniy-ta-nacionalniy-dosvid>

96. Пашинський В.Й. Адміністративно-правове забезпечення оборони держави: визначення поняття та структури. Основні напрями розвитку системи публічного адміністрування : колективна монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 104 с.

97. Пашинський В.Й. Військово-адміністративне право в системі сучасного адміністративного права. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 2(20). С. 40–48.

98. Пашинський В.Й. Військово-адміністративні правові норми: поняття та особливості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2018. Випуск 51. Том 2. С. 14-17

99. Пашинський В.Й. Оборона держави як складова воєнної безпеки України. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*. 2017. № 4(40). С. 24–31.

100. Погібко О.І. Нормативно-правові питання розвитку системи забезпечення воєнної безпеки – складової національної безпеки і оборони України. URL: <http://vuzlib.com/content/view/1463/23/>

101. Порядок формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції: Наказ Міністерства фінансів України від 30.10.2014 р. № 1089. *Офіційний вісник України*. 2014. № 95. С. 122. Стаття 2754. Код акту 74831/2014

102. Постанова Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 14 вересня 2023 р. у справі № 3/303/2830/2. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/113456468>

103. Постанова судді Овруцького районного суду від 09 грудня 2024 року у справі № 286/4011/24. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/123593634>

104. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 24 травня 2021 року у справі № 640/19611/18 . URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/97147792>

105. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

106. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 15 липня 2012 № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

107. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
108. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
109. Про взаємодію Служби безпеки України та Національної поліції України під час організації розшуку осіб: Наказ Служби безпеки України від 20 лютого 2025 року № 54/112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-25#Text>
110. Про внесення змін до Правил взаємовідносин між Державним підприємством «Національна енергетична компанія «Укренерго» та суб'єктами (об'єктами) електроенергетики в умовах паралельної роботи в складі Об'єднаної енергетичної системи України: Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 16.04.2014 № 306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0955-14#Text>
111. Про волонтерську діяльність : Закон України №3236-VI від 19 квітня 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
112. Про громадські об'єднання: Закон України №4572-VI від 22.03 2012 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
113. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.
114. Про державний кордон України : Закон України від 4 листопада 1991 року № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>
115. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>
116. Про Дисциплінарний статут Збройних сил України від 15.03.2022 № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>

117. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 3.11.2010 №996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text>

118. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

119. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

120. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 23 грудня 2020 року № 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#n7>

121. Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії Державної служби України з надзвичайних ситуацій і Служби безпеки України у сфері запобігання виникненню та реагування на надзвичайні ситуації: Наказ Міністерства оборони України, Служби безпеки України 13.01.2014 № 24/6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0177-14#Text>

122. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення Службою безпеки України контролю за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни: Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 18.08.2017 № 471. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1127-17#Text>

123. Про затвердження Інструкції про порядок оформлення в Службі безпеки України матеріалів про адміністративні правопорушення: Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 22.03.2017 № 173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0506-17#Text>

124. Про затвердження Положення про Апарат Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 14.10.2005 №

1446/2005. URL: [https:// www.rnbo.gov.ua/ua/Aparat-Rady-natsionalnoi-bezpeky-i-oborony-Ukrainy.html](https://www.rnbo.gov.ua/ua/Aparat-Rady-natsionalnoi-bezpeky-i-oborony-Ukrainy.html)

125. Про затвердження Положення про воєнізовану охорону об'єктів Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, Інструкції з організації та несення вартової служби воєнізованою охороною на об'єктах Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту: Наказ Міністерства оборони України 25.10.2016 року № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0390-01#Text> (втратив чинність)

126. Про затвердження Положення про порядок укладення, виконання та денонсації міжнародних договорів України міжвідомчого характеру: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 1994 р. №422 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-94-п#Text>

127. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>

128. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>

129. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

130. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26 грудня 2002 року № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>

131. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

132. Про міжнародні договори України : Закон України № 1906-IV від 22.12.1993 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

133. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

134. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листопада 2015 року № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>

135. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

136. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

137. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

138. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

139. Про органи самоорганізації населення : Закон України №2625-III від 11.07.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>

140. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

141. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#n357>

142. Про політичні партії в Україні : Закон України N2365-III від 5.04.2001.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

143. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр#Text>

144. Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав: Закон України від 2 березня 2000 року № 1518-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1518-14#Text>

145. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

146. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>

147. Про ратифікацію Угоди між державами-учасниками Північноатлантичного договору та іншими державами, які беруть участь у програмі “Партнерство заради миру”, щодо статусу їхніх збройних сил та Додаткового протоколу до цієї Угоди: Закон України від 2 березня 2000 року № 1510-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1510-14#Text>

148. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>

149. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13.04.2014 р. «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента України. 2014. № 405/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text>

150. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25 березня 2021 року №121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

151. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 26.05.15 р. № 287/2015 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>

152. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

153. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 40–41. Ст. 249.

154. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист: Закон України від 24.03.1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 40–41. Ст. 249.

155. Про створення Служби національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 20 вересня 1991 р. № 1581-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 689

156. Про схвалення Концепції Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 19-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-2016-p#Text>

157. Про тимчасове закриття деяких пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 №188-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-2022-p#Text>

158. Провадження в справах про адміністративні правопорушення URL: https://arm.navs.edu.ua/books/adm-vidpov/pages/rozdil_4.html

159. Проект Кодексу про адміністративні проступки №11386 від 28.06.2024 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44507>

160. Прохоренко М.М. Система військового законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2007, 23 с. С. 12–19

161. Пухтецька А. А. Принципи адміністративного права: адміністративно-правові та євроінтеграційні аспекти оновлення змісту та практики застосування. Харків: ПП Панов, 2016. 434 с.

162. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Рабінович П.М. Л. : Край, 2007. 188 с.

163. Радовецька Л.В. Суб'єкти забезпечення державної безпеки України: теоретико-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук :12.00.01. К., 2015. 266 с.

164. Резнік О. Роль Служби безпеки України як правоохоронного органу в захисті фінансової системи держави. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. № 10. С. 77-79.

165. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) від 8 квітня 1999 року у справі № 1-1/99 № 3-рп/99. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KS99003?an=31>

166. Савіцька В.В. Актуальні питання адміністративно-деліктного права України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2004. Випуск 84: частина 3. С. 186-191

167. Савченко С. В. Інтереси в праві та їх класифікація. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 46. С. 42–49.

168. Світова та європейська інтеграція. Організаційні засади: навчальний посібник. заг. ред. Я. Й. Малишка. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. 2001. 402 с.

169. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підруч. Скакун О.Ф.; пер. з рос. Х. : Консул, 2006. 656 с.

170. Сокурено В. Оборона як ефективний засіб забезпечення безпеки суспільства та держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №2. С. 159–166.

171. Сокурено В.В. Публічне адміністрування сферою оборони в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 574 с

172. Статут ООН 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

173. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2008. 624 с.

174. Теорія держави і права : навч. посіб. А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков [та ін.]; К. : Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
175. Теорія держави та права: підручник. Є. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний [та ін.]; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.
176. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-88277>
177. Фазикош О. В. Поняття та сутність провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2012. №18. С. 183–185.
178. Хавронюк М.І. Дисциплінарна відповідальність за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення (законодавство, практика, пропозиції). К., 2024. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2024/07/Havronyuk.-Dystsyplinarna-vidpovidalnist.pdf>
179. Хартія основних прав Європейського Союзу. 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text.
180. Храпцов М. Адміністративна юрисдикція СБУ. URL: <https://nauka-online.com/publications/jurisprudence/2021/8/4-7/>
181. Цюприк Н. О. Адміністративна відповідальність осіб рядового і начальницького складу ОВС України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 3. Т. 2. С. 270–274.
182. Чишко К.О. Адміністративно-правова кваліфікація правопорушень у сфері забезпечення громадського порядку та громадської безпеки : монографія. Харків: «У справі», 2017. 232 с.
183. Шкідченко В.П., Кохно В.Д. Воєнна безпека як категорія воєнної науки та складова національної безпеки України. *Наука і оборона*. 2000. № 2. С. 3–7

184. Школик А. Концепція доброго адміністрування та її вплив на адміністративно-процедурне законодавство. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. Випуск 66. С. 138–146
185. Шопіна І.М. Адміністративно-правове регулювання управління органами внутрішніх справ : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2012. 514 с.
186. Amann v. Switzerland, op. cit., § 50. URL: <https://goo.su/EhP5U6I>
187. Andrzej Wilk, Piotr Żochowski. An agreement on security cooperation between the UK and Ukraine. Day 691 of the war. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2024-01-16/agreement-security-cooperation-between-uk-and-ukraine-day-691-war>
188. Aron R., Mahoney D. J., Anderson B. C. Peace & war: a theory of international relations. *Routledge*. 2017. № 517. P. 320–322.
189. Case law of the European Court of human rights concerning the protection of personal data. URL: <https://rm.coe.int/case-law-on-data-protection/1680766992>
190. Case of Kopp v. Switzerland (13/1997/797/1000). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-58144"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
191. Conference on security and co-operation in Europe final act. 1975. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>
192. Consolidated version of the Treaty on European Union. 1992. URL: <https://www.legislation.gov.uk/eut/teu/contents>
193. D'amato A. An Introduction to Law and Legal Thinking. Brill Nijhoff. 1996. 201 p.
194. Declaration of Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations. Approved by resolution 2625 (XXV) of the UN General Assembly of October 24, 1970 URL: https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_2625-Eng.pdf

195. Declaration on Fundamental Principles concerning the Contribution of the Mass Media to Strengthening Peace and International Understanding, to the Promotion of Human Rights and to Countering Racism, apartheid and incitement to war 28 November 1978. URL: https://geschichte-menschenrechte.de/fileadmin/editorial/download/Mass_Media_Declaration.pdf

196. Democratic oversight of the security sector in member states Recommendation 1713 (2005). Reply from the Committee of Ministers adopted at the 969th meeting of the Ministers' Deputies (21 June 2006). URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11529&lang=EN>

197. Duroselle J. B., Duroselle J. P. Tout empire périra: une vision théorique des relations internationales. *Publications de la Sorbonne*. 1981. Vol. 16. P. 721–725.

198. Hawre Hasan Hama. State Security, Societal Security, and Human Security. *Jadavpur Journal of International Relations*. 2021. Volume 21. Issue 1. URL: <https://doi.org/10.1177/0973598417706591>

199. Huvig v. France, § 26. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57627"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

200. Iordachi and Others v. Moldova, op. cit. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["002-1661"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{)

201. Jahrestagung der Parlamentarischen Versammlung der OSZE vom 29. Juni bis 3. Juli 2024 in Bukarest, Rumänien URL: <https://dserver.bundestag.de/btd/20/138/2013840.pdf>

202. Kennan G. F. The Kennan Diaries. WW Norton & Company, 2014. 768 p.

203. Kennedy v. the United Kingdom, op. cit., § 151 URL. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-98473"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

204. Kruslin v. France, § 27. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57626"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

205. Leander v. Sweden, 26 March 1987, § 51, Series A no. 116. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57519"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

206. Malone v. the United Kingdom, 2 August 1984, §§ 67 and 68, Series A no. 82. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57532"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
207. Manila Declaration on the Peaceful Settlement of International Disputes. New York, 15 November 1982. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/mdpsid/mdpsid.html>
208. NATO Summit: NATO-Ukraine Commission. URL: <https://goo.su/lMHj1N>
209. Niebuhr R. Moral man and immoral society: A study in ethics and politics. Westminster John Knox Press, 2013. 154 p.
210. Niebuhr R. The essential Reinhold Niebuhr: Selected essays and addresses. Yale University Press, 1986. P. 109–110
211. Ponce H. Good administration and administrative procedures. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. Vol. 12. Issue 2. Article 10. P. 551–588.
212. Recommendation 1402 (1999): Control of internal security services in Council of Europe member states. Official Gazette of the Council of Europe. April. 1999.
213. Rosenau J. N. The scientific study of foreign policy. New York: Nichols Publishing Company. 1980. Vol. 1. 472 p.
214. Shimovolos v. Russia. Application № 30194/09. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105217>
215. State Security. Bundeskriminalamt. URL: https://www.bka.de/EN/TheBKA/OrganisationalChart/OrganisationalUnits/StateSecurity/statesecurity_node.html
216. The Final Act of the Helsinki Conference, held on 1 August 1975, lays down ten principles that the States participating in the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE) undertake to respect and put into practice in their mutual relations. URL://https://www.cvce.eu/content/publication/2005/7/12/1bccd494-0f57-4816-ad18-6aaba4d73d56/publishable_en.pdf

217. UK-Ukraine Agreement on Security Co-operation. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/uk-ukraine-agreement-on-security-co-operation>

218. Vollrath E. Wie ist Carl Schmitt an seinen Begriff des Politischen gekommen? *Zeitschrift für Politik*. 1989. P. 151–168

219. Wendt A. *Social Theory of International Politics* (Cambridge Studies in International Relations). Cambridge: Cambridge University Press, 1999. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511612183>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Медведєва Т. О. Адміністративні правопорушення, підвідомчі Службі безпеки України: доктринальний зміст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 12. С. 375–378. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-12/82>.
2. Медведєва Т. О. Поняття та правова природа адміністративно-деліктного провадження. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 3 (88). С. 392–396. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.56>.
3. Медведєва Т. О. Принципи адміністративно-деліктного процесу: зміст, система та реалізація. *Право та державне управління*. 2025. № 3. С. 352–358. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.3.46>.
4. Медведєва Т. О. Адміністративно-деліктне провадження у сфері забезпечення державної безпеки: між репресивною функцією та процесуальними гарантіями. *Право і суспільство*. 2025. № 6. С. 725–729. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.102>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію дисертації:

5. Медведєва Т. О. Адміністративно-деліктне провадження: поняття, ознаки та функціонально-процесуальна природа. *Proceedings of the International scientific conference “Modern Achievements in Legal Science and Practice”*, Riga, the Republic of Latvia, March 19–20, 2025. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2025. P. 253–256. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-67> (форма участі – онлайн).
6. Медведєва Т. О. Служба безпеки України у системі адміністративно-деліктної юрисдикції. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної

конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 175–177. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-47> (форма участі – онлайн).

7. Медведєва Т. О. Принципи мовної визначеності та встановлення об'єктивної істини в адміністративно-деліктному провадженні. *Права людини та публічне врядування* : матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 590–591. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-158> (форма участі – онлайн).

**Проект Закону України «Про забезпечення ефективності діяльності
Служби безпеки України із запобігання правопорушенням у сфері
державної безпеки»**

I. До Закону України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII «Про національну безпеку України» (внести такі зміни:

1.1 У ст. 1 пункт четвертий викласти у такій редакції: «державна безпека – стан розвитку суспільства, за якого забезпечується задоволення національних інтересів, що полягають у захисті державності, територіальної цілісності та державного суверенітету, додержанні вимог екологічної безпеки, забезпеченні економічного добробуту й належної інформаційної взаємодії суспільства та суб'єктів владних повноважень, шляхом вжиття заходів щодо відвернення та нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз, у тому числі розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань, зокрема таких, що здійснюються спеціальними службами іноземних держав»;

II. До Закону України «Про Службу безпеки України» внести такі зміни:

2.1. Доповнити частиною третьою статтю 3, яку викласти у такій редакції: «Засадами діяльності Служби безпеки України є: ефективна взаємодія з іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування у межах їх повноважень; пріоритетність забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина як нормативний базис діяльності Служби; підзвітність і підконтрольність Президенту України за умови функціонування механізмів парламентського контролю та відповідальності»;

2.2. Внести зміни до статті 3 Закону України «Про Службу безпеки України», доповнивши її частиною четвертою такого змісту:

«Вжиття контррозвідальних та оперативно-розшукових заходів у сфері забезпечення державної безпеки має здійснюватися з дотриманням засад ефективності та співмірності»;

III. Прикінцеві та перехідні положення.

Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про забезпечення адміністративно-деліктного провадження у справах про правопорушення, що розглядаються Службою безпеки України»

Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text		
Стаття 1. Визначення термінів 1. Наведені в цьому Законі терміни вживаються в такому значенні: <...> 4) державна безпека - захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру; <....>	Внести зміни до ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», виклавши пункт четвертий у такій редакції: «державна безпека – стан розвитку суспільства, за якого забезпечується задоволення національних інтересів, що полягають у захисті державності, територіальної цілісності та державного суверенітету, додержанні вимог екологічної безпеки, забезпеченні економічного добробуту й належної інформаційної взаємодії суспільства та суб'єктів владних повноважень, шляхом вжиття заходів щодо відвернення та нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз, у	Стаття 1. Визначення термінів 1. Наведені в цьому Законі терміни вживаються в такому значенні: <...> 4) державна безпека – стан розвитку суспільства, за якого забезпечується задоволення національних інтересів, що полягають у захисті державності, територіальної цілісності та державного суверенітету, додержанні вимог екологічної безпеки, забезпеченні економічного добробуту й належної інформаційної взаємодії суспільства та суб'єктів владних повноважень, шляхом вжиття заходів щодо відвернення та нейтралізації

	тому числі розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань, зокрема таких, що здійснюються спеціальними службами іноземних держав».	зовнішніх і внутрішніх загроз, у тому числі розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань, зокрема таких, що здійснюються спеціальними службами іноземних держав; <....>
--	--	--

Закон України «Про Службу безпеки України»

Стаття 3. Засади діяльності Служби безпеки України Діяльність Служби безпеки України, її органів і співробітників ґрунтується на засадах законності, поваги до прав і гідності особи, позапартійності та відповідальності перед народом України. В оперативно-службовій діяльності Служба безпеки України дотримується принципів поєднання єдиначальності і колегіальності, гласності і конспірації.	1) Доповнити частиною третьої статтю 3, яку викласти у такій редакції: «Засадами діяльності Служби безпеки України є: ефективна взаємодія з іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування у межах їх повноважень; пріоритетність забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина як нормативний базис діяльності Служби; підзвітність і підконтрольність Президенту України за умови функціонування механізмів парламентського	Стаття 3. Засади діяльності Служби безпеки України Діяльність Служби безпеки України, її органів і співробітників ґрунтується на засадах законності, поваги до прав і гідності особи, позапартійності та відповідальності перед народом України. В оперативно-службовій діяльності Служба безпеки України дотримується принципів поєднання єдиначальності і колегіальності, гласності і конспірації.
--	--	--

	контролю та відповідальності»; 2) Внести зміни до статті 3 Закону України «Про Службу безпеки України», доповнивши її частиною четвертою такого змісту: «Вжиття контррозвідувальних та оперативно-розшукових заходів у сфері забезпечення державної безпеки має здійснюватися з дотриманням засад ефективності та співмірності»	Засадами діяльності Служби безпеки України є: ефективна взаємодія з іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування у межах їх повноважень; пріоритетність забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина як нормативний базис діяльності Служби; підзвітність і підконтрольність Президенту України за умови функціонування механізмів парламентського контролю та відповідальності. Вжиття контррозвідувальних та оперативно-розшукових заходів у сфері забезпечення державної безпеки має здійснюватися з дотриманням засад ефективності та співмірності.
--	--	---